

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ALANDA ARKEOLOJİK PARK TASARIMI:
KÜÇÜKYALI VE SARAÇHANE ARKEOLOJİK PARKLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Süveyda BAYRAKTAR**

Anabilim Dalı : Disiplinlerarası

Programı : Kentsel Tasarım

HAZİRAN 2010

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ALANDA ARKEOLOJİK PARK TASARIMI:
KÜÇÜKYALI VE SARAÇHANE ARKEOLOJİK PARKLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Süveyda BAYRAKTAR
(519071021)**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 07 Mayıs 2010

Tezin Savunulduğu Tarih : 07 Haziran 2010

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT (İTÜ)

**Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Orhan HACIHASANOĞLU
(İTÜ)
Doç. Dr. Aygül AĞIR (İTÜ)**

HAZİRAN 2010

Geçmişten bugüne, bugünden geleceğe...

ÖNSÖZ

Üniversite ve yüksek lisans eğitimim boyunca yolumu aydınlatan ve tez çalışmamda bana destek olup çalışmalarımı yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Ayşe Sema Kubat'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamın ortaya çıkmasında büyük emeği geçen, bilgisini paylaşmaktan çekinmeyip sabırla bana destek olan Şehir Plancısı Özlem Özer'e teşekkür ederim.

Bu çalışmamda gerekli literatürü edinmem konusunda yardımcı geçen hocam Prof. Ümit Yılmaz'a ve ayrıca Arzu Yılmaz ve Zekeriyya Gemici'ye teşekkür ederim.

Çalışmama katkı sağlayan, işine sevgisi ile emeğini katan değerli hocam Doç. Dr. Aygül Ağır'a teşekkür ederim.

Her türlü zorluğu ve sorunu aşmamda her zaman yanımda olduğu gibi tez çalışmam süresince de hep yanımda olan ve bana destek veren Mimar Ali Can Atagür'e teşekkür ederim.

Son olarak; hayatımın her döneminde yanımda olan ve bana her türlü desteği sağlamaktan çekinmeyen, her çalışmamın olduğu gibi bu çalışmanın da gizli kahramanı olan aileme teşekkür ediyorum.

Haziran 2010

Süveyda Bayraktar

Peyzaj Mimarı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı	3
1.3. Çalışmada İzlenen Yöntem	4
2. ARKEOLOJİK ALANLAR İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI	11
2.1. Arkeolojik Miras	11
2.2. Kent Arkeolojisi	15
2.2.1. Kentsel arkeolojik araştırmalar	17
2.2.1.1. Arkeolojik bulguların belgelenmesi	17
2.2.2. Planlama sürecinde arkeoloji	18
2.2.3. Kentsel arkeolojik kalıntıların korunması.....	18
2.2.4. Kentsel arkeolojik kalıntıların yönetimi	19
2.3. Arkeolojik Bulguların Değerlendirilme Çeşitleri.....	19
2.3.1. Arkeolojik alanlar olarak	20
2.3.2. Müze olarak.....	20
2.3.3. Arkeolojik park olarak	21
3. ARKEOLOJİK PARKLAR.....	23
3.1. Arkeolojik Park Kriterleri	24
3.1.1. Arkeolojik parklar-eğitim ilişkisi	24
3.1.2. Arkeolojik parklar-rekreasyon ilişkisi	25
3.1.3. Arkeolojik parklar-turizm ilişkisi.....	26
3.2. Arkeolojik Parkların Yönetimi.....	26
3.3. Sürdürülebilir Yerel Gelişimde Arkeolojik Parkların Rolü	27
3.4. Arkeolojik Parkların Planlama ve Tasarımında Peyzaj Mimarının Rolü.....	27
3.5. Dünyadaki Arkeolojik Alan ve Park Örnekleri.....	28
3.5.1. Atina arkeolojik parkı (Yunanistan)	28
3.5.2. Roma forumu (Forum Romanum-İtalya).....	35
3.5.3. Arnavutluk Butrint milli parkı (Arnavutluk)	38
3.5.4. Kato Pafos arkeolojik parkı (Güney Kıbrıs)	40
3.5.5. Pueblo Grande müzesi ve arkeolojik parkı (Amerika).....	41
3.5.6. Chersonesos arkeolojik parkı (Ukrayna).....	42
3.5.7. Petra arkeolojik parkı (Ürdün)	43
3.5.8. Toltec Höyükleri arkeolojik eyalet parkı (Arkansas, Amerika).....	44
3.5.9. Spiro Höyükleri arkeolojik parkı (Oklahoma, Amerika).....	45

3.6. Türkiye’de Arkeolojik Alanlar	46
3.6.1. Türkiye’de arkeolojik alan çalışmaları	46
3.6.2. Türkiye’de arkeolojik dönemler	48
3.6.3. Türkiye’den arkeolojik alan örnekleri	49
3.6.3.1. Ephesos (Efes antik kenti)	49
3.6.3.2. Aspendos	51
3.6.3.3. Çatalhöyük	52
3.6.3.4. Priene	54
3.6.3.5. Miletus	55
3.6.3.6. Pergamon	57
3.6.3.7. Olympos antik kenti	58
3.6.3.8. Side antik kenti	59
4. İSTANBUL’UN TARİHSEL TOPOGRAFYASI VE KÜÇÜKYALI-SARAÇHANE ARKEOLOJİK ALANLARI	61
4.1. İstanbul’un Tarihsel Gelişimi	61
4.1.1. Byzantion	62
4.1.2. Konstantinopolis	64
4.1.3. İstanbul	70
4.2. İstanbul’da Bulunan Bizans Dönemi Yapıları	81
4.3. Küçükyalı Arkeolojik Alanı	104
4.4. Saraçhane Arkeolojik Alanı	108
5. KÜÇÜKYALI VE SARAÇHANE ARKEOLOJİK PARKLARININ GELİŞTİRİLEN YÖNTEM İLE İNCELENMESİ	111
5.1. Seçilen Alanlarda Arkeolojik Park Kriterlerinin İncelenmesi	111
5.2. Seçilen Alanların Kentsel Doku ile Bütünleşmesinin İncelenmesi	114
5.3. Küçükyalı Arkeolojik Alanında Mevcut ve Potansiyel Durum İncelemesi ..	115
5.3.1. Küçükyalı arkeolojik alanında mevcut durumun incelenmesi	115
5.3.2. Küçükyalı arkeolojik parkında potansiyel durumun incelenmesi	121
5.4. Saraçhane Arkeolojik Parkının İncelenmesi	126
5.5. Çalışma Alanlarının Elde Edilen Veriler ile Karşılaştırılması	131
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	133
KAYNAKLAR	137
EKLER	145
ÖZGEÇMİŞ	147

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 5.1 : Arkeolojik Park kriterleri ve alan inceleme soru-cevapları.....	113
Çizelge 5.2 : Küçükyalı arkeolojik alanı mevcut durum kriter incelemesi	115
Çizelge 5.3 : Küçükyalı arkeolojik alanı park kriterleri yanıt değerleri	117
Çizelge 5.4 : Küçükyalı Arkeolojik Parkı Kriter İncelemesi.....	121
Çizelge 5.5 : Küçükyalı arkeolojik parkı kriterleri yanıt değerleri.....	123
Çizelge 5.6 : Saraçhane Arkeolojik Parkı Kriter İncelemesi	126
Çizelge 5.7 : Saraçhane Arkeolojik Parkı kriterleri yanıt değerleri.....	128
Çizelge 5.8 : Çalışma alanlarının kriter incelemelerine yanıtları	131
Çizelge 5.9 : Küçükyalı arkeolojik alanı ve Küçükyalı arkeolojik parkı bütünleşme değerleri.....	132

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Tez Akış Şeması.....	4
Şekil 1.2 : Mekânsal model: İşlemden geçirilmemiş aks haritası – Londra (Space Syntax Laboratory, 2009).....	7
Şekil 1.3 : Mekânsal Bütünleşme Analizi: İşlemden geçirilmiş aks haritası – Londra (Space Syntax Laboratory, 2009).....	8
Şekil 2.1 : Arkeolojik Miras'ı gösteren model (Trotzig, 1984).....	13
Şekil 3.1 : Atina Şehir Merkezi Bölümleri (Rizzo, 2007).....	30
Şekil 3.2 : Atina Arkeolojik Parkı (Rizzo, 2007).....	30
Şekil 3.3 : Atina'da Antik Bölgeler (Rizzo, 2007).....	31
Şekil 3.4 : Atina Tarihi Kent Merkezinin Modern Bölgesi (Rizzo, 2007).....	31
Şekil 3.5 : Atina metrosundan günümüz görüntüsü (Url-1, 2007).....	33
Şekil 3.6 : Roma Forumu Haritası (Platner, 1911).....	36
Şekil 3.7 : Forum Romanum arkeolojik eskizi (Platner, 1911).....	38
Şekil 3.8 : Butrint'deki Yerleşimler (Url-3, 2009).....	39
Şekil 3.9 : Butrint'te yapılan çalışmalardan bir görüntü (Url-3, 2009).....	40
Şekil 3.10 : Kato Pafos Arkeolojik Parkı'ndan bir görüntü (Url-4, 2009).....	41
Şekil 3.11 : Hohokam evleri (Url-6, 2010).....	42
Şekil 3.12 : Chersonesos Arkeolojik Parkında Kalıntılar (Argenberg, 2005).....	42
Şekil 3.13 : Petra Antik Kenti (Belt, 1998).....	44
Şekil 3.14 : Toltec Höyükleri'nden bir görünüm (Rowe, 2008).....	44
Şekil 3.15 : Spiro Höyükleri (Url-9, 2008).....	46
Şekil 3.16 : Efes Antik Kenti.....	50
Şekil 3.17 : Aspendos planı (Url-10, 2008).....	51
Şekil 3.18: Aspendos Antik Tiyatrosu (Url-11, 2004).....	52
Şekil 3.19 : Çatalhöyük Planı (Url-12, 2008).....	53
Şekil 3.20 : Çatalhöyük Kalıntıları (Url-13, 2008).....	54
Şekil 3.21 : Priene Planı (Url-14, 2007).....	55
Şekil 3.22 : Priene kalıntılarından bir görüntü (Url-15, 2004).....	55
Şekil 3.23 : Milet antik kent planı (Url-16, 2007).....	56
Şekil 3.24 : Milet kenti antik tiyatrosu (Url-17, 2004).....	57
Şekil 3.25 : Pergamon antik kent planı (Url-18, 2006).....	57
Şekil 3.26 : Dünyanın en dik tiyatrosu olan Pergamon antik tiyatrosu (Url-19, 2009).....	58
Şekil 3.27 : Olympos Antik Tiyatrosu (Kaynak: (Url-20, 2009).....	59
Şekil 3.28 : Side Antik Kent Kalıntıları (Side Belediyesi, 2009).....	59
Şekil 3.29 : Antik Tiyatro (Side Belediyesi, 2009).....	60
Şekil 4.1 : Bizantion kenti taslak çizimi (Müller-Wiener, 2001).....	63
Şekil 4.2 : Konstantinopolis 4-7. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001).....	65
Şekil 4.3 : Konstantinopolis 8-12. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001).....	68
Şekil 4.4 : Konstantinopolis'in 13-15. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001)....	69

Şekil 4.5 : 1493 yılında İstanbul kentinin görünümü (The Hebrew University of Jerusalem, 2001)	71
Şekil 4.6 : İstanbul'un 15-16. yüzyıldaki konumu (Müller-Wiener, 2001)	72
Şekil 4.7 : 1638 yılında kentin silueti ve liman hareketliliği (The Hebrew University of Jerusalem, 2001).....	73
Şekil 4.8 : 1736 yılında Boğaz, Haliç ve Üsküdar'da yoğunlaşan kentleşmeden bir görüntü (Biblioteca Nazionale Marciana, 2009)	76
Şekil 4.9 : Selimiye Kışlası ızgara planlı yerleşim düzeni 1854 yılı planı (Url-21, 2004).....	77
Şekil 4.10 : İstanbul 1789-1878 yıllarındaki kent planı (Kuban, 1996)	78
Şekil 4.11 : İstanbul'da bulunan Bizans dönemi kalıntıları dağılımı	104
Şekil 4.12 : Küçükyalı Arkeolojik Alanı (Wikimapia, 2010).....	105
Şekil 4.13 : Küçükyalı Arkeolojik Alanı	107
Şekil 4.14 : Saraçhane Arkeolojik Alanı (Wikimapia, 2010).....	108
Şekil 4.15 : Saraçhane Arkeolojik Parkı.....	110
Şekil 5.1 : Çalışma alanları konumu	111
Şekil 5.2 : Küçükyalı Arkeolojik Alanı mevcut durum mekânsal bütünleşmesi.....	120
Şekil 5.3 : Küçükyalı Arkeolojik Parkı mekânsal bütünleşmesi	125
Şekil 5.4 : Saraçhane Arkeolojik Parkı mekânsal bütünleşmesi.....	130
Şekil 6.1. İstanbul'da bulunan Bizans dönemi kalıntılarının, İstanbul mekânsal bütünleşmedeki konumları (Mekânsal bütünleşme analizi: (Kubat ve diğ., 2007).....	136
Şekil A.1: Küçükyalı Arkeolojik Parkı (Atölye Mimarlık, 2004).....	145

KENTSEL ALANDA ARKEOLOJİK PARK TASARIMI: KÜÇÜKYALI VE SARAÇHANE ARKEOLOJİK PARKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Bu çalışma İstanbul'un arkeolojik alanlarının tasarımı ve kent mirasının korunması konularına kentsel tasarımcı bakış açısı katarak yorum getirmek amaçlı geliştirilmiştir. Miras değerlerinin korunması ve bu mirasın geçmiş ve gelecek arasında bir köprü yaratarak koruma bilincinin oluşturmasının yanı sıra kent ve peyzaj tasarımı boyutlarında getirilecek yerel yaklaşımlar ile bu alanların kent ölçeğinde bütünleşmiş bir planlama kavramı içinde değerlendirilmesinin de mümkün olacağına inanılmaktadır.

Mimarlık, şehir planlama ve peyzaj mimarlığı olmak üzere her üç disiplini de ele alarak bu konulara örnek olabilecek tarihsel ve güncel verileri de bünyesinde barındıran kent olarak bir laboratuvar özelliği taşıyan İstanbul, halen yapılanmakta olan kent dokusuna rağmen farklı tarihsel dönemlere ait kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle tez çalışmasında örneklem alanını oluşturmaktadır.

Bu çalışma İstanbul'un tarihsel özelliklerini incelemekle birlikte tarihi ve kültürel miras alanlarının korunmasında ortaya çıkan ve gelişmekte olan bir kavram olarak 'arkeolojik park'a odaklanmaktadır. Arkeolojik park 'geçmişin' kamuya sunulduğu bir ortamdır. Böyle bir parkın gelişimi yalnızca antik ve tarihi peyzajların kentsel alanda korunmasını değil; aynı zamanda yerel mirasın değerini arttırmakta, turizmi arttırmakta ve ekonomik gelişim sağlamaktadır. İstanbul'un miras alanları kullanımdan çıkacak günümüz ve potansiyel çelişkiler arkeolojik parkların tanıtılmasında kriterlerin belirlenmesi ile azaltılabilir. Tez çalışmasında arkeolojik park kriterleri belirlenmiş, çalışma alanları bu kriterler doğrultusunda sorgulanmıştır.

Bir park tasarımının kentsel alan ve peyzaj tasarımındaki başarısı kadar kent kullanıcısı için erişilebilir ve kullanılabilir olması da önemlidir. Hem farklı tasarım alternatiflerini karşılıklı sınıma olanağı taşıyan, hem de kendi içinde yer alan yerel bölgelerin tüm kente entegrasyonunu matematiksel değerlendirmelerle objektif olarak sorgulayan bir yöntem olarak *Space Syntax*, tezin özgün çalışmasını oluşturan arkeolojik park kriterleri tablosunda bir alt başlık olan mekânsal bütünleşmenin incelenmesi için seçilmiştir. Ayrıca seçilen arkeolojik parklar olan Küçükalyalı ve Saraçhane arkeolojik parklarının incelenmesi kentsel katmanlar arasındaki dinamik ilişki hakkındaki bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları arkeolojik miras ile kent arkeolojisini bağlayıcı bir kavram olan arkeolojik parklar hakkında genel bilgi sağlayacaktır. Ayrıca, arkeolojik parkların tanımında kriterleri belirleyecektir. Son olarak seçilen arkeolojik alanların İstanbul'un günümüz kent dokusu ile bütünleşmesini inceleyecektir.

ARCHAEOLOGICAL PARK DESIGN IN URBAN ENVIRONMENT: EVALUATION OF KUCUKYALI AND SARACHANE ARCHAEOLOGICAL PARKS

SUMMARY

This study is made to evaluate the projection of archeological sites and the preservation of heritage sites of Istanbul from the perspective of urban design. In order for our heritage values to remain preserved and accessible to contemporary and future generations, this study believes in emphasizing the importance of local approaches to urban and landscape architecture designs and also stresses on evaluation of these sites in a planning concept which should be integrated in urban scale. As seeming as a laboratory for the three disciplines: “Architecture, Urban Planning and Landscape Architecture” and thus housing the historical and the timely data related to these disciplines, Istanbul is a multi-layered city, harboring the remains of different eras within its still changing and developing urban layout. This is the reason why Istanbul is chosen as a sampling area in this study. This study while analyzing the historical characteristics of Istanbul on one hand, focuses on “archeological parks” on the other hand, which is a still developing concept that first emerged in the preservation of historical and cultural heritage sites. An archaeological park is a medium by which the ‘past’ is presented to the public. The development of such a park not only preserves ancient and historical landscapes within an open space setting, but also promotes local heritage, increases tourism, and creates economic growth. The actual and potential conflicts that may arise from the use of heritage sites in Istanbul for such purpose can be diminished by identifying and setting criteria for these parks. In this study, criteria for the archeological parks are set and the areas are thus examined through these criteria.

Parks that should reflect their success in how well the urban spaces were designed with the help of landscape architecture should also be planned in such a way that they should easily be accessed and used by people. Space Syntax which is a methodology for both making comparisons between different planning/design alternatives and performing objective interrogations on the integration of local areas within by means of mathematical evaluations, is chosen for such an analysis of urban integration which is a sub title in the criteria for archeological parks table, which constitutes the original work of this study. Hence, the analysis of the selected archaeological parks, which are Küçükyalı and Saraçhane archaeological parks, will provide knowledge about the dynamic interrelation between urban layers. The results of this study will provide a general understanding of archaeological parks as an interrelated concept between archaeological heritage and urban archaeology. Moreover, it will set the criteria in defining archaeological parks. Finally, it will examine the integration of selected archaeological sites to Istanbul’s contemporary urban form.

1. GİRİŞ

Arkeolojik park kavramı kentsel alanda arkeolojinin korunması amaçlı ortaya çıkmış bir kavramdır. Kent ve arkeoloji kavramlarının bir araya gelmesi II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma süreci ile ortaya çıkan bir olgudur. Bu durum kent arkeolojisi kavramını ortaya çıkarmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Kentlerdeki kalıntıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması çalışmalarında temel rolü üstlenen arkeolojik parklar ise mimarlık, kentsel tasarım, peyzaj mimarlığı ve arkeoloji gibi disiplinleri bir araya getirmektedir. Arkeolojik parklar ile ilgili detaylı çalışmaların bulunmaması bu oluşumun geliştirilmesi çalışmasını gerektirmektedir. Kent parklarından farklı olarak gelişen arkeolojik parklarda arkeolojik kalıntıların korunması ve sunulması temel alınmaktadır. Bu parklar eğitim, rekreasyon ve turizm ile ilişkilendirilerek uygulandığında kamu ile ilişkilendirilebilir ve sürekliliği sağlanabilir.

Günümüzde yürütülen çalışmalar kentsel arkeolojik kalıntıların korunmasında yetersiz kalmakta, halkın tarihi ve arkeolojik mirasın korunması amaçlı bilinçlendirilmesi için olanak sağlayamamaktadır. Bu nedenle arkeolojik park çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Arkeolojik park çalışmaları sırasında kalıntıların koruma ve sunumunun yanı sıra alanın kent ile bütünleşmesi gereklidir çünkü bu sayede yapılan tasarım yaşayan ve kullanılan bir alan olmaktadır. Bu nedenle değerlendirmeler esnasında arkeolojik kalıntıların yerel potansiyellerinin yanı sıra kent geneline bütünleşmesi değerlendirilmelidir. Bununla birlikte arkeolojik alanın park olarak yeniden düzenlenmesinde belirli kriterleri sağlaması gereklidir. Arkeolojik alanın park yapılmadan önce ve sonraki durumunun değerlendirilmesi ve her iki durumda da kriterleri sağlamasına önem verilmelidir.

Bu çalışmada farklı kùltùrlere ev sahipliği yapmış ve kent arkeolojisi bakımından oldukça zengin olan İstanbul'un arkeolojik potansiyelleri araştırılmakta ve Saraçhane ile Küçükalyalı semtlerinde bulunan arkeolojik alanların arkeolojik park olarak düzenlenme çalışmaları bu kriterlere göre değerlendirilmekte ve çalışmadan elde edilen sonuçlara göre karşılaştırılmaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Arkeolojik parklar oluşturulurken hedef, kalıntıların gelecek nesillere aktarılması amaçlı korunması ve halka sunularak koruma bilincinin oluşturulmasıdır. Ancak günümüz çalışmalarında arkeolojik alanların değerlendirilmesi ve korunmasında sorunlar ile karşılaşmaktadır. Planlama, tasarım ve uygulama alanlarındaki sorunlar bu konu ile ilgili literatür çalışmalarının eksikliği ile de bağlantılı olmaktadır. Bu tez çalışmasında bu soruların yanıtları aranmaktadır:

- Kentsel alanda arkeolojik kalıntıların değerlendirilme çeşitleri nelerdir?
- Kentsel alanda arkeolojik parkların tasarım ve planlama kriterleri nelerdir?
- Kriterler sağlanırken göz önünde bulundurulması gereken etkenler nelerdir?
- Kentsel arkeolojik alanlar kentsel doku ile bütünleşmeli midir?
- Kentsel alanda bulunan arkeolojik kalıntılar erişilebilir olmalı mıdır?
- İstanbul'da bulunan kalıntıların korunmasında arkeolojik parklar bir araç olarak kullanılabilir mi?

Bu doğrultuda; bu çalışmadaki amaç, arkeolojik kalıntıların korunmasında arkeolojik parkların rolünün incelenmesi ve arkeolojik parkların planlama ve tasarım kriterlerinin belirlenerek, yapılan çalışmalar ile alanın kent ile bütünleşme potansiyellerinin ortaya konulmasıdır. Ayrıca bu çalışmalar dâhilinde peyzaj mimarının arkeolojik parkların tasarımındaki rolü araştırılacak, arkeolojik parklar hakkında literatür çalışmalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar için kaynak sağlanacaktır.

Çalışmada arkeolojik parkların tasarım kriterlerinin belirlenmesi ile bu alanların kent dahilinde bütünleşmesinin değerlendirilmesi amaçlı; çevresel koşulları, kullanım durumları ve kullanıcı profilleri ile birbirleriyle farklılık gösteren Küçükalyalı ve Saraçhane arkeolojik alanları seçilmiştir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Temelde altı ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde; konuya giriş yapılarak, tezin amacı, kapsamı ve çalışmanın yöntemi belirtilmiştir.

İkinci bölümde; ilk olarak arkeolojik miras kavramı incelenerek günümüzde arkeolojik miras kavramı ele alınmıştır. Bu doğrultuda kent arkeolojisi araştırılmış ve kentsel arkeolojik araştırmaların prensipleri belirtilmiştir. Daha sonra arkeolojik bulguların değerlendirilme çeşitleri açıklanmıştır.

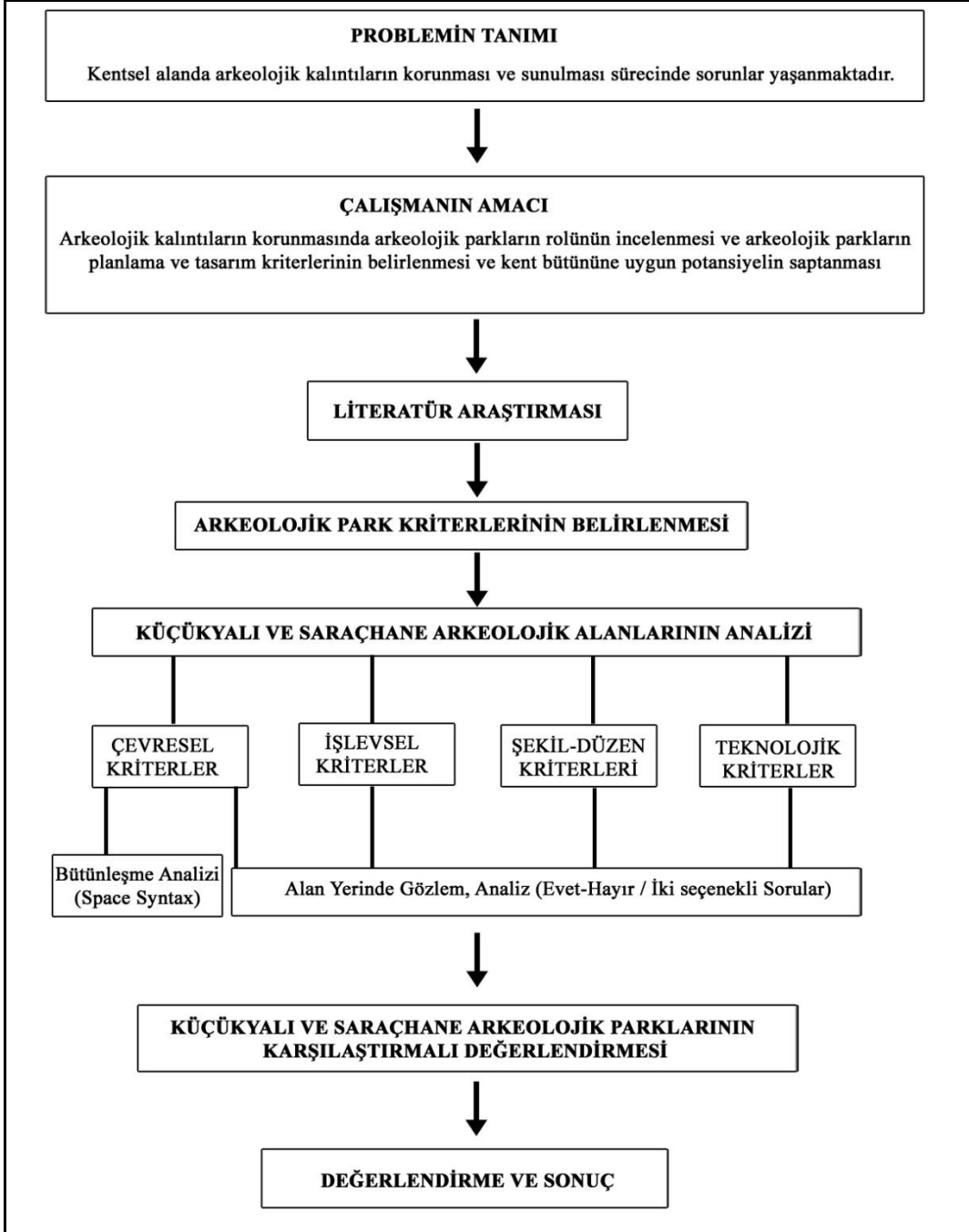
Üçüncü bölümde; arkeolojik bulguların değerlendirilmesinde tezin konusunu oluşturan arkeolojik parklar detaylı olarak incelenmiş, arkeolojik park kriterleri belirtilmiştir. Arkeolojik parkların yönetimi ile sürdürülebilir yerel gelişimde arkeolojik parkların rolüne ve bu parkların planlama ve tasarımında peyzaj mimarının rolüne değinilmiştir. Daha sonra dünyadan arkeolojik alan ve park örnekleri gösterilmiştir. Bunun devamında Türkiye’de arkeolojik alan çalışmaları irdelenmiş ve Türkiye’de arkeolojik dönemler incelenerek arkeolojik alan örnekleri verilmiştir.

Dördüncü bölümde; çalışma alanları belirtilmiş öncelikli olarak İstanbul kentinin genel tarihsel süreçleri ile günümüze aktarılan Bizans dönemi yapıları kalıntıları incelenmiştir. Daha sonra bu kalıntıları içeren arkeolojik alanlar olarak Saraçhane ve Küçükyalı Arkeolojik Parkları ile ilgili derlenen bilgiler sunulmuştur.

Beşinci bölümde; öncelikle çalışma alanlarının seçim nedenlerinden bahsedilmiştir ve kullanılan model açıklanmıştır. Arkeolojik Park kriterleri olarak çevresel, işlevsel, şekil-düzen ve teknolojik kriterleri belirtilmiştir. Bu bölümde Küçükyalı Arkeolojik Parkı ile Saraçhane Arkeolojik Parkı’nın belirlenen kriterlere göre karşılaştırması yapılmıştır. Daha sonra her iki alanın *space syntax* yöntemi kullanılarak kent dokusu ile bütünleşmesi araştırılmış ve bu çalışmanın mekâna olan etkisi analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının son bölümünü oluşturan altıncı bölümde ise, araştırmanın sonuçları açıklanmıştır.

Tez akış şemasında çalışma kapsamı yer almaktadır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 : Tez Akış Şeması.

1.3. Çalışmada İzlenen Yöntem

Arkeolojik parkların incelenmesi ve mevcut durum veya tasarım önerilerinin kent ile entegrasyonunun değerlendirilmesi için hazırlanan bu çalışma üç farklı koldan ele alınmıştır.

İlk olarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda arkeolojik miras, kent arkeolojisi ve arkeolojik kalıntıların değerlendirilmesi gibi temel konular incelenmiş,

elde edilen bilgiler doğrultusunda arkeolojik parklar detaylı olarak ele alınmıştır. Yöntem dahilinde kullanılan arkeolojik park kriterleri de bu literatür çalışması sonucunda elde edilmiştir.

İkinci olarak, seçilen alanların mevcut durumunun ortaya konabilmesi için yerinde gözlemler, incelemeler, araştırmalar yapılmış, alan fotoğrafları çekilerek tespitler yapılmıştır. Ayrıca belediyeler ve tasarım ofisleri ile görüşmeler yapıp arkeolojik alanlara yönelik bugüne kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi ve dökümana ulaşılmıştır.

Üçüncü olarak, arkeolojik parkların değerlendirilmesi amaçlı önerilen bütünleşik yöntem dâhilinde öncelikli olarak alanlarda yapılan inceleme ve değerlendirmelerde çevresel, işlevsel, şekil-düzen ve teknolojik kriterlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede her kriter grubunun alt başlıklarını oluşturan maddelerin arkeolojik parklardaki varlıkları sorgulanmıştır. Çevresel kriterlerin incelenmesindeki alt başlıklardan biri olan bütünleşme düzeyinin değerlendirilmesi amacı ile *space syntax* yöntemi kullanılarak mekânsal model oluşturulmuştur.

Böylelikle çalışma alanlarının değerlendirilmesinde öncelikle teorik çerçeve oluşturulmuş, çalışma alanında inceleme ve değerlendirmede bulunulmuştur. Bu değerlendirmeler sonucunda kriterlere uygunluk tespit edilmiş, alanların çevreleri ile bütünleşme değerleri ortaya konmuştur. Ayrıca elde edilen veriler doğrultusunda Saraçhane Arkeolojik Parkı ile Küçükyalı Arkeolojik Parkı karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir.

Space Syntax Tanımı

Space syntax mekân ve insan davranışı ile ilgili bir kuramdır. Yapısal çevrede insan etkileşiminin analizi için araç ve yöntemler ile birlikte mekânsal dizilimde erişilebilirliğin davranışlar, bağlantı ve etkileşim üzerine etkisini incelemektedir.

Hillier'in belirttiği üzere *syntax* terimlerinde mekânsal diziliş, yerler arası ilişkiyi tanımlamaktadır. Bu ilişki bir sistemdeki çeşitli yerlerin birbirleri ile olan ilişkisini ele alır. *Space syntax* ilişkilerin belirli temel ölçümlerini grafikler, ilk olarak onları sosyal fikirleri şekillendiren kendi potansiyelleri açısından kuramsallaştırır, daha sonra onları inceleme altındaki yerlerin sisteminin geometrik gösterimlerine bağlayarak ölçüm ve gösterimlere dönüştürür (Hillier ve Hanson, 1984). Bu ölçümler

temel olarak mekânsal bütünleşme ve ayrışma kavramının biçimsel uygulamalarıdır. Bu, terimlerin biçimlendirilmesi sosyal ile mekânsalı birbirine bağlayan yapıların tanımlanmasıdır (Hillier ve Vaughan, 2007).

***Space Syntax* Yönteminin Kullanılmasının Nedenleri**

Space syntax tasarım ve planlama disiplinleri arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Tasarım disiplinlerinde kullanılan bilgisayar destekli tasarım sistemlerinin grafik veri ve elemanlarını esas alması, planlama disiplinlerinde ise kullanılan coğrafi bilgi sistemlerinin mekânsal bilgiye odaklanması her iki disiplin arasındaki iletişimi güçsüz kılmaktadır. Bu iletişimi arttırmak her iki disiplin için ortak bir dil oluşturulmasına bağlıdır.

Space syntax ve analiz ile ilgili yöntemler evrensel tasarımda önem taşımaktadırlar çünkü erişilebilirlik kavramı kentsel mekân ve yapısal mekânın insan davranışına etkisinin anlaşılması ve analiz edilmesinin merkezini oluşturmaktadır. *Space syntax* analizi erişilebilirlik ve mekânsal dizimin anlaşılmasında kuramsal bir bakış açısı sağlamakta ve alternatif tasarım seçeneklerine ilişkin erişilebilirliğin analizinde yöntem oluşturmaktadır. Bu alandaki araştırma sezgisel olarak geniş çapta kullanıcılara erişilebilir olan mekânların planlı tasarımına ve belirli davranış türlerini destekleyen etkenlerin anlaşılmasına odaklanmaktadır.

Space syntax modeli mevcut kentlerin, kentsel alanların ve binaların nasıl çalıştığını anlamak, yeni müdahalelerin olası etkilerini göstermek ve diğer sosyo-ekonomik etkenler hakkındaki bilgilerin tasarım ve planlama süreci ile bütünleşmesini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

***Space Syntax* Yöntemi ile ilgili Tanımlar**

Bu bölümde çalışma dahilinde kullanılan *Space syntax* yöntemi ile ilgili gerekli olan tanımlar açıklanmıştır.

Aks Haritası: *Space syntax*, genel olarak, süreklilik arz eden hareket ve görünürlük yönlerinin sunulduğu doğrular bütünü olan bir mekân dizimi olarak açıklanabilir. Plandaki tüm alanları ve bir boyutlu tüm yollar ile bunlar dâhilinde bulunan iki boyutlu sınırları kapsar. Bu doğrusal gösterime “aks haritası” denir (Peponis ve diğ., 1998). Aks haritaları mümkün olan en uzun doğrunun çizilmesi ile elde edilir ve ardından bir sonraki en uzun doğru, ta ki “tüm konveks alanlar geçilmiş ve tüm aks

doğruları diğer aks doğruları ile tekrara yer vermeden birbirlerine bağlanmış” olana kadar, çizilir (Hillier ve Hanson, 1984) (Şekil 1.2). Kesişen hatların oluşturduğu doku ve incelenen hatlar arasındaki ilişkiler bir yazılım paketi kullanılarak bilgisayarda sayısallaştırılır ve bir alanın veya binanın gerekli mekânsal yapısı ve özellikleri hakkında bir fikir elde edilir (Özer, 2006; Kubat ve diğ., 2003; Space Syntax Limited, 2002-a).

Aks haritası oluşturulduktan sonra bu haritadaki her bir doğru için merkez ölçülerinin hesaplanması mümkündür. Bu hesaplamalar i) yerel düzeyde, bir doğrunun kesiştiği diğer doğrulara ilişkin merkeziyeti; ii) global düzeyde, bir doğrunun aks haritasındaki diğer tüm doğrulara ilişkin merkeziyeti; ve iii) bir doğrunun çalışma alanını çevreleyen kentsel doku olan taşıyıcı alana ilişkin merkeziyeti şeklinde yapılabilir.

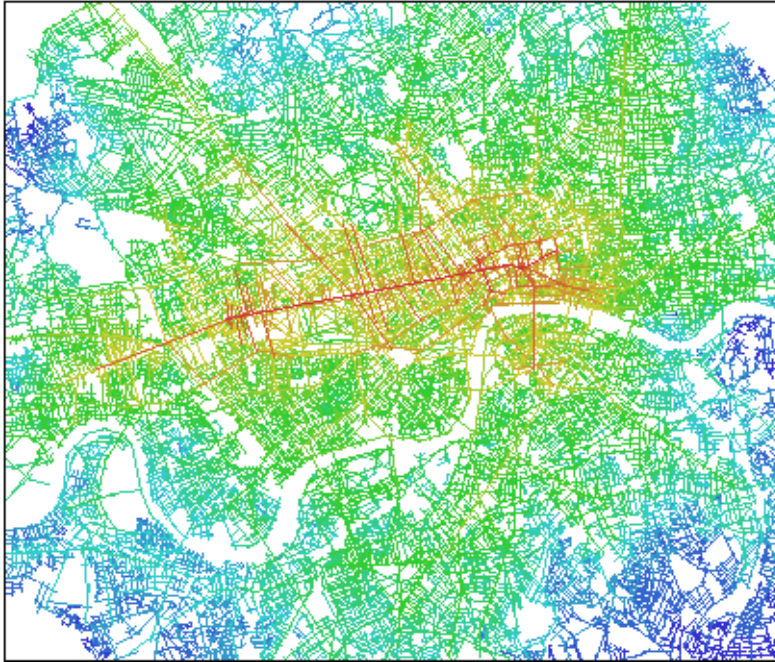
Şekil 1.2 : Mekânsal model: İşlemden geçirilmemiş aks haritası – Londra (Space Syntax Laboratory, 2009).

Mekânsal Bütünleşme: Bir doğru boyunca potansiyel hareketin tahmini için en önemli ölçüt “mekânsal bütünleşme”dir. Bütünleşmenin hesaplanması aks haritasından yapılır. İlk olarak bir doğru seçilir ve daha sonra tüm aks haritasındaki doğrulara ulaşılması için kaç tane farklı doğrunun bütün ya da parçalı olarak kullanıldığı hesaplanır. Bu hesaplama haritadaki her bir doğru için yapıldıktan sonra bazı doğruların tüm aks haritasını kapsamaları için haritadaki diğer doğrulara göre

yönlerinin biraz değiştirilmesi gerekir. Bu doğrulara “daha bütünleşik” doğrular denir çünkü bunlar aks haritası dâhilinde daha erişilebilirlerdir.

İşlemden geçirilmiş her aks haritasındaki her doğrunun kendine özel bir “bütünleşme değeri” vardır. Bu değer o doğrudan başlayan sistemdeki diğer tüm doğruların rotalarının karmaşıklığını yansıtır. Bu karmaşa hareketi iki yönde etkiler. İlk olarak, bütünleşik bir doğru ayrılmış olana göre daha kolay erişilebilirdir çünkü bu diğer doğrulardan kolay rotalar ile erişilebilir. İkinci olarak, daha bütünleşik bir doğru diğer doğru çiftlerinin arasından rotanın bir parçası olarak seçilmesi daha muhtemel olandır, bu şekilde hareket ile daha fazla çekim yaratacaktır. ‘içinden geçme’ ve ‘yönelme’ hareketlerindeki işlevlerinin birleşimi “bütünleşme değerleri”ni vermekte be hareket potansiyelinin tahmininde yardımcı olmaktadır.

“Bütünleşme değerleri” numaralardan oluşur. Bunlar bilgisayar tarafından otomatik olarak “mekânsal bütünleşme haritası” denilen renkli grafik sunumlara dönüştürülür. En fazla bütünleşmiş olan doğrular otomatik olarak kırmızı, daha sonra turuncu, sarı ve yeşil olarak; en az bütünleşmiş olanlar ise mavi ve koyu mavi şeklinde renklendirilir (Şekil 1.3). Grafik sunumunun önemi kentsel dokudaki hareket potansiyelinin -hatta daha önemlisi bunun değişikliklerden nasıl etkileneceğinin- bir bakışta görülebilmesidir.

Şekil 1.3 : Mekânsal Bütünleşme Analizi: İşlemden geçirilmiş aks haritası – Londra (Space Syntax Laboratory, 2009).

Doğal Hareketin Tahmini: Araştırmalar aks haritasındaki bütünleşme değerleri dağılımlarının her aks boyunca mevcut ve potansiyel hareket miktarının tahminini ortaya koymaktadır. Bu değerler ile belirlenmiş hareket oranları, bu şekilde mekânsal düzene olan etkisini kendisi gösteren, kentsel dokuda yer alan pek çok etkenin aksine, “doğal hareket” olarak adlandırılır.

Hareket Ekonomisi: Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; hareket oranları ve her aksın sistemin geri kalanı ile bütünleşmesi arasındaki ilişki, güçlü olmakla birlikte, artmaya eğilimlidir, çünkü kullanışlı bir şehir merkezinde daha fazla “doğal hareket” çekecek olan akslar aynı zamanda ticari ve diğer kamusal donanımların, özellikle de ticaretin, üzerinde gelişme eğilimi olduğu akslar olacaktır. Mekânın düzenlemesi önce hareketi getirir, sonra hareket arayan arazi kullanışları hareket zengini bu akslara g ederler ki bu da daha sonra alana daha fazla ticaret ve diğer kullanımları çekecek olan hareket üzerinde çoğaltıcı bir etki yapar. Bunun sonucu yerel doku daha fazla yoğunluk ve karışık kullanımlar barındırmaya adapte olur (zer, 2006).

2. ARKEOLOJİK ALANLAR İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde arkeolojik alanlar ile ilgili literatür kaynakları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda arkeolojik kavramlar ortaya konmuş ve bu kavramlar açıklanmıştır. Arkeolojik miras, kent arkeolojisi ve arkeolojik bulguların değerlendirilmesi, korunması, yönetilmesi ve sunulması ile ilgili incelemeler derlenmiştir.

2.1. Arkeolojik Miras

Miras bir nesilden diğerine aktarılan fayda sağlanan ya da tüketilen bir değerdir (Trotzig, 1984). Arkeolojik miras kavramına nelerin dâhil olabileceği kapsamlı bir tartışmadır. Bu işleri daha kolaylaştırmasa da çoğu arkeologun bile “arkeoloji” ile denilmek istendiği konusunda kendi fikirleri vardır. Glyn Daniel göre arkeolojinin amacı anıt ve kalıntılardan tarihin ortaya çıkması ve zamanın biriktirdiği bu kalıntılardan tarihin yeniden yazılmasıdır (Daniel, 1967). Bu fikre karşıt olarak “yeni arkeoloji” terimine yönelik bir açıklama Schiffer tarafından 1976 yılında yapılmıştır. Schiffer’e göre arkeoloji zamansız ve mekânsız olarak, insan davranışları ve materyal kültürü çalışmalarıdır (Schiffer, 1976). Her iki açıklama da akademik türdendir. Arkeolojik mirası koruyacak kişilerin ‘arkeoloji’ denilerek neyin kastedilmek istendiği ve arkeolojik miras kavramı hakkında, arkeologlarında arkeolojik miras üzerinde tehdit unsuru olduğunu akıllarından çıkartmadan, kendi fikirleri olmalıdır.

Gustaf Trotzig’e göre arkeolojik miras; anıtlar ve alanlar, kalıntılar, araştırma gelenekleri, hayatta kalmak için gerekli bilgilerdir.

Anıtlar ve Sitler: Kültürel katmanlar, oyuklar, baraka yerler, ocaklar, alanlar, sınırlar, höyükler, mezarlar ve bunun gibi kalıntılar arkeologlar tarafından incelenmektedir. Bu arkeolojik kalıntılar saklanmış bilgi depoları olarak görülebilir.

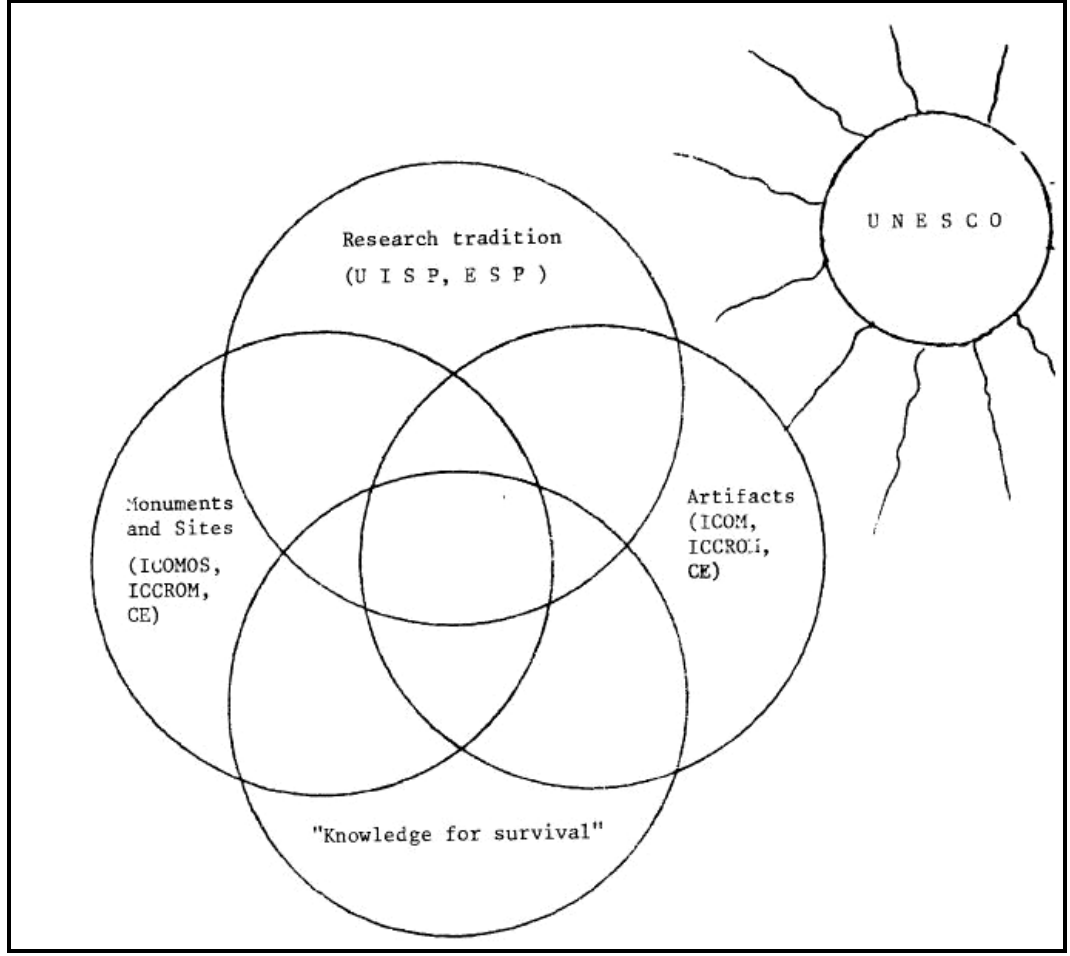
Ancak bugün anıtlar hakkında sınırlı duyular ile yorum yapılamamaktadır. Alanın bütünüyle ele alınması ve farklı zamanlardan pek çok materyalin bir arada olduğu çevrenin incelenmesi gerekmektedir (Trotzig, 1984) .

Kalıntılar: İnsanoğlu tarafından yapılmış parçalar, geçmişten kalan ya da neredeyse geçmişe ait kalıntılar bazı anıt ve alanlar ile bağdaştırılmaktadır. Arkeolojinin ilk zamanlarında sanat yapıtları ile değerli metaller arkeologların ilgisini çeken asıl nesnelereydi. Bugün ise kurtarılan nedenlerden çok azı müzelerde sergilenmek açısından uygun bulunmaktadır. Geçmiş kültürlerin teknik ve estetik yapıtlarına ışık tutamayan ama çevresel koşulları belli eden ve insanoğlu hakkında bilgi veren büyük bir bölüm ise araştırma malzemesidir. Bu kalıntıların önemli bir bilgi kaynağı olarak önemini kaybettiğini göstermez tam tersine bulunduğu çevre ile incelendiğinde kalıntılar arkeolojinin yapı taşını oluşturmaktadır (Trotzig, 1984) .

Araştırma Geleneği: Arkeolojinin bir bilim olarak araştırılması olmasa korunması gereken arkeolojik miras hakkında bilgi edinilemezdi. Arkeoloji hem doğa bilimlerinde hem insan bilimlerinden faydalanan bir bilim dalıdır. Sosyal bilimlerin de arkeolojiyi etkilemesi araştırma geleneği dinamizmini arttırmaktadır (Trotzig, 1984).

Hayatta Kalmak İçin Gerekli Bilgiler: Kalıntılar için bilgi'den kastedilen insanoğlunun yüzyıllar boyunca hayatta kalabilmek için biriktirdiği deneyimlerdir. Ancak en önemli taraflarından biri herkesin geçmişini ve kökenini bilme ihtiyacı ile sembol ve kanıt olarak anıtlara sahip olmasıdır. Tüm bunlar bilim adamları ile amatörleri buluşturan ve deneyimlerini insanoğlu olarak birbirleri ile paylaştıkları hayatta kalmak için gerekli bilgileri oluşturur. Bu noktada arkeolojik miras herkesi ilgilendiren bir konu olmaktadır (Trotzig, 1984) .

Anıtlar ve sitler, kalıntılar, araştırma gelenekleri ve “hayatta kalmak için gerekli bilgiler” hepsi birlikte arkeolojik mirası oluşturmaktadır. Aralarındaki etkileşim aşağıdaki model ile gösterilebilir (Şekil 2.1). Miras ile ilgili kavramlardan biri tartışıldığında diğerleri de akılda tutulmalıdır (Trotzig, 1984).

Şekil 2.1 : Arkeolojik Miras'ı gösteren model: Kümeler içerisinde mirası farklı yönleri ile koruyan uluslararası organizasyonlar belirtilmiştir (Trotzig, 1984).

Günümüzde Arkeolojik Miras

Günümüz toplumlarında arkeolojik miras birçok yol ile tahribata uğramaktadır. Ancak gelişen ülkelerde arkeolojik mirasa ilişkin farkındalığın artması ile geçmişe ait bilgi edinilebilmektedir. Arkeolojik miras hem ulusal hem de uluslararasıdır. Çoğu ülkenin kültürel mirası korumaya yönelik yasaları vardır. Arkeolojik mirasa yönelik uluslararası organizasyonlar da hızla gelişmektedir. Bunlar UNESCO, ICOM, ICOMOS, ICCROM, UISPP ve ESF'dir.

UNESCO

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu'dur. Arkeolojik miras ile ilgili çalıştığı konular:

- Taşınabilir ve taşınmaz varlıkların bulunması
- Mevcut toplantıların yapımının genişletilmesi
- Anıtlar ve sitlerin korunması amaçlı uluslararası konferanslar
- Taşınabilir kültürel mirasın korunması
- Uzmanların eğitilmesi
- Dergi ve yayınlar ile uzman bilgilerin yayılmasının sağlanmasıdır.

ICOM

ICOM (International Council of Museums) Uluslararası Müze Konseyi taşınabilir miras ve kalıntılar ile ilgilenmektedir. Çalışma alanları:

- Kültürel mirastaki yasadışı trafik ve etik
- Kültürel mirasın ait olduğu ülkeye geri döndürülmesi
- Mirasın sunulması
- Mirasın korunmasıdır.

ICOMOS

ICOMOS (International Council of Monuments and Sites) Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi arkeolojinin korunması amaçlı oluşturulmuştur. Konseye göre arkeolojinin korunması arkeolojik mirasın kendi çevresi ve toplumdaki rolünün korunması ve yönetilmesidir. Başlıca çalışma konuları:

- Kültürel mirasa yönelik çok disiplinli çalışmaları teşvik etmek
- Anıtlar ve sitlerin buldukları geniş çevre ile tanınması
- Yöntem ve standartların geliştirilmesi
- Deneyim paylaşımlarının teşvik edilmesi
- Arkeolojik mirasın önemini anlaşılmasını sağlamaktır.

ICCROM

ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) Kültürel varlıkların korunması ve restorasyonu çalışmaları için uluslararası merkezdir. Çalışma alanları:

- Koruma yönelik eğitimlerin organize edilmesi
- Bilgilendirme amaçlı yayınların yapılması
- Temel yaklaşım ve yöntemler ile kültürel varlıkların araştırılması
- Kurumların ve uzmanların ortaklaşa çalışmalarının sağlanması
- Kamusal farkındalığın artırılması amaçlı koruma çalışmalarının desteklenmesidir.

UISPP

UISPP (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques) Uluslararası Tarihöncesi ve Protohistorik Bilimler Birliği profesyonel arkeologlar için her 5 yılda bir konferans düzenlemektedir. Protohistorik dönem ile tarihöncesi ile tarih arasında kalan zaman ifade edilmekte ve kendi yazıtlarında olmasa da farklı kültürlerin yazıtlarında varlıkları belirlenen toplumlar belirtilmektedir.

ESF

ESF (European Science Foundation) Avrupa Bilim Vakfı Avrupa ülkelerindeki bilim fonları ile finanse edilmektedir. Arkeoloji için özel bir komitesi bulunmaktadır. Arkeologlar için seri olarak kitapları bulunmasının yanı sıra arkeolojinin diğer bilimler ile ortaklaşa çalışmasını teşvik etmektedir.

Bu oluşumların yanı sıra Avrupa Konseyinde CDUP (The Steering Committee for Urban Policies and the Architectural Heritage) Kent Yasaları ve Arkeolojik Miras İdare Komitesi kurulmuştur. Çalışmalarda arkeolojik mirasın kent planlaması dâhilinde ele alınmasına yönelik öneriler sunulmaktadır.

2.2. Kent Arkeolojisi

“Problem kısaca ‘kent arkeolojisi’ olan kavramın anlamını genişletmektir: Kentlerdeki arkeoloji? Kentlerin arkeolojisi? Kentsel alanlardaki kazıların özel

yöntemleri? Kentlerdeki kazı çalışmalarına yönelik özel uygulamalar? Yasal ve yönetim sorunları? Kentsel dokudaki kalıntıların korunması ve çoğaltılması?” (Martin, 1980). Kısaca her ne kadar bölünmemiş kentsel yaşam kalıntıları üzerinde bir iz bıraksa da, arkeolojik kalıntılar neredeyse çözülmemektedir. Bu nedenle kentsel araştırmalar için uygun bir program olmalıdır. Kent arkeolojisi kentler ve kent yaşamı ile tercihen belirli bir dönem ya da dönemler ile kentin tarihi ya da belirli bir etkinlik durumu ile ilişkilendirilmektedir (Sommella, 1984). Kent olgusunun tarihi ve kültürel kalıntılar olarak istisnai doğası; tarihi olan her şeyin üstüne ya da dışında yapılmış çeşitli elemanların ayrılmaz bir bütünü oluşturduğudur. İnsanoğluna ait geçmiş zamanlara ait tüm kalıntı ve nesnelere arkeolojik miras olarak nitelendirilir (Cultural Heritage Division, 2002). Arkeolojik miras kavramı yer altındaki veya üstündeki yapılar, inşaatlar, binalar, gelişmiş alanlar, taşınabilir nesnelere, anıtlar ve içinde buldukları çevreyi içermektedir.

Kent arkeolojisi kentin hem içinde hem de dışındaki arkeolojidir. Kentlerdeki arkeoloji çalışmaları tarihten önce başlayan geniş çaplı araştırmalardır. Bu nedenle kentin gelişimine ışık tutar. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (1999/658 sayılı kararıyla değişik) 2005/ 702 sayılı İlke Kararı kentsel arkeolojik alanları, “3386 ve 5226 sayılı kanunlarla değişik 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar, kentsel arkeolojik alanlardır” şeklinde tanımlamaktadır (Özcan Z. , 2006). Kentsel arkeolojik alan hem arkeolojik hem de kent alanlarını günümüz yerleşimleri ile bir araya getirmektedir. Modern kentsel arkeoloji 1960'larda başlamış ve 1970'lerde Avrupa'da gündemin önemli bir parçası olmuştur. Hemen tüm gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de arkeolojik alanlar yasalarla korunurlar ve toprak altında bulunan eserler devlet malıdır. Arkeolojik eserlere rastlanması durumunda kazı, buluntuların değerlendirilmesi ve modern kent parçaları ile entegrasyonu konularını da kapsayacaktır. Bu tür bütünleşmeleri göz önünde tutan tasarımlar kentlerin zaman ve mekânda sürekliliğini güçlendirecek, kentsel çevrenin tarihi öğelerini de öne çıkaracaktır (Özcan Z. , 2006).

2.2.1. Kentsel arkeolojik araştırmalar

Arkeolojik kalıntılar ve anıtların tarihi analizleri temel alınarak oluşturulan kentin geçmiş görüntüsü üzerine yürütülen bilimsel araştırmalar kentsel gelişim ve kent planlamanın tahribatına karşı geç kalınmış bir yanıttır. Politik sorumlulukların ötesinde bu, uzman araştırma ve yayınların gerekliliğinin anlaşılamaması ile ortaya çıkan bilgisizliğin bir sonucudur. Yalnızca kalıntıların özgün önemleri değil, topografik değerleri ve kentsel dokuda birbirleri ile etkileşimleri de önemlidir. Kentsel arkeolojik araştırmaların yapılması antik tarih, arkeoloji, Şehir planlama, topografya, tarih, epigrafi, nümismatik v.b gibi alanların uzmanlarının yardımına dayanmakta ve ortaklaşa çalışma ile planlama grupları geleceğin kentsel gelişim planının hazırlanmasından sorumludurlar (Sommella, 1984).

Kent arkeolojisi çalışmaları ana olarak üç aşamadan oluşur: araştırma, belgeleme - sunum, değerlendirme. Araştırma kent arkeolojisini besleyen aşamadır. Genel olarak veriler iki temel araştırmadan elde edilir. Bunlardan ilki arkeolojik kazı ve araştırmalar, ikincisi ise tarihsel yazılı ve görsel kaynakları kapsayan arşiv ve literatür araştırmasıdır. Çok katmanlı kentte bu iki araştırmadan da sürekli olarak yeni veriler gelebileceği için, kent arkeolojisi çalışmasını ucu açık ve sürekli yeni verilerle beslenen bir süreç olarak görmek gerekir (Bilgin Altınöz, 1996)

2.2.1. 1. Arkeolojik bulguların belgelenmesi

Arkeoloji kültürel talebin artışı nedeniyle yakın takip altına alınması gereken bir tktim ürünü haline gelmektedir (Ducasse ve Sintes, 1984). Arkeolojik mirasın her geçen gün zenginleşmesi, iyi bir yönetim ile koruma altına alınmasını ve belgelenmesini gerektirmektedir. Belgeleme işlemleri sırasında verilerin bilgisayar ortamında grafik göstergelere dönüştürülmesi (arkeolojik kartografya) bilgilerin saklanması açısından önem taşımaktadır. Bu noktada plan ve arkeologların birlikte çalışmaları sürecin verimli sonuçlanmasını sağlamaktadır.

Arkeolojik alanların haritasının oluşturulması müzelerin topografik arşivlerinden, hava fotoğrafların elde edilen kente ve bölgeye ilişkin bilgilerden ve alanda yapılacak araştırmalardan elde edilecek veriler dâhilinde yapılabilir. Kartografya ve arkeolojinin arasında çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bunlar kültür, ekonomi, tarih, politika, jeoloji, jeomorfoloji, topografya v.b. Çalışma dallarıdır. Arkeolojide verilerin birikim gerekliliği nasıl işlendiklerine göre değişiklik göstermektedir.

Ayrıca haritalar, fotoğraflar, uzaktan algılama sistemleri, uydu fotoğrafları gibi yeni araştırma yöntemleri bulunmaktadır. Kartografyada ise sunum yöntemlerindeki gelişmeler zaman ve mekânda içerisindeki süreci ve bir arada bulunma durumu ile mümkün olmaktadır. Bu da kartografyanın keşifleri kayıt etmesini ve bulunduğu yer, doğa ve arz ettiği çeşitlilik hakkında bilgi sağlamasını mümkün kılmaktadır. Ancak tüm bu belgelenmeler esnasında çalışmaların kamuya açık olması alanların yerlerinin haritalarda belli edilmesi nedeniyle tahribat riskini beraberinde getirebilmektedir (Ducasse & Sintes, 1984).

2.2.2. Planlama sürecinde arkeoloji

Arkeolojik mirasın korunması planlama sürecine entegre bir bölüme dönüşmezse hem kırsal hem de kentsel olarak paha biçilmez ancak sınırlı olan kaynakları kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyayız (Lynch, 1984). Bu nedenle planlama ile arkeolojinin bağdaştırılması mirasın sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Plancılar ve arkeologlar arasındaki ortaklaşa çalışma zorunluluğu yönetim birimlerince sorun teşkil etmektedir. Bir yanda plancılar yapım ve geliştirmeden sorumlu iken, diğer yanda arkeologlar araştırma, keşif, sınıflandırma ve korumadan sorumludurlar. Bu nedenle bu iki grup arasındaki diyalogun sağlanması önem arz etmektedir. Bu her iki grubun da birbirinin işini anlamasını, karar alım aşamasına korumanın da katılmasını, gerekli kaynakların finanse edilmesini ve programlanmasını gerektirmektedir (Delaunay, 1984).

Kentsel koruma planlaması da hayata geçirilebilme boyutunda, kentsel tasarım çalışmalarından ayrı düşünülemez. Özel bir tasarım konusu olan bu alanlar planlamanın klasik süreci ve yöntemleriyle gerekli düzey ve ayrıntıda ele alınamamaktadır (Özcan ve Okçuoğlu, 1993).

2.2.3. Kentsel arkeolojik kalıntıların korunması

Arkeolojik mirasın her türlü durumda korunması yalnızca kanuni ölçütleri değil aynı zamanda belirli tehlikelere rağmen tanımlanabilecek senaryolara uygun basit uygulamaları içerir (Martin-Bueno, 1984). Kentlerin plansız gelişimi ile kentsel arkeolojik varlıkların korunması zorlaşmaktadır. Bir yandan kent gelişim gösterirken diğer yandan kalıntılar yok olmaktadır. Ancak kentsel arkeolojik kalıntıların korunması ve değerlendirilmesi arasında hassas bir denge vardır. Yer üstündeki ve

yeraltındaki mimari miras, birbirleri üzerinde karşılıklı bir etkiye sahiptir. Böylesi bir durumda karşılaşılan ikilem hangisinin korunacağı veya diğeri aleyhine öne çıkacağıdır. Oysa her birinin varlığı diğeri için bir şans, bir artı değer olarak ortaya çıkarılmalıdır. O halde, sorun bunun nasıl gerçekleştirileceği, giderek bu iki türden korunması gerekli alanın, kent bütününe nasıl eklemeneceği, kentlilerin hayatındaki yeri ve öneminin anlaşılmasının sağlanmasıdır (Özcan Z. , 2006). Eski yerleşimler için koruma planlarının gerçekleştirilmesi kentsel arkeolojik kalıntıların korunması bakımından önem taşımaktadır. Kentleşmenin tarihi kent dokuları ile ilişkilendirilmeden yayılması, herhangi bir standarda uygun olmayan şekilde binaların yapılması, arkeolojik kalıntıların korunmasına önem verilmemesi, kamusal farkındalığın olmaması ile kentsel arkeolojik kalıntılar tahribata uğramaktadır. Tüm bu etkenler, özellikle kontrolsüz kentsel gelişim koruma ölçütlerinin uygulanmasındaki gecikme ve geç kalınmışlığın yanı sıra çalışmalarda verimin sağlanamaması sorumluluğu en fazla olgulardır. Kalıntıların korunmasında hava koşulları, güvenlik, hava ve kentsel kirlilik, kent dokusuna entegrasyon, insan etkinliklerinden korunması, aşınma ve kirlenme gibi pek çok farklı sorun ile karşılaşmaktadır. Tüm bu etkenler önemlidir ve koruma, kuvvetlendirme, güçlendirme ve yenileme arasındaki tercih v.b.gibi soruları beraberinde getirmektedir. Ancak bu tüm bu elemanların önemi arkeolojinin dünün izleri ve bugünün kentleri ile sosyal entegrasyonu konusu fazla mukayese edilmemektedir (Martin-Bueno, 1984). Hem zemin üstü hem de toprak altında arkeolojik kalıntıların korunmasında arkeolojik parkların oluşturulması başarılı sonuçlar vermektedir. Bunun yanı sıra müze etkinlikleri de koruma çalışmalarında önemli rol oynamaktadır.

2.2.4. Kentsel arkeolojik kalıntıların yönetimi

Kentsel arkeolojik kalıntıların yönetimi genel olarak merkezi sistemi ve ulusal araştırma merkezleri ile arkeolojinin genel ihtiyaçlarını karşılayabilecek altyapıya sahip kent yönetimleri ile sağlanmaktadır.

2.3. Arkeolojik Bulguların Değerlendirilme Çeşitleri

Arkeolojik bulguların değerlendirilme çeşitleri koruma, sergileme ve yönetim çalışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bulguların sürdürülebilirliğinin

sağlanması değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bulguların değerlendirilmesi bu noktada üç şekilde sağlanmaktadır: Arkeolojik alanlar olarak, müze olarak ve arkeolojik park olarak (Kwas, 1986).

2.3.1. Arkeolojik alanlar olarak

Her şeyin başında arkeolojik parklar arkeolojik alanlardır. Bu nedenle mutlaka korunmalıdır. Eğer alan tahribata uğrarsa arkeolojik park yok olur. Arkeolojik alanların konumlarının halka tam olarak açıklanmaması gerektiğinde vandalizme karşı bir tedbir niteliği içerir çünkü arkeolojik park olarak geliştirilmiş arkeolojik alanların fazlaca korunmaya ihtiyaçları vardır. Alanın korunması, koleksiyonerlerin izinsiz kazılarını ve parktaki vandalizmi önlerken, ziyaretçilerin parka erişilebilirliğini öne çıkartır.

Arkeolojik alanlarda yapılması olası etkinlikler araştırma ve kazıdır. Bu nedenle sürekli kamunun gözü önünde bulunan alanın arkeolojik park kimliğini devam ettirmek için dikkatle ve belirli bir araştırma tasarımı çerçevesinde yetkili kişiler tarafından kazı yapılabilir. Bununla birlikte bu çalışmaların kamuya geri dönüşü çeşitli yayınlar, sergiler ve eğitici programlar ile olmalıdır.

2.3.2. Müze olarak

Arkeolojik parklar yorumlanma şekilleri, sergi kullanımları ve koleksiyonlara yer verişleri ile müze alanları ile yakın benzerlik içermektedirler. Ayrıca arkeolojik parklar ile ilgili aktiviteler ve kullanılan materyaller genellikle müzelerde kullanılan türden şeylerdir.

Müze alanı küçük tarihi alanlardan büyük müze yapılarına kadar çok çeşitli imkânlar içermektedir. Açık hava müzeleri, üniversite müzeleri, tarihi yerleşimler ile tarihi yapılar bulunmaktadır. Sanat, tarih, bilim, doğa bilimi ve endüstriyel sanat müzeleri ve bunların sayısız kombinasyonları da vardır ancak hepsinin ortak noktaları vardır. Tüm bunlar koleksiyonlar içerir, bu koleksiyonlar sergilerde gösterilir ve içlerinden daha iyi durumda olanlar ziyaretçiler için eğitici aktivite ve programlarda kullanılmak üzere ayrılır.

Arkeolojik parklar daha çok açık hava müzeleri ve tarihi alanlar ile ilişkilendirilebilir. Bir açık hava müzesi genellikle tarihi bir yerleşime ait

koleksiyonları içerir, başlangıçta birbirleri ile alakasız görünen bu bulgular bir tema oluşturmak üzere birbirleri ile ilişkilendirilir. Bazıları ise inşa edilmemiş alanlardır.

Arkeolojik parklar gibi açık hava müzeleri ve tarihi alanlar da bir arazi üzerine konumlanmıştır ve alan yönetimi olarak parklar ile benzerlik gösterirler. Ancak bunların hepsi kamuya ulaşan rekreasyonel aktivitelerden çok uygulama programları içerirler.

Her ne kadar açık hava müzeleri ve tarihi alanlarda kullanılan uygulama tekniklerinin büyük çoğunluğu çalışılarak öğrenilebilse de, arkeolojik parklardaki uygulama ihtiyacı bunlardan daha farklıdır. 1000 yıl öncesine dayanan birçok alan hakkında çok az belgeye ulaşılabilmektedir. Bu da arkeolojik parklarda yaşayan bir tarih sunmayı zorlaştırmaktadır. Genelleme yapılmadan bu bilgilerin görselleştirilmesi imkânsızdır. Eğer bilgiler tam olarak net değilse, bu ziyaretçilerin yanlış yönlendirilmesine sebebiyet verecektir.

2.3.3. Arkeolojik park olarak

Arkeolojik park, adından da anlaşıldığı üzere bir parktır, ancak alışık olunan rekreasyon odaklı parklardan farklıdır. Çoğu insan park denince çayır alandan oluşan ağaçların bulunduğu bir yeri tanımlamaktadır. Bu yüzden arkeolojik parkı da rekreasyonel bir park olarak görmek yapılabilecek en kolay yanıştır. Arkeolojik parklar tasarlandıktan ve uygulandıktan sonra rekreasyonel özellikleri ile benzer çevrelerde yer alır.

Doğal koruma alanları dışında parklar kamp yapmak, yüzmek, bota binmek, balık tutmak, avlanmak, top oynamak, tenis, kayak, binicilik, tırmanmak ve piknik alanı olarak kullanılırlar. Kamusal parkların yönetimleri genellikle rekreasyon ve turizme yönelirler. Kabinler, geniş golf alanları ve balıkçılık turnuvaları çoğunlukla arzu edilen türden gelişmelerdir. Her ne kadar tüm bu aktiviteler rekreasyonel bir parkta bulunsa da, birçoğu arkeolojik parka zarar vermekte ve bu alanın birinci sırada neden korunduğunu anlaşılmasız hale getirmektedir. Rekreasyonel faaliyetler için oluşturulan yapılar alanda bulunan kalıntılara etki edebilmektedir. Arkeolojik parklar fiziksel doğaları itibariyle park olsalar da, farklı ihtiyaç ve tedbir gereksinimleri nedeniyle farklı türde parklardır.

3. ARKEOLOJİK PARKLAR

Basit anlamı ile arkeolojik park korunan ve halka açık arkeolojik alan demektir. Arkeolojik parklar her ne kadar arkeolojik alanlar olsalar da arkeolojik park amacını yerine getirmek için arkeolojik alanlardan farklı bir şekilde ele alınmalıdırlar. Kamuya kapalı olmasından ziyade kamunun gözü önünde olmalıdırlar. Tarihi alanların ve tarihi peyzajların korunması amaçlı oluşturulan bu parklar arkeolojik alanlar olarak görev üstlenebilecekleri gibi bir park olarak veya bir müze olarak ta görev üstlenebilmektedirler. Tüm bu çeşitlilik arkeolojik parkların bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu bileşenler eğitim, rekreasyon ve sergileme ile işlevlendirildiğinde kamuya açılmış dinamik bir alan olarak arkeolojik park tanımı ortaya çıkmaktadır (Kwas, 1986). Eğer başarılı yapılmış bir parksa, arkeolojinin meselelerini ele alır ve insanları bu yolda profesyonel çalışmaya yönlendirir.

Her ne kadar arkeolojik parkların hepsi farklı nedenler ile yapılmış olsalar da, kendi aralarında belirli benzerlikler taşırlar. Muhtemelen bu gelişimdeki en önemli belirleyici, arkeolojik park alanlarının önemli bir tarihi değere sahip olup korunması gerektiğine karar verilmesidir. Bazı toplumlar ticari faydalara kendi tarihlerinden daha fazla önem vermektedirler. Bazı örneklerde ise akademik çevrelerin yalnızca tarihi geçmişini değil gelecekteki araştırmalar için de bu önemli alanların korunmasını desteklediği görülmektedir.

Arkeolojik parkların nasıl bir sistem dâhilinde ele alındığı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Arkeolojik kalıntıların değerlendirilmesi ve korunması özellikle Avrupa'da öncelik gösterse de, arkeolojik park tanımının ilk yaygınlaştığı yer Amerika olmuştur. Amerika'da arkeolojik parklar genellikle eyalet ya da federal hükümetlerce park sistemlerinin, tarihi toplulukların, müzelerin ve üniversitelerin bir parçası olarak yönetilirler. Avrupa'da ise çeşitlilik göstermektedir. Özellikle Yunanistan ve İtalya'da kalıntıların korunması belediyelerce yürütülmektedir ve kent sisteminin bir parçası olarak açık alan niteliğinde değerlendirilmektedir.

Tüm bu alanların her ne kadar büyük çoğunluğu yorumsal sergiler, eğitici programlar ve özel etkinlikler sunsalar da, arkeolojik parklar içerisinde gelişim, yönetim ve programlama alanlarına göre büyük ölçüde çeşitlilik bulunmaktadır.

3.1. Arkeolojik Park Kriterleri

Arkeolojik parkların başlıca kriterleri planlama, tasarım ve yönetimidir. Diğer düzenlemeler bunların alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu nedenle arkeolojik parklar farklı ölçeklerde ele alınması gereken bir olgudur.

Belirli bir arkeolojik alanın park olarak değerlendirilmesi ve kamu ile ilişkilendirilmesi planlama ile şekillendirilir. Daha sonra arkeolojik park kendi bünyesinde tasarlanır ve içerdiği kalıntılar rekreasyonel ve eğitimsel işlevler ile bütünleştirilir. Bu alanın sürekliliğinin sağlanması ise yönetimi ile gerçekleştirilebilir.

Arkeolojik parkların yönetimi rekreasyon odaklı kişiler tarafından yapılabilir. Erozyon kontrolü, egzotik ve endemik bitki örtüsünün kontrolü, ekin yönetiminin yapılması, çizelgelerin oluşturulması ve diğer peyzaj işleri arkeolojik parkların bakımı açısından önem taşımaktadır. Diğer rekreasyon işlevli yaklaşımlar ise alana zarar verebilmektedir. Yapıların ve kamp alanlarının gelişimi tarih öncesi kalıntılara etki edebilmektedir. Alanı korumak için belirli saatler ziyarete kapalı tutulması, alanların tel ile çevrilmesi, rehber ile park ziyaretinin zorunlu tutulması ve alanda güvenlik elemanlarının bulunması gerekmektedir. Alanın fazlaca kullanılması kalıntılara zarar vermekte ve tahribata yol açmaktadır. Özellikle arkeolojik parkların ziyaretçiye akşam geç saatlere kadar açık olması bu tahribatı ve çalıntıları arttırmaktadır. Arkeolojik parklarda yapılan aktiviteler ile tarihi alana saygı duyan bir hava yaratmak ve ziyaretçilerin de buna uymasını sağlamak önemlidir. Alanı fiziksel olarak etkilemeyecek yerlerde piknik ve yürüyüş alanları yapılabilir ancak parkın zarar görmemesi için iyi bir yönetim gereklidir.

3.1.1. Arkeolojik parklar-eğitim ilişkisi

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu'nun Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler raporunda belirtildiği üzere eğitim kriterleri kalıntılara saygının geliştirilmesini ve tarihin öğretilmesini sağlamalıdır. Belirli

kazılarda öğrencilerin katılımı, tanınan uzmanlar tarafından verilen arkeolojik bilgilerin yayınlanması, rehber aracılığı ile turlar organize edilmesi, kazı yöntemleri ve elde edilen sonuçlar ile ilgili sergi ve seminerler, keşfedilen arkeolojik alan ve sitlerin gösterilmesi, rehber kitapların basılması çalışmaları yapılmalıdır. Halkın bu alanları ziyaretini teşvik etmek amaçlı üye kentlerin kamu erişilebilirliği açısından gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1996)

Arkeolojik parkların eğitim ile ilişkilendirilmesi sergilenen kültürün anlaşılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemlidir. Sunulan eğitici programlar ile okullarda öğrenilen teorik bilgilerin okul dışına çıkması sağlanmaktadır. Bununla birlikte özellikle çocuk ziyaretçilerin zihinsel kazanç elde etmesi arkeolojik parkların önemli kriterlerindedir. Çocuklar büyüyüp yetişkin olduklarında kendi kültürel kaynaklarının yönetimi konusunda arkeolojiden öğrendiklerini faydalı bir şekilde kullanacaklardır. Topluma arkeolojinin ne demek olduğunu anlatılması için de büyük bir potansiyele sahip olan arkeolojik parkların eğitim ile ilişkilendirilmesi alandaki aktivitelerin sürekliliğinin sağlanması bakımından da önem taşımaktadır.

3.1.2. Arkeolojik parklar-rekreasyon ilişkisi

Arkeolojik parkların rekreasyon ile ilişkilendirilmesi, tarihi alanın yalnızca durağan bir müze sergisi olarak algılanmasının ötesine geçer. Durağan müze sergileri ile tarih öncesini ve tarihi yorumlayan müzeler, geçmişi süreklilik arz eden bir şekilde ele almakta sorun yaşamaktadırlar. Açık hava müzeleri ise ziyaretçilerin duyularına hitap ettiği için avantajlıdır. Açık hava müzeleri ve sergilerinin bulunduğu arkeolojik parklar ile çevre dahilinde başka kültürlerin nasıl yaşadıklarını anlatan bir ortam yaratılmaktadır.

Arkeolojik parkların aynı zamanda konforlu bir rekreasyon alanı sağlaması gereklidir. Bu parklar öğrenme deneyiminin yanı sıra rekreatif işlevleri konforlu bir ortamda sundukları zaman alanın potansiyelleri değerlendirilebilir. Parkta bulunan iç ve dış mekânların birbirine bağlanması, rekreasyona yönelik düzenlemelerin yapılması peyzaj tasarım ve planlamasını gerekli kılmaktadır.

3.1.3. Arkeolojik parklar-turizm ilişkisi

Arkeolojik parkların turizm ile ilişkilendirilmesi gün geçtikçe daha büyük bir endüstri olmaktadır. Miras turizmi başlığı altında sınıflandırılabilinecek bu yaklaşım ile arkeolojinin kamuya ulaşması sağlanmaktadır. Bu şekilde miras turizminin potansiyelleri ortaya çıkabilmektedir. Miras turizminde de aynı arkeolojik parkların genelinde olduğu gibi yönetim büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle arkeologlar bu kaynakların korunması ve yönetilmesinde verimli roller üstlenmelidirler.

Miras turizmi (kültür turizmi olarak ta isimlendirilmektedir) geçmişe ait insan ve olayları gösteren mekan ve etkinliklerin deneyimlenmesi amaçlı oluşturulmuş seyahattir (National Trust for Historic Preservation, 2009). Bu açılım arkeolojik ve tarihi alanlar, parklar, müzeler ve etnik ile geleneksel önem taşıyan mekânları içermektedir.

Arkeolojik parklar buldukları yerlerdeki topluluklar için koruma ve gelişim konusunda odak noktası oluşturmaktadırlar. Miras turizmine olan ilgi arttıkça arkeolojik parklar da daha çok ilgi çekmekte ancak aynı zamanda kaynaklar üzerinde de baskı oluşmaktadır. Bu nedenle arkeolojik parkların sürdürülebilirliğinin sağlanması için parkların yönetimi büyük önem taşımaktadır.

3.2. Arkeolojik Parkların Yönetimi

Ülkemizde arkeolojik parklar açık hava müzeleri olarak Kültür Bakanlığı'na bağlıdır. Yönetimleri bakanlık tarafından yürütülmektedir. Arkeolojik parklar uluslararası düzeyde ise eyalet ya da federal park sistemleri içerisinde ele alınmakta ancak bunun yanı sıra tarih dernekleri, eyalet müzeleri ve üniversiteler de yönetimi sağlayan kurumlar olabilmektedir. Park yöneticileri alan yönetimi konusunda uzmanlık gösterirken, parktaki programlar yaratıcı ve eğitici etkinlikler içermektedir. Yöneticilerin çok azı arkeoloji eğitimi aldığından, alanda bulunan kaynakların özelliklerini tam olarak anlayamamaktadırlar. Müzeciler koleksiyonların yönetimi, sergileme ve eğitimde uzman olsalar da fiziksel olarak alanın yönetiminde deneyimli değildirler (Hoffman ve diğ., 2002). Arkeologlar ise arkeolojik parkların eğitici programları da bünyesinde barındırmasından dolayı bu parkların yönetimi ile ilgilenebilmektedir. Arkeolojik parklara danışman olarak görev yapabildikleri gibi yönetim ve uygulamada da yol göstericidirler.

Bu şekilde yönetilen parklardaki mirasın korunması, uygulamaların doğru kararlar alınarak yapılması bakımından daha yararlı olacaktır.

3.3. Sürdürülebilir Yerel Gelişimde Arkeolojik Parkların Rolü

Arkeolojik parklar eğitim, rekreasyon ve turizm ile ilişkilendirildiğinde yerel gelişimde önemli bir role sahip olmaktadır. Özellikle turizm doğa ve kültürün korunması amaçlı pozitif bir güç olarak görülmektedir. Bu şekilde toplumun mirasını korumasını sağlamaktadır. Kültür ve turizm arasındaki stratejik bağ ise sürdürülebilirlik konseptinin planlama ve yönetim alanlarında kullanımına işaret etmektedir. Arkeolojik parklar yalnızca yerel ve bölgesel düzeydeki miras turizmi için değil aynı zamanda ulusal kimliğe temel oluşturması bakımından önem teşkil etmektedir.

3.4. Arkeolojik Parkların Planlama ve Tasarımında Peyzaj Mimarının Rolü

Arkeolojik parkların planlama tasarım programı tüm yüzey alanında yerel yerleşimler ile birlikte ele alınmalıdır. Oluşturulacak vaziyet planında yer alması gereken tarihi kalıntılar, rekreasyonel işlevlerin yanı sıra eğitici ve bilgilendirici rol üstlenmelidir. Bu noktada arkeolojik parkların planlama ve tasarımında peyzaj mimarının rolü ortaya çıkmaktadır. Arkeolojik parkta farklı mimari tipolojilerin olması ile çeşitlenecek işlevsellik alandaki peyzaj tasarımı ile odak oluşturmalıdır. Yalnızca bitkisel peyzaj değil aynı zamanda yapısal peyzajın da büyük önem taşıdığı park tasarım ve planlamasında ziyaretçi merkezi ve araştırma merkezi gibi ek binaların bulunması arkeolojik parkın üstlendiği kamusal görevleri yerine getirmesi için gereklidir. Peyzaj mimarının uygun bağlantıları (yol ağı, yaya yolu), turistik bilgi noktalarını, seyir teraslarını önerinin bir parçası olarak öne koyması gerekmektedir.

Arkeolojik parkın peyzaj ve etkinlikleri tasarlanırken bağlamsal/çevresel kriterler (doğal ve sosyo-ekonomik/çevresel) işlevsel, şekil-düzen ve teknolojik kriterler ile birlikte gözden geçirilmelidir (Repiso, 2007). Bu kriterler projenin tasarım kararlarında devreye girmektedir ve gelecekte elde edilmek istenen çevresel sonuçlar ve projenin sürdürülebilir öğelerinde mekânlaşma göz önüne alındığında ön plana çıkmaktadır.

Bağlamsal/Çevresel kriterler alanın doğal yapı özellikleri ve kültürel ilişkilerinde dikkate alınmaktadır. Sürdürülebilir tasarımın desteklenmesi için doğal etkenlerin tanımlanması ve çevresel amaçların belirlenmesi; kontrol, geri dönüşüm, açığa çıkarma ve korumayı içermektedir.

İşlevsel kriterlerde işlev organizasyonu, içerdiği tarihsel dönemlere ait mekân birleşiminin şekli ve sürekliliği incelenmelidir. Park konseptinin oluşması alanın doğal ve kültürel sisteminin yoğun teknik ve duyu-algısal belirtilerine dayanmaktadır.

Şekil-düzen kriterleri ise tasarım mantığı olan farklı doğal bileşenlerin ve arkeolojik alanların temel karakteristiklerinin yeniden uygulanması, yenilenmesi ve yeniden çizimine dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, peyzajın özel koşullarını kapsayacak duyarlı bir yaklaşımı içermektedir. Bu temel amaç, peyzajda belirgin olacak yeni bir yapısal formun aynı zamanda çevresi ile de bütünleşmesidir.

Teknolojik kriterler yerel kaynaklar ve uygun teknolojinin kullanılmasıdır. Bunlar yapısal materyaller, insan gücü, inşaat işleri (ekonomik olarak), geleneksel yapı teknolojilerine konfor ve çevresel kaliteyi katan yeni teknoloji birimleridir.

Arkeolojik parkların planlama ve tasarım sürecinde farklı disiplinlerin bir arada çalışması alan kaynaklarının doğru kullanımını ve alan tasarımının sürekliliğini sağlayacaktır. Peyzaj mimarının bu noktadaki önemi yapısal ile bitkisel tasarım arasındaki kesitinde yer alabilmesi, bunları bir arada kullanabilmesi ve tasarım kriterlerini oluşturarak çevresi ile bütünleşik farklı işlevler içeren kamuya açık dinamik bir alan olarak arkeolojik park planlama ve tasarım sürecinde bulunabilmesidir.

3.5. Dünyadaki Arkeolojik Alan ve Park Örnekleri

Arkeolojik alanların arkeolojik park olarak değerlendirilmesi dünya literatüründe çok çeşitli örnekler içermektedir. Farklı toplumların farklı kültürlerin şekillendirdiği alanlar tasarım ve planlama disiplini ile ele alınmıştır. Bu kapsamda derlenen örneklerde arkeolojik alan ve arkeolojik parklar bulunmaktadır.

3.5.1. Atina arkeolojik parkı (Yunanistan)

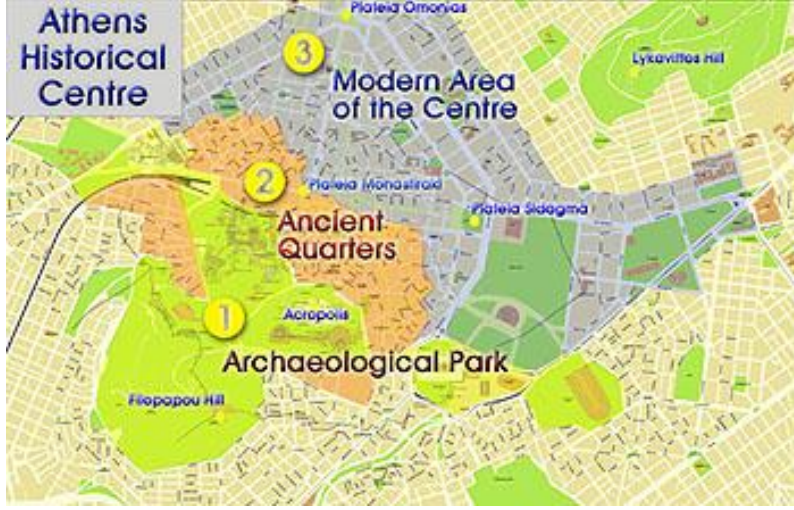
Yunanistan'ın başkenti olan Atina'da yürürken kendinizi bir anda 5000 yıllık bir tarihin içinde buluverirsiniz. Bu gezinti 4 km'den uzun ve 56,5 hektarlık bir alana

yayılmış karşılıklı parklar, boylu boyunca patikalar ve koruluk tepelerden oluşur. Antik Atina arkeolojik parkına girdiğinizde şimdiki zamanın geçmiş ile bir bütün olduğunu ve neredeyse o zamanda yaşamış olan filozof ve bilginlerin ayak seslerini duyabileceğinizi düşünürsünüz. Başkentin ana arkeolojik alanlarını içeren bu park, Acropolis, Agora ve Keramikos gibi başlıca müzeleri de içerisinde barındırır. Atina'nın 2500 yıldan önceki halinin neredeyse tamamını görmek mümkündür. Ziyaretçiler Pericles, Socrates, Sophocles, Euripides, Plato gibi kişilerin geçtiği yollardan yürüme şansına sahiptirler. Burası geçmişin mirasına saygı uyandıran ve demokrasinin ve batı medeniyetinin barışçıl bir çevrede yeniden yükseldiği büyük bir kent parkıdır (Rizzo, 2007).

Arkeolojik Park'ta Antik Yürüyüş Alanı

Antik döneme ait anıtların bulunduğu arkeolojik alan arkeolojik parka dönüştürülmüş ve trafiğe tamamen kapatılmıştır. Bu yürüyüş alanı parkın asıl iskeletini oluşturmaktadır. 4 km uzunluğundadır. Eski kent girişi olan Keramikos'tan başlar. Burada aynı zamanda Odos Ermü'nün batı kısmı ile birleşir ve Monastiraki'nin esli bölgesine kadar uzanır. Yayalaştırılmış Odos Dionisiou Aeropagitou'dan Eski Agora'ya doğru ilerler ve Akropolis ile Plaka'nın antik bölgesinin güney girişine gelir. Amalias Bulvarında sona ererek, bizleri tekrar 21. yüzyıla geri döndürür. Bu bulvarın diğer tarafında ise Hadrian kapısı ve Zeus tapınağı ile başka bir anıtsal park yer almaktadır. Burada Zapion bahçeleri, kraliyet bahçeleri ve dünyanın en eski stadyumu olan tamamen beyaz mermerden yapılmış antik Kalimaranro Stadyum'u bulunmaktadır (Rizzo, 2007).

Atina'nın tarihi kent merkezi 3 bölüme ayrılır ve hepsi birbirinden farklı 3 tarihi dönemin örnekleridir (Şekil 3.1):

Şekil 3.1 : Atina şehir merkezi bölümleri (Rizzo, 2007)

Arkeolojik alan, kentin yeşil bandıdır, klasik Yunanistan'ın büyüleyici anıtlarının büyük çoğunluğu burada yer alır. Yayalaştırılmış alan parkları, yeşil alanları ve arkeolojik alanları birbirine bağlar. Parkın içerisinde başkent'in ana arkeolojik müzesi bulunmaktadır (Şekil 3.2.).

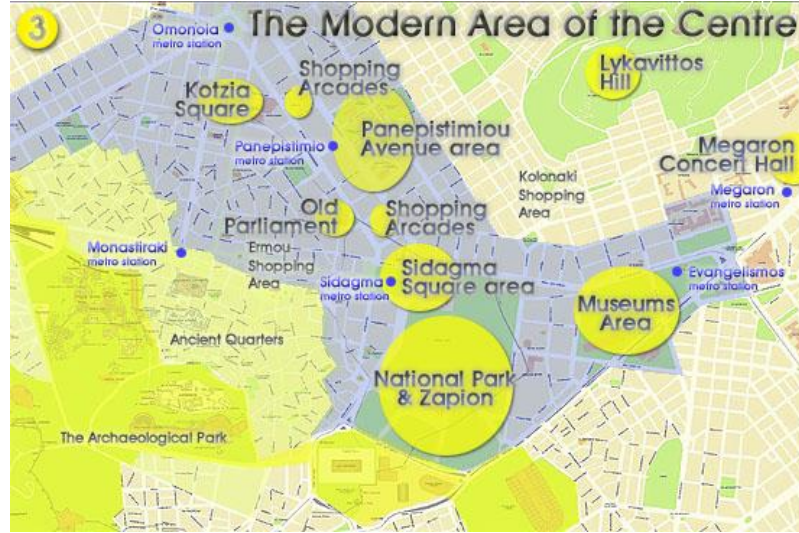
Şekil 3.2 : Atina arkeolojik parkı (Rizzo, 2007).

Antik bölgeler, neredeyse tamamı yayalaştırılmıştır, iyi korunmuş Yunan, Roma, Bizans ve neoklasik mimari örneklerini içermektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 : Atina'da antik bölgeler (Rizzo, 2007).

Tarihi kent merkezinin modern bölgesi son iki yüzyıldır kentin kurumsal, ticaret ve yaşam merkezidir (Şekil 3.4). Diğer iki alanın tersine yıllar boyunca zengin bir mimari enerjiyi barındırmıştır ve bugün klasik ve postmodern estetik arasındaki farkın kolonlar ve yansıtımlı cam cepheler ile görüldüğü bir alandır. Bu bölge 19. yüzyılda yapılmış olan yüksek binalar ile domine edilmiştir (Rizzo, 2007).

Şekil 3.4 : Atina tarihi kent merkezinin modern bölgesi (Rizzo, 2007).

Atina Metrosu'nda Arkeolojik Çalışmalar

Atina Metrosu'nun en önemli özelliklerinden biri inşaatı sırasında büyük ölçekli arkeolojik kalıntıların bulunmasına araç olmuştur. Metro inşaatı sırasında 79000 m²lik bir alanda 50000'in üzerinde arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır ve Atina'da bulunan arkeolojik bulguların en büyüğüdür.

Projenin planlama aşamasının başlangıcında Kültür Bakanlığı tasarımcıları toprak altı antik bulguların varlığı konusunda uyarılmış ve bunların korunması amaçlı kurallar getirilmiştir. Bu nedenle projenin tasarım ve yapım aşamalarında gerekli olan öngörüş ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kazı, koruma, ulaşım ve arkeolojik bulguların sergilenmesi proje sahibi, proje uygulamacısı ve Kültür Bakanlığı'nın ortak çalışmasını gerektirmiştir.

Bugün, antik döneme ait kalıntılar kamuya sergilenmekte ve metroyu kullanan herkesin bu çalışmayı deneyimlemesi sağlanmaktadır.

İstasyonlardaki Arkeolojik Kazılar

Atina şehrinin tarihi merkezinde bulunan dört metro istasyonu inşaatı boyunca yapılan kazılarda en önemli arkeolojik kalıntılara ulaşılmıştır. Bu dört metro istasyonu Syntagma, Keramikos, Monastiraki ve Akropoli'dir. İstasyonlarda toplam yirminin üzerinde arkeolojik kazı yürütülmüş ve havalandırma bacaları yapılmıştır. Arkeolojik katmanların derinliği 0.5m ile 7m arasında değişmekte, ancak, su kaynakları, su kanalları, rezervuarlar ve su kemerleri, gibi "hidrolik" yapılar 15m ile 45m arası derinliklerden çıkartılmıştır. Bu çalışmalarını tarihi merkezdeki dört istasyondan çıkarılan arkeolojik kalıntıların sunulması izlemiştir (Şekil 3.5):

Syntagma İstasyonu'nda Klasik Era döneminden kalan bir heykel, Mycenaean ve Bizans dönemine uzanan bir mezarlık, Roma dönemine ait hamamlar, Peisistranian su kemerlerinden bir bölüm, Iridanos Nehrinin su yatağı ve Messogaia'nın hükümet duvarlarının kapısına uzanan bir yol bulunmuştur.

Şekil 3.5 : Atina metrosundan günümüz görüntüsü (Url-1, 2007).

Keramikos İstasyonu yakınlarında Antik Atina kentine ait mezarlık ortaya çıkarılmıştır. 1200 mezardan oluşan bu kalıntının tarihi, M.Ö 7. yüzyıldan Roma dönemine uzanmaktadır. Bunların yanı sıra Peloponnesian Savaşı'nın başlangıcına uzanan belirgin bir arkeolojik bulgu olarak 2 mezarlık daha bulunmuştur. Mezarlığın batı yakası duvarlarında seramik sanat çalışmaları ve Iridanos Nehri yatağı ortaya çıkarılmıştır.

Monastiraki İstasyonu kazılarında ise Iridanos Nehri yatağının Mycenaean Dönemi'nden modern zamana kadar kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılar, çalışma yerleri, mezarlıklar ve su kaynakları ile çöp atık sistemleri bulunmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda M.Ö 8. yüzyıldan (Geometrik Dönem) 19. yüzyıla uzanan dönemi aydınlatan yapılar çıkarılmıştır. Tüm dönemlerde kent planlamanın ana eksenini Iridanos Nehri'dir. Iridanos Nehri'nin kaynakları Lycabettus'a dayanmaktadır. Lycabettus Athina boyunca akar ve Ilissos Nehri'ne karışır. Bu nehir sürekli hızlıca akmakta ve hızı şiddetli yağışlarda çoğalmaktadır. Geç-Klasik Dönem (M.Ö 4.-5. yüzyıllar) süresince büyük taş yığınları 2.6m genişliğindeki nehir yatağının sınırlarını çizmiştir. Nehrin her iki yakasında da yapılar bulunmaktadır. Yapıların sınırları kuzey ve güney yakada iki yol ile belirlenmiştir. Adrianos İmparatorluğu Dönemi'nde (M.S. 117-138) Iridanos Nehri tuğlalardan oluşan kemer ile kaplanmış ve tekrar doldurularak kanalizasyona çevrilmiştir. Nehrin kuzey sınırına büyük bir istinat duvarı inşa edilerek bina geri çekme mesafesi olan 4.5m alan için yol yapılmıştır. Binalar özel mülkiyet, işlik ve ambar olarak kullanılmaktadır. Kazılar sırasında bulunan kalıntılar mermer heykeller ve mimari öğeler, mozaik yer döşemeleri, duvar boyaları, dekoratif mezarlık sıvaları, çömlek ve

madeni paralar, metal ve kemik yapımı objeler olarak çokluk ve çeşitlilik arz etmektedir.

Akropolis İstasyonu'ndaki kazılar 2500 m²lik bir alanı kapsamaktadır. Bu çalışmalar alanın M.Ö 3. binyıldan Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığını göstermektedir. Orta-Helenistik ve Geç-Helenistik Dönem'den kalan bir kaç mezarlık, ev, işlik, yol ve hamam da ayrıca ortaya çıkarılmıştır.

Atina'nın tarihi merkezinde bulunan bu dört istasyonun dışında diğer alanlarda da çeşitli arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır. Bunlar Evangelismos İstasyonu'nda; antik mezarlık ve onu çevreleyen duvarı, Peisistranian su kanalı ve bir yol, Panepistimio İstasyonu'nda antik bir mezarlıktır. Belirgin bulgulara ayrıca havalandırma bacalarında da rastlanmıştır. Örneğin Irodou Attikou'da bir Roma evine, bir mezarlığa ve hidrolik sistemlere, Amalias'ta bir Roma hamamına, Mitropoleos'ta belirli bina kalıntılarına, Petmeza'da Klasik dönemden Bizans dönemine uzanan bir mezarlığa ve kolonlar ile desteklenmiş bir odaya, Fokionos'ta Roma Dönemi'nden kalma bir binaya ve Bizans döneminden kalma depolara, Thissio'da Geç-Klasik Dönem'e ait bir bina ve işliklere, Ermou-Arionos'ta işliklere ve hidrolik sistemlere, Iachou'da antik bir mezarlığa, Assomaton'da önem arz eden belirli bir binaya rastlanmıştır (Url-1, 2007).

Tünellerin sondajı belirli bir arkeolojik görüntüleme ile yapılmış ve çalışmalar Adrianion Su Kemerini kesiti gibi pek çok arkeolojik kalıntıyı gizleyen kaynakları aydınlatmıştır. Kültür Bakanlığı müzelerinde binlerce arkeolojik bulgunun yüzlercesinin toplanması ve saklanması ziyade sergilenmesi ön görülmüştür. Arkeolojik bulgular Syntagma Meydanı'nda Petmeza'da ve Evangelismos İstasyonu'nda yerleştirilmiştir. Amalias havalandırma bacasında Roma hamamı korunmuştur. Monastiraki'de Iridanos Nehir yatağı İstasyon ile bütünleştirilmiş ve korunmuştur (Url-1, 2007).

Son olarak belirgin arkeolojik bulgular Syntagma kazı alanından Zografou Üniversitesi kampusuna taşınmış, burada 2000m²lik açık hava sergisi ve küçük bir müze oluşturulmuştur.

3.5.2. Roma forumu (Forum Romanum-İtalya)

Roma Forumu antik Roma'nın gelişim gösterdiği merkez bölge olarak politika ve ekonomi merkezini oluşturur. Yerel halk burayı "Forum Magnum" ya da yalnızca "Forum" olarak adlandırmaktadır. Antik kentin en eski ve en önemli yapıları bu forumda yer alır. Forum, Roma halkının adalet ve ibadet için bir araya toplandığı şehir merkezi görevini üstlenmiştir.

Forum alanı ilk zamanlar otlaklardan oluşan bir sulak alandı. Roma'nın iki tepesi arasında yerleşim artış gösterirken M.Ö 7. yüzyılda Cloaca Maxima'nın yapımı ile sulak alan temizlendi ve Tiber Nehri'ne drenajı sağlayan kanalizasyon sistemi kuruldu (Url-2, 2009).

Geleneklere göre forumun oluşumu Roma'nın ilk kralı olan ve Palatine Tepesi'nin hâkimiyetine sahip Romulus ile onun rakibi Capitoline Tepesi'ni kontrol eden Tatiüs arasındaki anlaşma ile başlamıştır. Forum Sabine Kalesi duvarları dışındaydı ancak bu duvarlar iki tepenin birleşmesi ile ortadan kaldırıldı.

İkinci kral Numa Pompilius kendi ev ve mabedini kentin ilk kraliyet palası olarak, sonrasında ise Tullus Hostilius Curia ve Comitium'u buraya inşaa etti. M.Ö. 600 yılında Tarquinius Priscus alana ilk kez yer döşemesi uygulaması yaptırdı. Julius Caesar'ın M.Ö. 44 yılında forumu tekrar düzenlemesi ve Curia'nın gelişimi ile Comitium kaybolmaya başladı. Caesar'ın ölümünden sonra Octavius forum ile ilgili işleri bitirdi.

Forumdaki yapıların çoğu ya krallık ya da cumhuriyet dönemindedir ve birçoğu yıkılmış ve defalarca yeniden inşa edilmiştir.

Forumdaki Yapılar

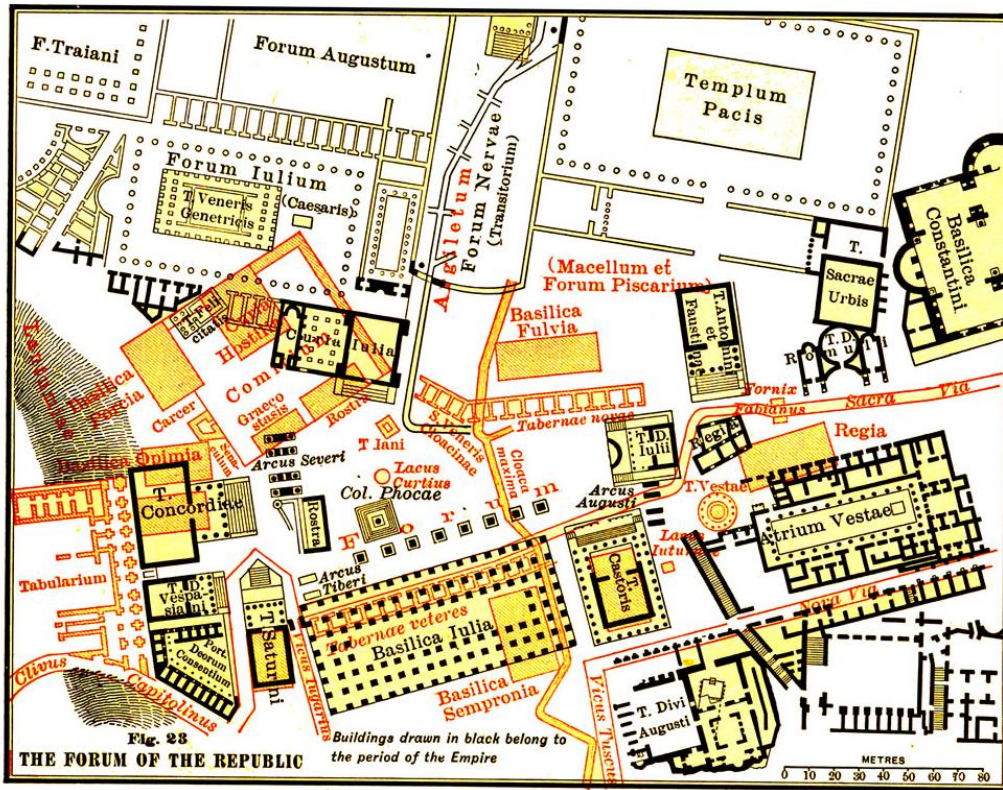
Forumdaki kalıntılar Roma Dönemi'nde kentsel alanların nasıl düzenlendiğini açıkça göstermektedir. Forumda Julius Caesar'ın bir heykeli ve onu takiben anıtlar, binalar ve antik kalıntılar bulunmaktadır.

Alanda bulunan Castor ve Pollux Tapınağı, Saturn Tapınağı, Vesta Tapınağı, Venüs ve Roma Tapınağı, Antoninus ve Faustina Tapınağı, Caesar Tapınağı, Vespasian ve Titus Tapınağı, Concord Tapınağı, Venus Cloacina Tapınağı, Aemilia Bazilikası,

Julia Bazilikası, Mazentius ve Konstantin Bazilikası, Septimius Severus Kemerli, Titus Kemerli, Tiberius Kemerli ve Augustus Kemerli başlıca yapılarıdır.

Forumda bulunan diğer yapılar ise Roma krallarının evlerinin olduğu Regia, politikacıların Roma halkına seslendiği yer olan Rostra, Roma senatosunun mekânı Hostilia Mahkemesi (Curia Hostilia), antik dönem arşivlerinin saklandığı yer olan Tabularium, Antik Roma kentine çıkan Gemonian basamakları, Tiberius Kemerli'nden başlayıp Capitoline Tepesi'nde biten Clivus capitolinus yolu, Roma ve Roma İmparatorluğu içindeki tüm mesafelerin ona göre yapıldığı kent merkezi Urbi Göbeği (Umbilicus Urbi), Roma İmparatorluğu'ndaki tüm yolların başladığı ant olan Milliarium Aureum, siyah mermerden yapılmış Lapis Niger tapınağı, Vesta'da yaşayan kutsal bakire din kadınlarının evi olan Atrium Vestae, Atrium Vestae ile Kolezyum'u birbirine bağlayan Via Sacra, forumun son anıtı olan Fokas Sütunu ve yabancı lider ve generallerin tutulduğu zindan Tullianum'dur.

Aşağıdaki haritada (Şekil 3.6) cumhuriyet dönemi forumundaki yapılar gösterilmektedir. Siyah ile belirtilen yapılar ise imparatorluk dönemine aittir.

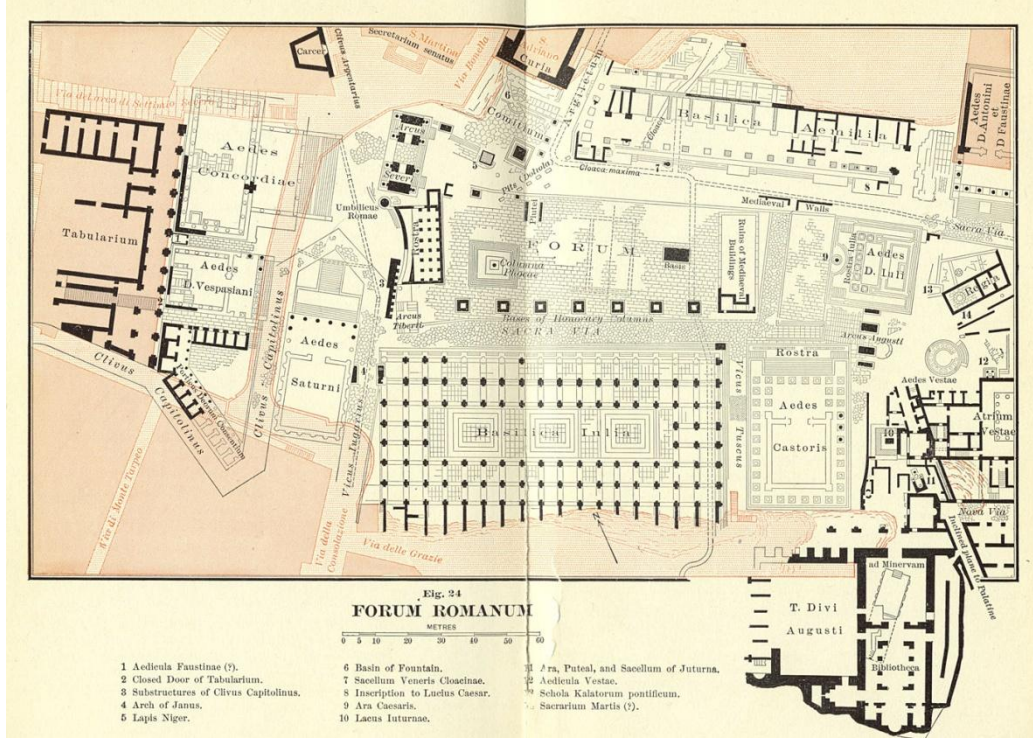
Şekil 3.6 : Roma forumu haritası (Platner, 1911).

Kazı ve Koruma Çalışmaları

8. yüzyılda bir gezginin ifadesine göre Roma Forumu o zamanda bile dağılmaya başlamıştır. Ortaçağ'da forum varlığını sürdürmüş ancak anıtlar yıkıntılar altında kalmış forum yeri ise Capitoline Tepesi ile Colosseum arasında belirtilmiştir. Papa Urban V'in 1367'de geri dönüşü ile antik anıtlara ilgi artmıştır. 15. yüzyılda sanatçılar Forum'daki kalıntıları resmetmeye başlamışlardır. 16. yüzyılda antikalar yazıtlarda yer almış ve 18. yüzyılda kazı çalışmaları başlamıştır.

Döşemelerin sırası göstermektedir ki, forumu çevreleyen tepelerden gelen çöküntüler forumun kotunun erken Cumhuriyet Dönemi'nde de yükselmesine sebep olmuştur. Esasen bataklık olup, Cloaca Maxima sayesinde drene edilen alanın son yer döşemesi ise günümüzde de görülebilen Augustus döneminden kalan travertin döşemelerdir.

Zaman içerisinde bir kardinal tarafından drene etmek amaçlı tekrar ölçüleri alınan alana komşu olacak şekilde Alessandrine semti inşa edilmiştir. Ancak Carlo Fea ve arkeologlar tarafından yapılan ve çökeltilerin temizlenmesi ile başlayan kazı çalışmaları Forum'un girişini açığa çıkarmak amaçlı yapılmış ve ancak 20. yüzyılın başlarında alan tamamen kazılabılmıştır. Aşağıdaki imaj (Şekil 3.7) forumun arkeolojik eskizini göstermektedir:

Şekil 3.7 : Forum Romanum arkeolojik eskizi (Platner, 1911).

Forumda Roma'da yeni inşaatların önceki kalıntıların üzerine yapılması yöntemi nedeniyle birçok yüzyıla ait kalıntılar birlikte gösterilmektedir. Roma Forumu günümüzde de pek çok kazıya konu olmaktadır. Forum'un birçok alanına giriş yasaktır ancak bütününde arkeolojik alan özelliğine sahip olduğundan ziyaretçiye açıktır.

3.5.3. Arnavutluk Butrint milli parkı (Arnavutluk)

Butrint, antik ismi ile Buthrotum, Helenistik dönemden Osmanlı dönemine kadar liman olarak kullanılmış Arnavutluk'un güneybatısında yer alan UNESCO Dünya Kültürel Miras Alanı'dır. Butrint Milli Parkı içerisinde bulunan Butrint Arkeolojik Park'ı Corfu'nun düzlüklerinde yer alır ve bir nehir tarafından çevrili Adriatik Denizi kıyısında bulunan arkeolojik bir alandır. Arkeolojik kazıları ve alan yönetiminde yapılan yatırımları takip eden 12 yıl boyunca alan ve müze ziyaretçiler için ilgi odağı olmuştur. 86 km² lik bir alan kaplayan park 1992'de UNESCO tarafından Dünya Kültürel Miras Listesi'ne alındıktan sonra 2001'de milli park yapılmıştır.

Yarımada dâhilinde oluşturulmuş yürüyüş yolu ile antik kentin gezilmesi mümkündür (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 : Butrint'deki yerleşimler (Url-3, 2009).

Alanda bulunan yerler sırasıyla 1. Kutsal başlangıç, 2. Asclepius'un mabedi, 3. Tiyatro, 4. Roma kolonisi, 5. Genişleyen Butrint, 6. Roma dönemi kent planı, 7. Gizli bir konut: Triconch Palas, 8. Baptist ve erken dönem hristiyan Butrint'i, 9. Butrint kapısı, 10. Butrint kiliseleri, 11. İlk kaleler, 12. Aslan Kapısı, 13. Sonraki kaleler, 14. Butrint Müzesi'dir.

Butrint Milli Parkı tarihi anıtları ve zengin doğal mirası korumak için oluşturulmuştur. Bu nedenle yalnızca fiziksel kültürel mirası ile değil aynı zamanda doğaya verdiği önem ile de ön plana çıkmaktadır. Parkta çok çeşitli habitat bulunmaktadır. Bunlar sahil sulak alanları, tuzgölleri, nehirler ve çok otlak alanlarıdır. Bu alanlar pek çok sayıda hayvana ev sahipliği yapmaktadır. Nesli tükenmekte olan kuşlar, böcekler, amfibiler, memeliler ve sürüngenleri ile alan, 2003 yılında Ramsar Sulakalan Uluslararası Önemli Alan olmuştur. Arnavutluk'ta biyoçeşitliliğin en zengin olduğu yer olan Butrint köşeli kaplumbağa, tilki ve beyaz kuyruklu kartal gibi küresel düzeyde korunma altına alınmış 26 türü bulundurmaktadır. Butrint Milli Parkı tarihi anıtları ve zengin doğal mirası korumak için oluşturulmuştur.

Parkta ayrıca arkeolojik programlar uygulanmaktadır. İzlenen program üç bölümden oluşmaktadır: İlk olarak Butrint arkeolojisinin karakteri ve yayılımı tanımlanmakta, ikinci olarak büyük ölçekte inceleme yapılacak alanlar belirlenmektedir. Üçüncü

aşamada ise elde edilen sonuçların yayıma, arşivlenme hazırlanması yer almaktadır. Bu son aşamada tüm arşiv verilerinin ve arkeolojik keşiflerin modern veritabanı oluşturulmakta ve GIS sistemine bağlanmaktadır.

Uygulamaya yönelik çalışmaların eğitim amaçlı kullanılması 2000 yılından bu yana yapılan yaz okulu çalışmaları ile devam etmektedir (Şekil 3.9). Yaz okulunda genç öğrencilere arkeoloji tanıtılmakta ve belirli teknikleri öğretilmektedir (Url-3, 2009) .

Şekil 3.9 : Butrint'te yapılan çalışmalardan bir görüntü (Url-3, 2009).

3.5.4. Kato Pafos arkeolojik parkı (Güney Kıbrıs)

1980 yılında Kato Pafos arkeolojik alanının UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne eklenmesi, genel planın oluşturulması ve arkeolojik kalıntıların korunup ziyaretçilere bilgi sağlaması açısından başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Şekil 3.10). Kato Pafos Arkeolojik Parkı tarih öncesi dönemlerden Ortaçağ'a ve Roma dönemine ilişkin alanlar ve anıtları içermektedir. Bunlar; Asklepieion, Odeion, Agora, "Saranta Kolones" (Kırk Kolon), "Limeniotissa" (erken hristiyan dönemi bazilikası kalıntıları) ve "Kral Mezarları"dır (Url-4, 2009).

Şekil 3.10 : Kato Pafos arkeolojik parkı'ndan bir görüntü (Url-4, 2009).

3.5.5. Pueblo Grande müzesi ve arkeolojik parkı (Amerika)

Pueblo Grande Museum bir arkeolojik alan müzesidir. Pueblo Grande'den ve Greater Southwest'ten toplanan kültürel materyaller koleksiyon, araştırma, uygulama ve sergileme amaçlı kullanılır. Müze 1929'dan beri Phoenix Eyaleti Parklar ve Rekreasyon Bölümü'nün bir parçasıdır ve güneybatının tarihöncesi, tarihi dönemlerinin ve bölgedeki yaşam etnolojisinin öğrenilmesi amaçlı kurulmuştur. Bu şekilde hem ziyaretçilere hem de Phoenix eyaletinin sakinlerine geçmiş ve günümüze ait kültürel çeşitlilik anlatılmaktadır. Pueblo Grande Müzesi modern Phoenix'in 1500 yıllık Hohokam köyü kalıntılarında yer almaktadır. 70 yılı aşkın bir süredir müze Hohokam kültürünün araştırılması üzerine çalışmaktadır. 40 hektarlık bir park alanında, ziyaretçiler Hohokam'ların tören veya yönetim merkezi amaçlı kullandıkları 800 yıllık kalıntıları keşfetmektedir.

Kalıntılarda top oyun sahası, Hohokam evleri ve Hohokam'ların sulama kanalları görülmektedir (Şekil 3.11). Parkta müzenin yanı sıra kısa ve uzun dönemli sergi alanları bulunmaktadır. Sergi alanlarında Hohokam kültürü gözler önüne serilmekte ve arkeoloji, güneybatı kültürü ile Kızılderili sanatları gösterilmektedir. Ayrıca, arkeolojik park dahilinde ziyaretçiler arkeologların antik ve tarihi alanlarda nasıl çalıştıklarını deneyimlemekte ve kalıntıların teşhis edilmesinde kullanılan yöntemleri öğrenmektedirler. Eğitim amaçlı bu aktiviteler ile kamuya yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Url-5, 2010).

Şekil 3.11 : Hohokam evleri (Url-6, 2010).

3.5.6. Chersonesos arkeolojik parkı (Ukrayna)

Chersonesos, Akdeniz ve Karadeniz'i çevreleyen topraklarda arkeolojik Antik Yunan yerleşimleri içinde, en iyi korunmuş ve belgelenmiş örneklerden biridir (Şekil 3.12).

Şekil 3.12 : Chersonesos arkeolojik parkında kalıntılar (Argenberg, 2005).

ICA'nın (The Institute of Classical Archaeology) 1992'de alanı ziyareti ile çalışmalara başlanmış ve Chersonesos'ta antik merkezin park olarak korunması fikri ortaya çıkmıştır. Alanın korunması ve tanıtılması amaçlı ön çalışmalar 2001 ve 2002 tarihlerinde yürütülmüştür. Detaylı planlama ve bütçe çalışmaları Yukharina Balka bölgesinde 150 hektarlık merkez bölümüne odaklanmıştır. Günümüz planlarında ise

park girişine yapılacak ziyaretçi merkezi ile ziyaretçilerin antik alanlarda yönlendirilmeleri ve anıtları tanımalarının sağlanması hedeflenmektedir. Ziyaretçi merkezi bu çalışmaları sergi ve seminer bilgilendirmeleri ile gerçekleştirecek ve antik zamanda kırsal yaşamı tanıtacaktır. Bununla birlikte tarihöncesi bitki örtüsü araştırmaları ve arkeolojik alan uygulamaları sunulacaktır. Alanda ayrıca devam etmekte olan çalışmalar halka gösterilecek ve koruma çalışmaları hakkında kamu bilgilendirilecektir.

Charsonesos'un Dünya Mirası olması durumunu ise sahip olduğu evrensel değerler ve eşsiz oluşu sağlamaktadır. Bu da antik kent ile chora arasındaki ilişkinin kanıtlanmış olmasından kaynaklanır. ICACHersonesos'un kalbindeki bu ilk arkeolojik parkın korunması için çalışmalar yürütmektedir. Bu alanda antik tarımsal araziler gridal sistem ile bulunmakta ve bu alanlar Herakleian Yarımadasını ziraat alanlarına bölmektedir. Çalışmaların tamamlanması ile ilerde ziyaretçiler bu antik Yunan kenti ile kent merkezine tanıklık edebileceklerdir (Institute of Classical Archaeology, 2009).

3.5.7. Petra arkeolojik parkı (Ürdün)

Petra Arkeolojik Parkı 264 dönümlük bir alanda Musa Vadisi'nde yer almaktadır. 1985'ten bu yana UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır. Turizm ve arkeoloji alanıdır. M.Ö. 400- M.S. 106 yılları arasında Nebatiler'e başkentlik yapmış ve Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilene kadar bu görevini sürdürmüştür. M.S. 363 yılında depremden büyük zarar görmüştür. Antik kent 1812 yılında İsviçre'li Johannes Burckhardt tarafından yeniden keşfedilmiştir. Doğu geleneklerinin Helenistik mimari ile birleştirildiği antik bir kenttir. Yarı inşaa edilmiş, yarı taşlar içine oyularak kurulmuş bu antik kent dağlar ile çevrilidir (Şekil 3.13). Antik kentin arkeolojik park olarak tanımlanması gerekli finansal kaynakların bulunması ve yönetimin sağlanması ile gerçekleştirilmiştir.

Petra Arkeolojik Parkı 'arkeolojik park' sınıflandırmasında Avrupa ve Amerika'daki örnekler ile karşılaştırıldığında arkeolojik alan olarak görülmektedir. Arkeolojik parkların içerdiği eğitim ve rekreasyonel özelliklerin minimum düzeyde bulunduğu bu alanda antik kentin sergilenmesi baskın olan işlevdir (Url-7, 2009).

Şekil 3.13 : Petra antik kenti (Belt, 1998).

3.5.8. Toltec Höyükleri arkeolojik eyalet parkı (Arkansas, Amerika)

Toltec Höyükleri Arkansas'ta bulunan tarihöncesi höyüklerin korunması amaçlı oluşturulmuş bir parktır. Bu park günlük rekreasyonel aktivitelerden uzak bir parktır (Şekil 3.14). Tarihi/kültürel park sınıfına girmektedir ve amacı ziyaretçilere mümkün olduğu kadar uygulamaları göstermektir (Url-8, 2009) . Alana kamusal erişilebilirlik yalnızca tur rehberleri ile yapılmaktadır. Turlar park arkeologları, park müdürleri ve yaz sezonu stajyerleri ile yapılmaktadır. Tüm bu insanların arkeoloji ve antropoloji konularında temel bilgileri vardır.

Şekil 3.14 : Toltec Höyükleri'nden bir görünüm (Rowe, 2008).

Ziyaret Bilgi Merkezinde sergi alanı, dinleme salonu ve arkeoloji laboratuvarı bulunmakta, bunlara ek olarak park ofisleri yer almaktadır. Bu merkez binası tarih öncesi kalıntıların olduğu alanın dışında bulunmakta ve alan inşaat için önceden test edilmelidir. Sergi alanı 100 metrekarelik bir alan kaplamaktadır. Tüm bilgilendirme üç tema etrafında şekillendirilmiştir: arkeoloji yöntemi, Toltec Höyükleri'nde ortaya çıkarılmış bulgulara yönelik araştırma soruları ve de alanın günümüz tarihi ve bulguları. Sergi, arkeolojinin tanımı ve alanın genel bir konum analizi ile açılır. Kronoloji, aktivite alanları, sosyal organizasyonlar ve yerleşim dağılımında bölümler mevcuttur. Arkeolojik parkta her yıl özel bir festival düzenlenmektedir. Bu şekilde kamusalık sağlanırken, sadece bir gün veya bir haftada alana yüzlerce insanı gelmektedir.

3.5.9. Spiro Höyükleri arkeolojik parkı (Oklahoma, Amerika)

Spiro höyükleri tarih öncesinden kalma bir tören alanıdır ve güneydoğudaki önde gelen tören alanlarından biridir. Spiro'nun kabul edilen önemine rağmen, alanın park olarak geliştirilmesi 1960lara kadar- ta ki alanın varlığı tahribata uğrayana kadar- eyalet tarafından kabul edilmemiştir.

Alanda ziyaretçi merkezi ile gezinti amaçlı patikalar oluşturulmuştur (Şekil 3.15). Belirli noktalarda açıklayıcı tabelalar konulmuş ve alanın tarihöncesi kullanımı anlatılmıştır. Alanın Arkansas nehri üzerindeki konumu ve sahip olduğu çeşitli rekreasyonel aktiviteler parkın gece boyunca kamp alanı olarak kullanılmasını sağlamıştır. Bu şekilde doğu Oklohama'da tur yapılan bir yer olmuştur. Tüm bu etkenler göz önünde bulundurularak Spiro eğitim hedeflerini yerine getiren diğer arkeolojik parklar gibi geliştirilmiştir (Rogers ve Korn, 1986).

Şekil 3.15 : Spiro Höyükleri (Url-9, 2008).

3.6. Türkiye’de Arkeolojik Alanlar

Türkiye yer aldığı konum itibariyle tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle Anadolu’daki arkeolojik alan çalışmaları, tarihi yerleşimlerin ve kültürlerin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Türkiye’de yürütülen arkeolojik alan çalışmaları, arkeolojik mirasın korunması, yönetilmesi ve sunulması açısından önem taşımaktadır.

3.6.1. Türkiye’de arkeolojik alan çalışmaları

Türkiye geçirdiği binlerce yıllık planlama süreci ile koruma planlamasında öneme sahiptir. Türk planlama çalışmalarında, kent arkeolojisi günümüzdeki kentsel gelişmeyi engelleyen bir kavram olarak görülmüş ve bu nedenle elenmeli ya da daha olası bir şekilde kentin belirli bölümleri önemsenmemeli ve ayrı bırakılmalı şeklinde bir yaklaşımla ele alınmıştır. Günümüzde bu yaklaşım değişmektedir ve bu şekilde kent arkeolojisi kent planlama sürecinde önem verilen bir değer olmuştur (TAÇDAM, 2007).

Türkiye’deki arkeolojik miras ile ilgili ana kaynak akademik kurumlarca yapılan araştırmalardır. Arkeolojik araştırmalar üç farklı kategoride yürütülmektedir bunlar izin dereceleri ve kullanılan yöntemlere göre şekillenir. İlk olarak kazı çalışmaları tarihi bir alanda antik çevreyi kapsayacak şekilde yapılan araştırmalardır. İkinci tür araştırmalar ise zarar vermeyecek yöntemler ve örneklemeler ile arkeolojik konuların

her yönünü araştırmak şeklindeyir. Üçüncü tür araştırmalar, kurtarma çalışmaları olarak ta adlandırılır, kentsel arkeoloji konularına daha çok dâhil olmuş, çoğunlukla yerel müze çalışanlarınca yürütölmektedir. Bunun gibi kazı projeleri belirli bir zaman içinde, genellikle 3-4 ay içerisinde, tamamlanmalıdır (TAÇDAM, 2007).

1989 yılından beri arkeolojik alanlar ve anıtlar hakkındaki bulguların belgelenmesi Kültür Bakanlığı bünyesinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'na yürütölmektedir. Arkeolojik bir bulgunun korunmasına karar verilmesi için öncelikle bölgede görevli komisyon tarafından seçilmesi gerekmektedir. Bu bölgesel komisyonlar Kültür Bakanlığı'nın yerel bünyesinde yer almakta ve kültürel varlıkların korunması ile ilgilenmektedir. Tescil Kurulu belgeyi saklamak ve ilgili kültürel varlıklar hakkındaki tüm kararların alınmasından sorumludur. Kültür Bakanlığı diğer ilgili makamları da bilgilendirir. Bunlar bakanlıklar, ilçe yönetimleri, belediyeler, müzeler, kadastral ofisler ve mülk sahipleridir. Korunmasına karar verilmiş bu alanlar farklı düzeylerde kent planlama çalışmalarına veri oluşturur.

Türkiye'deki korunan alan ve anıtların yönetimi ile ilgili başlıca kurum ve organizasyonlar aşağıdaki gibidir:

- Kültür Bakanlığı kültürel ve doğal alanların korunması ve bu konulara ilişkin kanun ve planların hazırlanması için genel iskeleti oluşturmak ile görevlidir.

- Bakanlık ayrıca merkezi ve yerel kurumlarca korunmasına karar verilen önemli alanların ve anıtların kaydedilmesi ve bakımının yapılmasından sorumludur. Üyeleri hükümet vekillerince atanan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Üst Kurulu Kültürel ve Doğal Kaynakların Korunması yasası ile 1983'te kurulmuştur. Üst Kurulun genel görevleri Türkiye'deki antik bölgelerin kurallar önererek ve yerel komisyonlar ile Kültür Bakanlığı'na diğer alanlarda yapılan uygulamalar ile ilişkili kriterler belirleyerek korunmasını sağlamaktır.

- Bölgesel Komiteler kendi kontrol bölgelerindeki alan ve anıtlara ilişkin asıl sorumluluğa sahip yapılardır. Kent mirasının ve arkeolojik alanların gelişim kontrol işlevlerinde önemli rolü olan kültürel mirasın bulunması ve korunacak alan olarak belirtilmesinden sorumludurlar. Ama bölgesel otoritelerin büyük çoğunluğunun arkeolojik konuları değerlendirebilecek gerekli bilgileri yok bu nedenle çoğunlukla

yerel müzelerden profesyonel yardım talep ediyorlar. Bununla birlikte Yerel Komisyon yerel müzelerden aldığı bilgiler ile kalıntıların değerine karar verir.

•Belediye Planlama Ofisi prosedüre göre gelişim çalışmalarına dâhil olmaktadır. Gelişimciler Bölgesel Komisyonlara ve yerel müzelere bulguların korunması gerekli arkeolojik kalıntılar olup olmadığını öğrenmek için başvururlar. Yerel yönetimler belediye başkanlarınca temsil edilir ve kendi fikirlerini Bölgesel Komisyonlara sunarlar. Master planlar, eylem planları genellikle belediye planlama ofisince yapılır ve bölgesel komisyonlarca gözden geçirilir (TAÇDAM, 2007).

3.6.2. Türkiye’de arkeolojik dönemler

Türkiye Asya ve Avrupa arasındaki önemli stratejik konumu ile medeniyetler beşiği olmuştur. Asya’dan Avrupa’ya geçiş yolu olarak ve sahip olduğu ekolojik çeşitlilik ile Ege Denizi ve Karadeniz birliğin orta noktası olmuştur. Ancak sosyo-kültürel, dini, teknolojik yenilikler ve tüm fikir akışları, bilgi, tarih boyunca insanlar ve onların Anadolu medeniyetlerine olan yansımaları Türkiye’deki Neolitik ve Erken Kalkolitik Dönemlerden İslami döneme kadar olan zengin arkeolojik mirasta görülebilir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki, Türkiye en erken medeniyetlerin ana vatanı olmuştur. Geçmişin sayısız efsanesi Avrupa belleğinde anılmaktadır. Türkiye’deki günümüz arkeolojik çalışmaları erken paleolitik merkezlerin Anadolu’da ve Trakya’da yer aldığını göstermiştir. Antalya bölgesinde tarihleri M.Ö. 18000 Geç Paleolitik döneme dayanan çok sayıda mağara bulunmaktadır (TAÇDAM, 2007).

Anadolu’daki Neolitik yerleşimler Çayönü, Catalhöyük ve Hacılar kendi çağdaşları içerisinde önemli merkezleri teşkil etmektedirler. Troya’daki ilk yerleşim (M.Ö. 3000-2500) Anadolu’nun en eski Bronz Devri merkezidir. Şehir-devletler Anadolu’da M.Ö. 2000 yıllarında ortaya çıkmıştır. 14. yüzyılda Hititler Yakın Doğu’nun en önemli devleti olarak Anadolu’da politik birliği oluşturmuşlardır. M.Ö. 2. yüzyılın sonunda büyük göçler başlamış, Balkanlar ve Kafkasya’dan insanlar bu bölgeye gelerek tekrar Anadolu’daki kent kültürüne yeni bir sentez getirmişlerdir. Anadolu M.Ö. 900-600 yılları arasında doğuda Urartular hâkimiyetindeydi. Frigler ise merkez bölgeleri M.Ö. 750-300 yıllarında ellerinde tutmuşlardır. Likyalılar, Lidyalılar ve Karyalılar medeniyetleri batı Anadolu’da aynı dönemde görülmüştür. Aynı zamanda çok sayıda Helenistik şehir devletleri İyonlar, Aeolianlar ve Dorlar batı Anadolu kıyı şeridinde yer almışlardır. M.Ö. 7. yüzyılda batı Anadolu’da İyon

kentleri olarak Milet, Efes, Teos, Priene ve diğeri deniz ticaretinde göze çarpmaktadırlar. Ayrıca sanat, felsefe ve bilimsel araştırma önemli rol oynamışlardır (TAÇDAM, 2007).

Helenistik Dönemde Anadolu'da antik kent kültürü gelişmiştir. Pergamon, Antakya ve Orontes (Asi Nehri), Efes kentleşmenin en başarılı şemalarını ortaya çıkarmıştır. Roma Dönemi'nde (M.Ö. 30-395) Anadolu Roma İmparatorluğu'nun refahı en yüksek alanlarından biri olmuştur. Anadolu'daki kent hayatı öyle bir hal almıştır ki, bu Roma'dakinden daha az şaşaalı değildir. Helenistik ve Roma medeniyetlerinin devamı ve uyumu olarak Bizans sanatı ve mimarisi 4. ve 5. yüzyılda Anadolu'da doğmuştur. Bizans daha sonra Konstantinopolis gibi bir imparatorluk dünya kentini oluşturarak kendi zirvesine ulaşmıştır.

M.S. 1045 yılları civarında Doğu Anadolu'da Türkler belirmeye başlamıştır ve aynı yüzyıl içerisinde tüm Anadolu'ya nüfuz etmişlerdir. Yeni karışık bir kültür ortaya çıkmıştır. Selçuklular refah seviyesi yüksek kent yaşamını İslami geleneklere ve Türk kültür altyapısına uyarlamışlardır. Son dönem olarak Osmanlı'lar 600 yıl boyunca (1299-1923) egemenliği, yaşam biçimini, sanatı ve mimari yayararak üç kıtaya hükmetmişlerdir (TAÇDAM, 2007).

Sonuç olarak Türkiye'de antik dönemden günümüze süreklilik arz eden yerleşim dokuları olduğu söylenebilir. Türkiye'deki pek çok kent çok tarihli döneme ait belirgin kalıntılara sahiptir ve tek tarihi dönemden oluşan kentler oldukça azdır (TAÇDAM, 2007).

3.6.3. Türkiye'den arkeolojik alan örnekleri

Anadolu toprakları medeniyetlerin eşiği olarak çok sayıda yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle farklı dönemlere ait örnekler oldukça çeşitlidir. Arkeolojik alan olarak varlığı korunan alanlar mevcuttur. Ancak arkeolojik park tanımı arkeolojik alanlara yeni giren bir kavramdır. Türkiye'den verilen örneklerde arkeolojik alanlar dahilinde antik kentler ön plana çıkmaktadır.

3.6.3.1. Ephesos (Efes antik kenti)

İzmir İli Selçuk İlçesi'nde bulunan Efes Antik Kenti'nin ilk kuruluşu M.Ö. 6000 yıllarına, Neolitik Dönem olarak adlandırılan Cilalı Taş Devri'ne dayanmaktadır. Son

yıllarda yapılan araştırmalar ve kazılarda Efes çevresindeki hykler (tarih öncesi tepe yerleşimleri) ve kalenin bulunduğu Ayasuluk Tepesi'nde Tunç ağları ve Hititler'e ait yerleşimler saptanmıştır. Hititler Dönemi'nde kentin adı Apasas'tır. M.. 1050 yıllarında Yunanistan'dan gelen göçmenlerin de yaşamaya başladığı liman kenti Efes, M.. 560 yılında Artemis Tapınağı çevresine taşınmıştır. Bugün gezilen Efes ise, Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından M.. 300 yıllarında kurulmuştur. Hellenistik ve Roma ağlarında en görkemli dönemlerini yaşayan Efes, Asya eyaletinin başkenti ve en büyük liman kenti olarak 200.000 kişilik nüfusa sahipti. Efes, Bizans ağında tekrar yer değiştirmiş ve ilk kez kurulduğu Selçuk'taki Ayasuluk Tepesi'ne gelmiştir. 1330 yılında Türkler tarafından alınan ve Aydınoğulları'nın merkezi olan Ayasuluk, 16.yüzyıldan itibaren giderek klmeye başlamış, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Selçuk adını almıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Efes'in konumu çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini ve Roma Devri'nde Asia eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır. Anadolu'daki Kybele geleneğine dayalı Artemis kültürünün dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen en büyük tapınağının da Efes'te yer alması kentin önemini arttırmaktadır. Efes tarihi boyunca birçok kez yer değiştirdiğinden kalıntıları geniş bir alana yayılır (şekil 3.16).

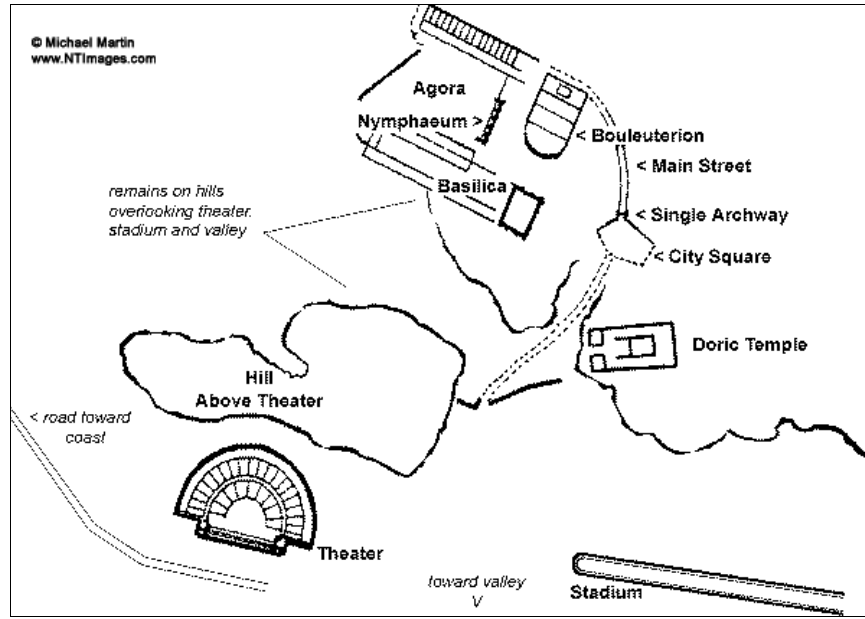

şekil 3.16 : Efes antik kenti (Fotoğraf: Süveyda Bayraktar).

Yaklaşık 8 km²lik bir alana yayılan bu kalıntılarda kazı-restorasyon ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. M.Ö. 3000'e dayanan tarihi ile Bizans Devrine ait olan St. Jean Kilisesi'nin bulunduğu Ayasuluk Tepesi, M.Ö. 9-4. yüzyıllara ait önemli bir dini merkez olan Artemis Tapınağı'nın bulunduğu Artemision, Arkaik-Klasik-Hellenistik-Roma ve Bizans Devri yerleşimi olan Efes ile Osmanlı dönemi yerleşimi olan Selçuk bölgeleri bugün kalıntıları barındıran ziyarete açık olan yerlerdir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

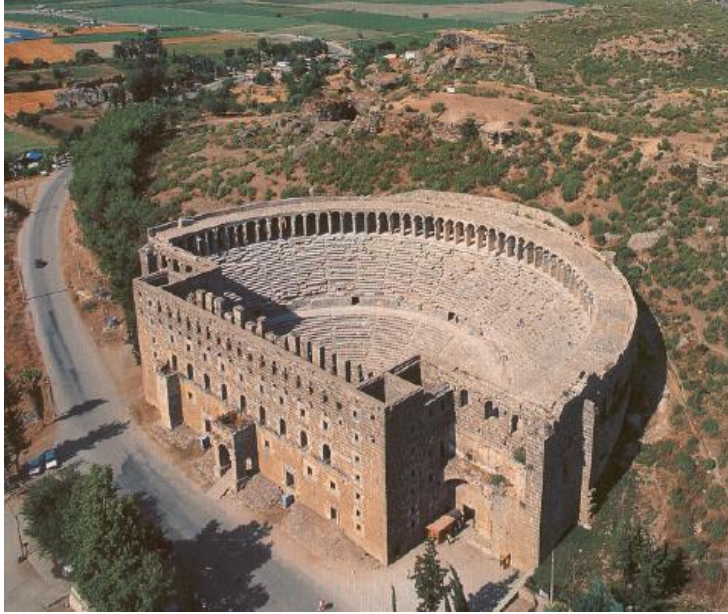
3.6.3.2. Aspendos

Yunan efsanesine göre, şehir Truva Savaşı'ndan sonra Pamphylia'ya gelen kahraman Mopsos liderliğindeki Argive kolonicileri tarafından kurulmuştur. Aspendos'un başlıca kalıntıları tiyatro, acropolis, bazilika, agora, stoa, nymphaeum, bouleterion ve su kemerleridir (Şekil 3.17).

Şekil 3.17 : Aspendos planı (Url-10, 2008).

Aspendos'un günümüze ulaşan en önemli bölümü tiyatrodur ve bu yapı günümüzde de kullanılmaktadır (Şekil 3.18).

Şekil 3.18: Aspendos antik tiyatrosu (URL-11).

Tiyatronun yanından başlayan bir patikadan ulaşılan akropoliste karşılaşılan ilk yapı, bazilika'dır. Bizans döneminde büyük değişiklikler yapılmış bazilika orijinal yapısını kaybetmiştir. Bazilikanın güneyinde, şehirdeki ticari, sosyal ve politik faaliyetlerin merkezi olan üç yanı evlerle çevrili agora vardır. Agoranın kuzeyinde, bugün sadece ön duvarı ayakta duran nymphaeum vardır. Nymphaeumun arkasında konsey üyelerinin toplandıkları bouleterion ya da odeon olarak kullanılan bir bina vardır. Kuzeydeki dağlardan şehre su getiren bir kilometre uzunluğundaki sukemerleri eski çağlardan kalan nadir örneklerdendir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

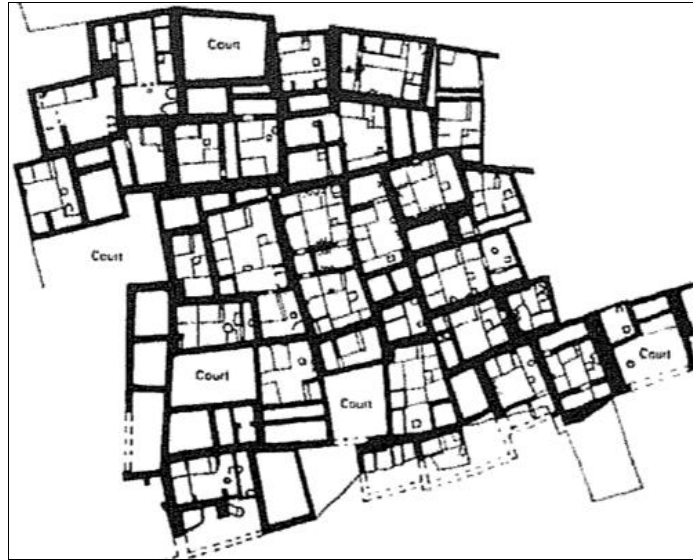
3.6.3.3. Çatalhöyük

Çatalhöyük, Konya'nın Çumra İlçesi sınırlarında olup, ilçenin 10 km. doğusunda yer almaktadır. Höyük, farklı yükseklikte iki tepe düzü olan bir tepe şeklindedir. Bu iki yükseltisi nedeniyle çatal sıfatını almıştır. Alan iki höyükten oluşmaktadır: Doğu Çatalhöyük ve çoğu kez "Batı Höyüğü" olarak da adlandırılan, Batı Çatalhöyük. Doğu Höyüğü yaklaşık 20m yüksekliğindedir ve uzaktan açıkça görülebilirken Batı Höyüğü ise, hafifçe eğimli bir topografyanın üzerinde çok daha alçakta bulunmaktadır. Doğu Çatalhöyük, çoğu Bizans mezarları ve atık çukurlarından oluşan ve buraya ait olmayan bir kısım kalıntılar ile birlikte M.Ö. 7200 – 6400'e ait Neolitik kalıntılar içermektedir. M.Ö. 6000 - 5500'e uzanan Batı Çatalhöyük ise neredeyse sadece Kalkolitik döneme ait olarak tanımlanmıştır. İki höyük, 20.

yüzyılın başlarında kanalizasyon edilinceye kadar iki höyüğün arasından akan Çarşamba Nehri'nin iki yakasına kurulmuştur (Catalhöyük Research Project, UCL, 2008).

Çatalhöyük 1958 yılında J. Mellaart tarafından keşfedilmiş, 1961-1963 ve 1965 yıllarında kazısı yapılmıştır. Yüksek tepenin batı yamacında yapılan araştırmalar neticesinde, 13 yapı katı açığa çıkarılmıştır.

En erken yerleşim katı (1) ise M.Ö. 5500 yıllarına tarihlenmektedir. Çatalhöyük'teki yerleşimin, yani şehirciliğin en iyi bilinen dönemi 7. ve 11. katlardadır. Dörtgen duvarlı evlerin duvarları birbirine bitişiktir. Ortak duvar yoktur, her evin kendi müstakil duvarı vardır. Evler ayrı ayrı planlanmış ve ihtiyaç duyulunca yanına başka bir ev yapılmıştır (Şekil 3.19).

Şekil 3.19 : Çatalhöyük planı (URL-12).

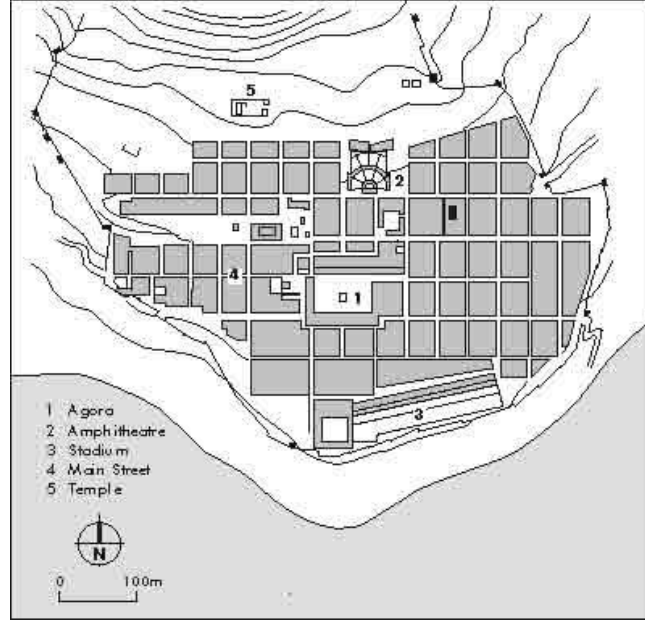
Evlerin bitişik duvarları nedeniyle şehirde sokaklar mevcut değildir. Evler tek katlı olup, giriş damda açılan bir delikten merdivenle olmaktadır. Her ev bir oda ve bir depodan oluşur. Çatalhöyük'te 1996 yılına kadar kazı yapılmamış; bu yıldan itibaren İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından Ian Hodder başkanlığında kazılara devam edilmiştir (Şekil 3.20). Kazı buluntuları Konya Arkeoloji Müzesi'ndedir. Bunların bir kısmı teşhir edilmiş, diğerleri ise depolarda koruma altına alınmış durumdadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Şekil 3.20 : Çatalhöyük kalıntıları (Url-13, 2008).

3.6.3.4. Priene

Aydın ili Güllübahçe beldesi yakınındadır. Priene’de Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazı ve araştırma çalışmaları yürütülmektedir. Varlığı M.Ö. 2. bin yılına kadar uzanan şehrin ilk kuruluşu hakkındaki bilgilerimiz hâlen varsayımlara dayanmaktadır. Helenistik dönem boyunca şehir Ptolemaic ve Seleucid Krallıklarının ve Pergamum Krallığı’nın yönetimi altına girdi. M.Ö. 133’de Pergamum Kralı II. Attalus’un ölümünden sonra toprakları kendi isteğiyle Roma’ya eklendi ve böylelikle Priene Roma egemenliğine altına girdi. Bizans döneminde şehir piskoposluktu. Bulgular İmparatorluğun çöküşüne kadar yerleşimin devam ettiğini kanıtlamaktadır. Bu dönemin sonunda ise, Priene tamamen terk edilmiştir. Priene eski şehir plânlamacılığının en güzel örneğidir. Şehir, Miletli mimar Hippodamus tarafından geliştirilen “grid sistemi” ile inşa edilmiştir (Şekil 3.21) (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Şekil 3.21 : Priene planı (Url-14, 2007).

Genellikle 3,5 metre genişlikte olan şehrin yan sokakları arazinin eğimli olması sebebiyle merdivenlidir. Athena Tapınağı (M.Ö. 4. yüzyıl), Tiyatro, Agora, Zeus Olympos Tapınağı, Bouleuterion (M.Ö. 150), Gymnasion ve Demeter kutsal alanı günümüze ulaşan kalıntılarıdır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009) (Şekil 3.22).

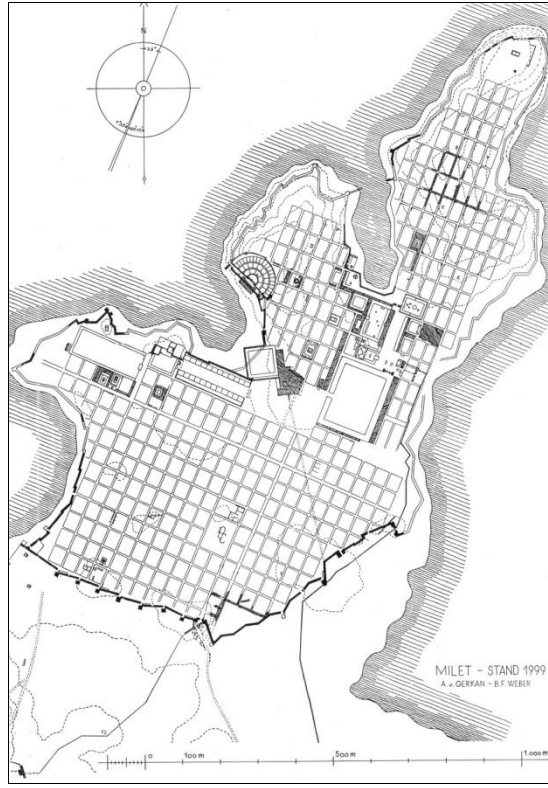

Şekil 3.22 : Priene kalıntılarından bir görüntü (Url-15, 2004).

3.6.3.5. Miletus

Milet, Aydın ili, Söke ilçesi sınırları içerisinde Söke'ye 30 km. uzaklıkta ve Akköy yakınlarındadır. İlk kazılar 1899'da Wiegand tarafından başlatılmış ve 1938'e kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra tekrar başlatılan çalışmalar hâlen kazı ve onarımlarla Alman uzmanlar tarafından sürdürülmektedir.

M.Ö. 38’de özerkliğini elde eden Milet İyon şehirleri arasında metropol düzeyine ulaşmıştır ancak M.S. 3. yüzyıldan başlayarak limanları alüvyonla dolmuş, etrafı bataklığa dönüşmüş ve sıtma tehlikeli boyutlara ulaştığından dolayı kent terk edilmeye başlanmıştır. Bizans döneminde ise şehrin sınırları oldukça daralmış ve binalar tiyatronun çevresinde toplanmıştır. Milet kuruluşunda bir liman kenti olmakla beraber, Büyük Menderes nehrinin getirdiği alüvyonlarla liman doldurulduğu için bugün denizden içeride bulunmaktadır. Kentte ızgara plân uygulanmış ve yapılar bu plânın öngördüğü biçimde konumlanmışlardır (Şekil 3.23) (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Şekil 3.23 : Milet antik kent planı (Url-16, 2007).

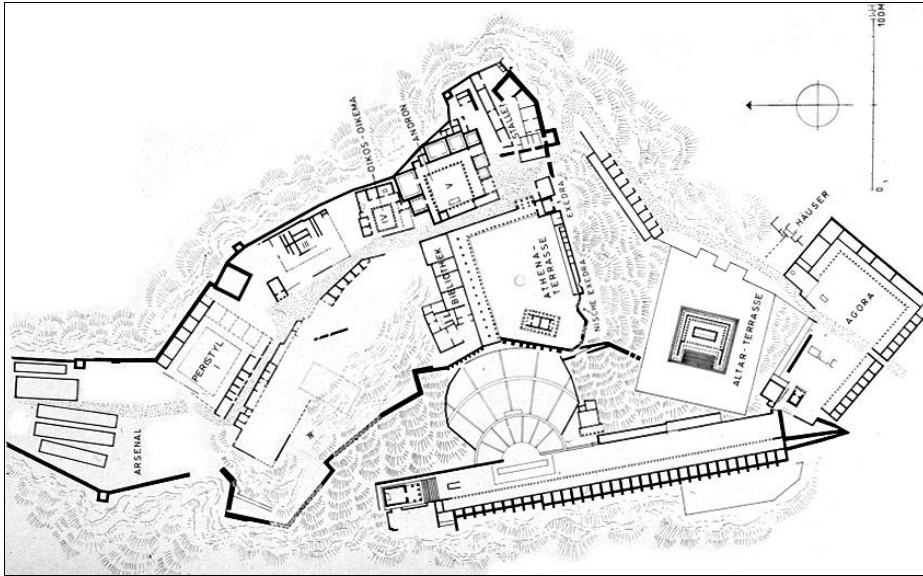
15.000 kişilik kapasiteli ve son yıllarda onarılmaya başlanan Roma dönemi yapısı olan tiyatro bulunmaktadır (Şekil 3.24). M.S. 1. yüzyılda inşa edilmiş Roma Hamamları, ana dini merkez olan Delphinion, Kuzey Agora, M.S. 1. yüzyıla ait Ionik Stoa, Capito hamamları, Gymnasium, 2. yüzyılda inşa edilen Bouleterion, 164x196 m. boyutlarındaki Güney Agora, M.S. 2. yüzyılda yapılan Faustina Hamamı da kentte bulunan önemli öğelerdir.

Şekil 3.24 : Milet kenti antik tiyatrosu (Url-17, 2004).

3.6.3.6. Pergamon

Uygurlik Tarihi'nin en eski yerleşimlerinden biri olarak öne çıkan Bergama ya da antik söylemiyle Pergamon, tarih öncesinden itibaren, İon, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine kadar, uzunca bir tarihi sürece sahiptir (Şekil 3.25).

Şekil 3.25 : Pergamon antik kent planı (Url-18,2006).

Bergama kale anlamına gelmektedir. Antik adıyla Pergamon şehrinin ilk yerleşim alanı akropol'dür. Pergamon Lidya ve Pers egemenliğinden sonra M.Ö. 4. yüzyılda Makedonya Kralı İskender'in egemenliğine girmiş, M.Ö 283'ten itibaren ise 150 yıl boyunca Batı Anadolu'ya hükmetmeyi başarmış, Hellenistik dönemin en önemli ve gelişmiş kültür ve ticaret merkezi olmuştur. M.Ö 133'te Kral III. Attalos'un vasiyetiyle Roma Devleti'ne devredilen Bergama, M.S. 395'te Bizans egemenliğine, Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte de Türk hâkimiyetine girmiştir.

Akropol ören yerinde 1874 yılında başlayan kazılarda görkemli şehir ile birlikte birçok eser ortaya çıkarılmıştır. Akropol'ün en görkemli eseri, Pergamon Kralı II. Eumenes tarafından Galatlara karşı yapılan savaşın kazanılmasının anısına inşa edilen Zeus Sunağı'dır. Ancak Zeus Sunağı, bundan yaklaşık 130 yıl önce, Alman kazı ekibi tarafından Berlin'e götürülmüş olup, Akropol'de sadece kaideleri bulunmaktadır. Akropol'de ayrıca, 15 bin kişilik bir tiyatro, antik çağın Bergama Kütüphanesi'nin kalıntılarıyla birlikte saraylar ve tapınaklar bulunmaktadır (Bergama Belediyesi, 2009) (Şekil 3.26).

Şekil 3.26 : Dünyanın en dik tiyatrosu olan Pergamon antik tiyatrosu (Url-19, 2009).

3.6.3.7. Olympos antik kenti

Mimari dokusuyla Helenistik Dönem'e dayanan bu dağ yerleşimi 14 hektarlık yerleşim alanıyla, Phaselis kentinden sonra Doğu Likya Bölgesi'nin en büyük kentidir. Tamamen surlarla çevrili olan bu kent, Roma Dönemi'nde önemini yitirinceye kadar Çıralı Sahili'nin güneyinde konumlanan Olympos (Korykos) liman kentini ve yöredeki pek çok başka yerleşimleri kontrolü altında tutmaktaydı. Antik bilgilerin yeniden değerlendirilerek yörenin coğrafyasıyla ilişkilendirilmesiyle, bu dağ yerleşiminin asıl Olympos Kenti olduğu ve ismini Hadrianus Dönemi'nde 4,5 km uzaklıktaki liman yerleşimine devrettiği kesinlik kazanmıştır. Olympos antik kentinden günümüze kalan öğeler arasında tiyatro ile deniz arasında, doğuya doğru, sırasıyla Helenistik dönem poligonal şehir duvarı, nehrin kenarındaki Büyük Hamam kalıntıları, Erken Bizans dönemi bazilikası ve bu bazilika ile bağlantılı küçük hamama ait yapı öğeleri görülür (Şekil 3.27). Olympos sit alanı kapsamında olduğu için antik alan ve çevresinde yapılaşma yasaktır.

Şekil 3.27 : Olympos antik tiyatrosu (Url-20, 2009).

3.6.3.8. Side antik kenti

Eski Pamphylia'nın en geniş limanı olan Side, denize doğru kuzey-güney yönünde uzanan küçük bir yarım adanın üzerinde kurulmuştur (Şekil 3.28). “Nar” anlamına gelen “Side” adı, Anadolu'nun en eski halkının dili olan Luvice'den gelir. Nar, Anadolu'nun ana tanrıçasının simgesidir (Side Belediyesi, 2009).

Şekil 3.28 : Side antik kent kalıntıları (Side Belediyesi, 2009).

Karadan ve denizden gelen tehlikelere karşı korunmak için Side, dört taraftan yüksek surlarla çevrilmiştir. Yapılan onarım ve revizyonlara bağlı olarak deniz surları değişikliğe uğramış, orijinal görünümünü büyük ölçüde yitirmiş, bazı bölümleri yıkılmıştır. Kara surları ve bu surların kuleleri ise tümüyle ayakta. Kentin ana caddesi boyunca şehrin başlıca resmi binaları ve meydanları yer alır. Kazılarda kanalizasyon sistemi ortaya çıkartmıştır. Tonozlarla örtülü olan bu sistem ana caddelerin altında olduğu gibi daha küçük caddelerin altında da yer almaktadır. Şehir

surlarının dışında ve ana kapının tam karşısında önündeki üç nişle ve bir çeşme ile süslenmiş cepheden oluşan anıtsal çeşme, nymphaeum uzanmaktadır. Şehrin ticari ve kültürel etkinlik merkezi olan agora, sıralı kemerleri olan cadde boyunca uzanmakta ve bu agora ikinci agoraya; devlet agorasına bağlanmaktadır. Bu agora planı da karedir ve Ion tarzı sütunları olan porticolarla ile kuşatılmıştır. Agoranın güneybatı köşesinde, şehrin latrimumu (halk tuvaleti) bulunmaktadır. Günümüzde müze olarak kullanılan agoranın hamamı ise M.S. beşinci yüzyıla ait beş odalı bir Bizans yapısıdır. Tiyatro M.S. ikinci yüzyılda Helenistik temeller üzerine inşa edilmiştir. Side düzlük bir alan üzerine kurulduğundan tiyatronun üst sıraları ancak doğanın izin verdiği kadar yükseltilebilmiştir bu da çok dik değildir; alt sıralar ise kemerli bir altyapı üzerinde uzanmaktadır. Kentte Athena ve Apollo'ya ithaf edilmiş tapınaklar bulunmaktadır (Şekil 3.29) (Side Belediyesi, 2009).

Şekil 3.29 : Antik tiyatro (Side Belediyesi, 2009).

Ayrıca Side'de şehir surlarının dışında geniş mezarlıklar bulunmakta ve bugün hala bu mezarlıklarda, kare basit oyuklar, bölünmüş lahitler ya da tapınak formunda görkemli anıtlara benzeyen birçok çeşit mezar görülebilmektedir.

4. İSTANBUL’UN TARİHSEL TOPOGRAFYASI VE KÜÇÜKYALI-SARAÇHANE ARKEOLOJİK ALANLARI

Bu bölümde İstanbul kentinin tarihsel gelişimi, Bizantion, Konstantinopolis ve İstanbul tarihsel süreçleri altında incelenmiş, Bizans döneminden günümüze aktarılan kalıntılar listelenmiştir. Ayrıca tezin çalışma alanları olarak seçilen, günümüzde Bizans kalıntılarının bulunduğu yerler olan, Küçükalyalı ve Saraçhane arkeolojik alanları ile ilgili bilgiler derlenmiştir.

4.1. İstanbul’un Tarihsel Gelişimi

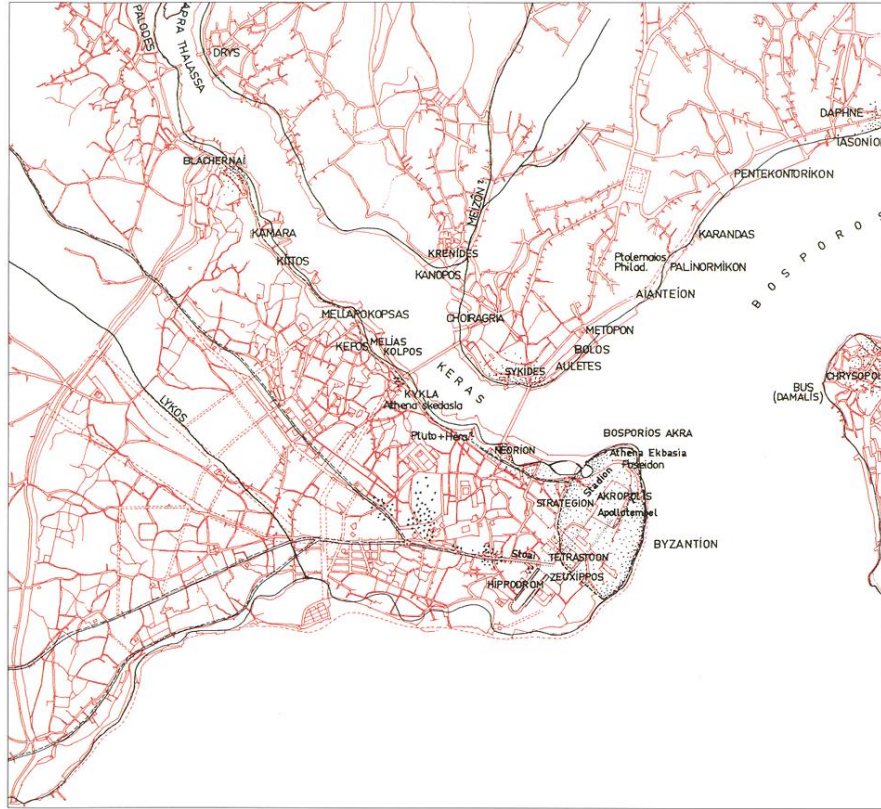
“İstanbul tarih çağları boyunca imparatorlukların başkenti olmuş, kalıcı büyük anıtlarla donanmış ve çok geniş bir alana yayılmış olan bir kenttir” (Özdoğan, 1996). Günümüz İstanbul’unda yerleşim tarihinin anlaşılabilmesi için öncelikli olarak kentin geçmişinin ele alınması gerekmektedir. İstanbul, uzun ve karmaşık tarihi boyunca, farklı medeniyetlerin bazen merkezi oldu, bazen de yörüngesine girdi. Böylece, o medeniyetlerin birbirine hiç benzemeyen şehircilik anlayışları İstanbul’un oluşumunda etkili oldu (Belge, 2003). Asırlarca farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapması kentin arkeolojik zenginliğinin bir göstergesidir. Özellikle tarihi yarımada kentin kurulum ve gelişim süreçlerinde önem taşımaktadır. Öncelikli olarak tarihi yarımada bulunan toprakaltı envanterinin bilinmesi arkeolojik mirasın değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ancak İstanbul tarihi yarımadaının toprak altı envanteri tamamlanmamıştır. Kent içi arkeolojik buluntularının yer aldığı bir veri tabanının bulunmaması ve verilerin güncel haritalara işlenmesinin sağlanamaması, akademik araştırmalara olduğu kadar büyük ölçekli kentsel projelerin karar ve uygulama aşamalarında da aksaklıklar yaşanmasına neden olmaktadır (Doyduk, 2009)

İstanbul kent dokusunun gelişim süreci incelendiğinde üç farklı dönem ile karşılaşmaktadır. Bunlar Byzantion, Konstantinopolis ve İstanbul’dur. Doğu Balkanlar, Boğaziçi’nin, Haliç’in ve Marmara Denizi’nin (Propontis) birleştiği noktada bir tepeyle son bulur. Yaklaşık 7,5 km uzunluğunda doğal bir koy olan Haliç

(Keras) bütün Kuzey Ege Denizi'nin en korunaklı limanıdır (Kuban, 1996). Bu özellikleri ile Haliç yerleşimler için çekim noktası olmuştur ve kent tarihinin başlangıcı olan ilk yerleşim de burada yapılmıştır.

4.1.1. Byzantion

İstanbul kentinin tarihi Byzantion'un kuruluşu ile başlamaktadır. Megaralılar'ın kurmuş olduğu Byzantion kolonisinin tarihi M.Ö 7. yüzyıla dayanmaktadır. Byzantion kentinin boyut ve biçimleri arkeologlar için zor bir araştırma konusu olmuştur. Özellikle geçerli arkeolojik buluntuların olmayışı nedeni ile antik metinlerin yorumlarına dayalı tartışmalar bulunmaktadır. Ancak bölgenin topografyasına bakıldığında Yunan yerleşim özelliklerine sahip olabilecek topraklar olduğu görülmektedir. Akropolis surlarının incelenmesi ile kentin sınırları hakkında yorum yapılabilir. Bugünkü Topkapı Sarayı'na denk düşen bir konumu olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.1). Ticaretin önemli olduğu bu kentte liman kullanımı önem taşımaktadır. Bu nedenle kentin batı ve doğusunda limanlar konumlandırılmıştır. Batıda Neorion Limanı, doğuda ise Prosforion Limanı bulunmaktadır. Bu limanlar ekonomi ve refah seviyesinin artırılması bakımından önem taşımaktadırlar. Ancak kentin çatışmalara elverişli konumu itibariyle limanların zincirler, dalgakıranlar ve surlar ile çevrilmiş olduğu bilinmektedir. Kent, gerek Trakyalı komşularına, gerekse Anadolu'dan ya da denizden gelen düşmanlarına karşı savunma amacıyla sonradan takviye edilse de, daha ilk yıllardan itibaren surlarla çevrilmek zorunda kalmıştır (Müller-Wiener, 2001). Kentin önemli yerleri ve anıtları hakkında ise çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Şekil 4.1 : Bizantion kenti taslak çizimi (Müller-Wiener, 2001).

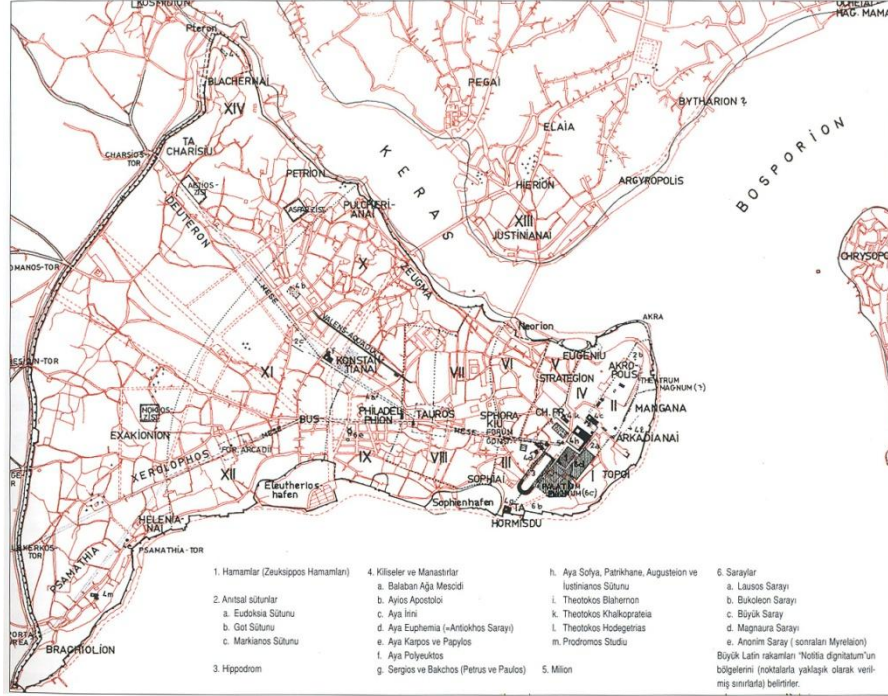
Ortaçağ kaynaklarında yer alan kutsal tapınaklar Apollon, Artemis ve Aphrodite'in Akropolis'te bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Poseidon Tapınağı ile kutsal alan olan Athena Ekbasia'nın yarımadanın kuzeyinde olduğu, liman bölgesinin batısında ise Demeter ve Kore tapınaklarının bulunduğu düşünülmektedir. Kentin en tepe noktasında Akropolis bulunmaktadır. Deniz ile Akropolis arasında olan bölgede ise gymnasium, stadion gibi yapılar vardır. Kentte ayrıca hamamlar bulunmaktadır. Ahilleus Hamamı gymnasiumun yanında yer almaktadır. Hamamların doldurulması amaçlı kente getirildiği düşünülen su sistemi kemer inşaatlarını da beraberinde getirmiştir. Valens Sukemeri bu nedenle önem taşımaktadır. Bugün Bozdoğan Kemerini olarak bilinen yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak toplam uzunluğunun 250 km'yi bulduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Valens Sukemerinin antik dönemde yapılmış benzer sistemlerin en büyüğü olduğu bilinmektedir. Byzantion kentinin tarihi boyunca geçirdiği çatışmalar ile tahribata uğrasa da, en büyük darbeyi Nijer ile Septimus Severus arasındaki taht kavgasında almıştır. Septimus Severus'un surları ve önemli yapıları yıktığı bilinmektedir. Ancak 193 yılından itibaren Septimus Severus'un kenti alması ile 197 yılında yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Severus bu süreçte surları yeniden inşa ettirmiş ve

Zeuksippos Hamamları ile Hippodrom inşaatına başlamıştır. Ancak bu inşaatları tamamlayamamıştır. Yenilenen surları ile Byzantion 285-289 yılları arasında da Gotlar ve Herulianlar'a karşı direnmiş olmasına rağmen 4. Yüzyılda Maximus-Licinius ve Licinius-Constantinus arasındaki çatışmalarda tekrar zarar görmüştür. Constantinus savaştan zafer ile ayrılınca 324 yılında tekrar surların inşasına başlamış ve bu zaferi hatırlatmak amaçlı kentin adını Konstantinopolis olarak değiştirmiştir.

4.1.2. Konstantinopolis

Roma İmparatorluğu'nun son hükümdarı I. Teodosius döneminde imparatorluğun Doğu ve Batı Roma olarak ayrılması ve Gotların baskısı sonucu Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile tarihi 324 yılında başlayan Konstantinopolis kenti imparator Constantinus tarafından kurulan Doğu Roma'nın başkenti olmuş, 328 yılında yönetim merkezi ilan edilmesi ile yapılanma sürecine girmiştir. Constantinus'un çoğunluğu Balkanlar'dan olan çok sayıda insanı da kente yerleştirmesi ile nüfus artmıştır. Kentin artan nüfusu ile yapılar da hızla artmıştır. Kentin topografyası yapıları yön verirken, kent sınırları 6 kilometre genişletilmiştir (Şekil 4.2) (Müller-Wiener, 2001). Bu yeniden yapılan sürecinde eski tapınaklar oldukları gibi bırakılmıştır. Topografyaya göre şekillenen çalışmalarda ise Havariyyun Kilisesi ve Büyük Forumlar gibi yapılar inşa edilmiştir. Büyük ana caddelerin -iki sahil yolu ve kentin ortasında çatallaşan Mese, iki meydan (Augusteion ve Forum Constantinus), kenti çevreleyen sur, Büyük Saray ve psikoposluk kilisesi Aya İrini, Rhea ve Tykhe tapınakları- yapımının yanı sıra, Septimus Severus tarafından başlatılan Hippodrom ve Zeuksippos Hamamı gibi büyük yapıların inşası da tamamlanır (Müller-Wiener, 2001). Constantinus kendi anıtsal mezarının yapımını da Havariyyun Kilisesi ile ilişkilendirir. Yapılanma sürecinde Konstantinopolis'in Roma gibi görkemli bir başkent olması amacı ile kente anıtlar yerleştirilmiştir. Constantinus'un kenti yeniden inşa çalışmaları oğlu Constantinus tarafından devam ettirilir. Constantinus'un başladığı kent surları, Büyük Saray (Magnum Palatium), bir çok kilise, hatta belki mozolesi de oğlu tarafından bitirilmiştir (Kuban, 1996). Havariyyun Kilisesi'nin inşası devam ettirilir ve surların yapımı ile Birinci Aya Sofya'nın yapımına başlanır. Kentleşmede temel alınan model Roma olmuştur. Kentin su ihtiyacı sarnıçlar vasıtası ile karşılanmıştır. Bu nedenle sarnıç ve su kemerleri de Konstantinopolis mimarisinde önem taşıyan elemanlardır. 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyılın başlarında Forum Tauri, Forum Bovis ve

Forum Arcadii kentte yerlerini almışlardır. Bu yüzyıldan günümüze kentin görünüm ve sınırlarının belirleyicisi olan surların uzunluğu 6 kilometreden 14 kilometreye çıkmıştır.

Şekil 4.2 : Konstantinopolis 4-7. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001).

Constantinus dönemi yapıları ve kentsel öğelerine bakıldığında Bizantion'un batı kapısına inşa edilen ve kentin yönetim merkezi olan Constantinus Forumu göze çarpmaktadır. Forum buluşma yeri, anıtsal ve simgesel bir alan olarak önem taşımaktadır. Forumun ortasında Büyük Constantinus Sütunu(Çemberlitaş) bulunmaktadır. Kapitol, Praetorium ve ilk Senato Constantinus Forumunu çevrelemektedirler (Kuban, 1996).

Constantinus tarafından yapına başlanan ve yüzyıllar boyunca genişletilen Büyük Saray'ın (Magnum Palladium) konumu denize doğru teraslandırılmıştır ve saray Hippodrom ve Zeuxippos Hamamı ile sınırlanmıştır. Hipodrom ile Saray'ın ilişkisi imparatorun halk ile buluştuğu yer olmasından dolayı Forum işlevi de görmektedir. Saray içerisinde imparatorların yaşama alanları, muhafızların yaşama alanları, Meclis Salonu, büyük kabul salonu bulunmaktaydı. Kentin kuruluşu ile yapımına başlanan bu saray kentin anıtsal görünümüne katkı sağlamıştır. Ancak bu yapı Komnenoslar'ın 11. yüzyılda Ayvansaray'a çekilmesiyle birlikte bütünüyle yok olmuştur (Kuban, 1996).

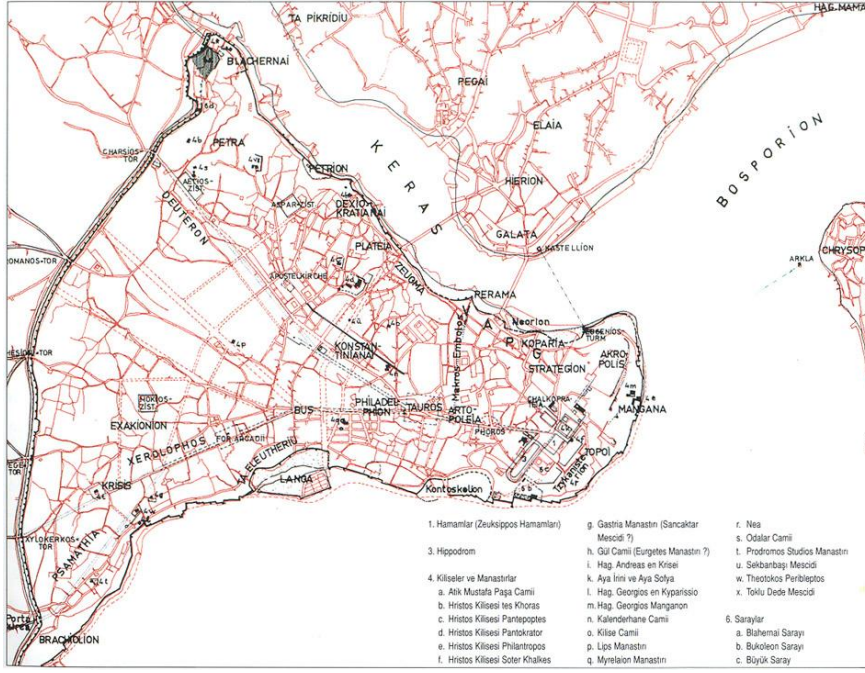
Constantinus dönemi dini yapıları ele alındığında Constantinus'un bir Hıristiyan İmparatorluğu yaratmak istemesinin kentin şekillenmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle toplumun paganlıktan Hıristiyanlığa geçişine uygun olan Roma bazilikaları görülmektedir. Constantinus döneminde Hıristiyan bazilika, halkın toplanabileceği dinsel içeriği olan herhangi bir anıtsal toplantı salonu gibi algılanmaktaydı (Kuban, 1996). Havariyyun Kilisesi ile Mausoleion'un (anıt mezar) inşasına başlanmıştır ancak Havariyyun Kilisesi Constantinus'un oğlu tarafından bitirilmiştir. Constantinus'un Mausoleion'u ise Türklerin kenti fethi ile Fatih Külliyesi'nin yapımı sırasında ortadan kaldırılmıştır. Byzantion döneminde ilk Hıristiyan Kilise olan Aya İrini (Kutsal Barış) Constantinus döneminde piskoposluk kilisesi olmuştur. Ayasofya ise II. Constantinus tarafından bitirilmiştir ve dinsel otoritenin kent içindeki merkezini simgelemiştir.

Konstantinopolis'in kentsel kimlik öğelerinden revaklar (stoa ya da embolos) direkli yollardan oluşmaktadır. Kuban'a göre Constantinus dönemine tarihlenen dört revak bilinmektedir. Bunlardan iki katlı olan biri Augustaion ile Tauri Forumu arasında, bir ikincisi de Tauri Forumu'ndan geçerek Porta Aurea'ya uzanan emboloi idi. Marmara kıyılarında bulunan öbür iki emboloi'den biri Akropolis'in ucunda olup, Büyük Saray'a bağlıyordu. İkincisi ise, Constantinus'un Büyük Saray'ının en eski bölümü olan Dafne Sarayı'ndan başlayıp, Constantinus Surları'nın son bulunduğu Rabdos'ta bitiyordu (Kuban, 1996). Sonraki yüzyıllarda sayıları artan revaklar kentsel görünümün vurgulanan mimari öğeleridir.

Augustaion (günümüzde Aya Sofya Meydanı) Konstantinopolis'in önemli bir tören alanıdır. Constantinus'un annesi Helena'ya adadığı bu kentsel mekânda Helena'nın heykelinin bulunduğu anıtsal sütun bulunmaktadır. Kamusal yapılar denildiğinde Konstantinopolis'te hamamlar önem taşımaktadır. Bunun nedeni halkın kullanımına açık olan tesisler olmalarıdır. Zeuksippos Hamamı kentin önemli hamamlarından biridir. Ayrıca tören alanı olarak da kullanılan Hippodrom kamusal mekan olarak ayrı bir yere sahiptir (Kuban, 1996).

Kentin temel öğeleri kıyılar, surlar, limanlar ve kentsel mekanlar olmuştur. Constantinus ile başlayan sur inşası diğer imparatorlarca da devam ettirilmiştir. II. Teodosius büyük surları olası Hun tehdidine karşı inşa ettirmiştir. Konstantinopolis kenti tarihi boyunca surlar güvenlik açısından büyük önem sahibi olmuşlardır. Bu

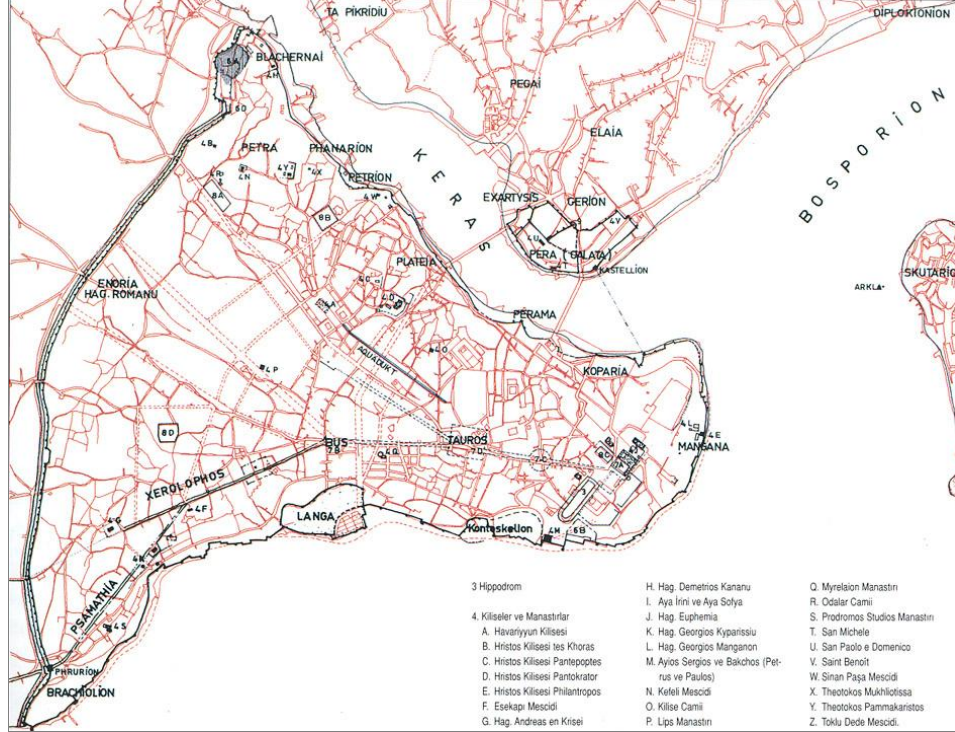
nedenle surların konumu topografik özellikler ve savunma planı çerçevesinde geliştirilmiştir. Surların haricinde günümüzde kalıntılara rastlanan imparator ailesi saray yapıları bulunmaktadır. Bunlar Flaccilianum Sarayı, Placidianum Sarayı, Domus Marinae, Arcadiae ve Placidiae Augustae'dir. Kentin aynı zamanda ekonomi merkezi olması liman ve ambarların inşa edilmesine yön vermiştir. Haliç'te bulunan eski limanlara ek olarak Eleutherious Limanı inşa edilmiştir. 407-532 yılları arasında Konstantinopolis'in yeniden yapılan sürecinde tahribata neden olan deprem ve büyük yangınlar meydana gelmiştir. Doğu Roma İmparatoru I. İustinianos kentin yıkılan merkezlerini yeniden inşa etmiştir. Kentin her geçen gün artan nüfusu politik ve kentsel yönetim zorluklarını da beraberinde getirdiğinden İustinianos kentin dış bölgelere doğru sınırsızca genişlemesini istememiştir. Nitekim 7. yüzyılın başlarından itibaren düşmanlar tarafından tehdit edilmeye başlanan kentin gelişimi sekteye uğramış, çatışmalar ile kentin görünümü değişime uğramıştır. Bu nedenle Konstantinopolis'in yeniden yapılanması V. Konstantinos dönemini bulmuştur. 726–787 ve 815–843 yılları arasında gerçekleşen ve dinsel tasvirlerin imhasına dönük dini ve resmi hareket olan ikonokiricilik döneminde manastırlar tahribata uğratılmıştır. Bu nedenle manastırların çoğu V. Konstantinos tarafından kapatılmıştır. Manastırlar önemlerini 9. yüzyılda tekrar kazanır ve kentte yoğunlukla inşa edilirler. İkonakiricilik dönem 843 yılında son bulmuştur. Bu tarihten itibaren Makedon İmparatorları parlak bir dönem başlatmıştır ve kiliselerin mimarisine verilen önem artmıştır. VI. Leon Döneminde limanların kullanılmaz hale gelmesi ile kentin ticaret merkezi Haliç ile Mese arasındaki bölgeye kaymıştır (Şekil 4.3). Bu da eski meydanların ticari amaçlarla kullanımını beraberinde getirmiştir. Makedonya Hanedanı'nın çökmesi ile I. Aleksios ile başa geçen Komnesos Hanedanı kentte kökten değişiklikler başlatırlar. Buna göre Blakhernai Sarayı'nın yapımı ile yeni kent surların inşası eski sarayın ve kent merkezinin etkisini önemini azaltır (Müller-Wiener, 2001).

Şekil 4.3 : Konstantinopolis 8-12. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001).

Bu dönemde Constantinus'un anıtsal mezarının olduğu Havariyyun Kilisesi önemini yitirir. Kentin bundan sonraki değişimi ise artan göç ile şekillenir. Venedik ve Amalfi'den tüccarların kente gelişi ile 10. yüzyıldan itibaren ekonomi hareketlenmiştir. Pisalılar ile birlikte 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarında ise yerleşim hakkı elde eden tüccarlar kentte tesisler kurmuşlardır. Böylece 12. yüzyıla bakıldığında kentin batısında Venediklilerin, doğuda ise Amalfiler ve Pisalıların kendi yerleşim merkezlerini oluşturdukları görülmektedir. Cenovalılar Neorion Limanı yakınına sahip olurken, Rus tüccarlar Mamas'a (bugün Beşiktaş) Yahudiler ise Galata'nın batısına yerleşirler. Angelos'lar dönemine gelindiğinde imparatorluk çöküş sürecine girmiştir. 4. Haçlı Seferine çıkan ordu Konstantinopolis'e yönelmiştir ve kent 1203'te ilk kez işgal edilerek 1204'te ele geçirilmiştir. Kentin kuzey ve doğu bölgeleri ile imparatorluk sarayı ve Mese yakılırken Latin İmparatoru Baudouin kenti yerleşim merkezi olarak seçmiştir. Bu kilise ve manastırların Latin din adamlarının eline geçmesini sağlamıştır. Bu nedenle dini inanç farklılıkları nedeniyle pek çok kilise ve manastır yıkılmıştır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle yağmalanan kentin gereksinimleri karşılanamamıştır ve kentte düşüş yaşanmıştır. 1261 yılında Mikhail VII. Palaiologos Konstantinopolis'i geri almayı başarır. Haliç'teki Latin bölgeler ateşe verilmiş ve surlar, saraylar, manastırlar yeniden onarılmıştır. Kent tekrar yönetim merkezi haline getirilmiştir. Kontaskalion Limanı yaptırılmıştır. Bu yeniden yapılanma süreci 13. yüzyıl sonu, 14. yüzyıl başlarında kentin görünümünü

değiştirmiştir. Çok sayıda eski manastır yeniletilmiştir. Cenovalıların 1267’de Sykai’ye (Galata) yerleşmesi ile Pera kenti kurulmuştur (Şekil 4.4) (Müller-Wiener, 2001).

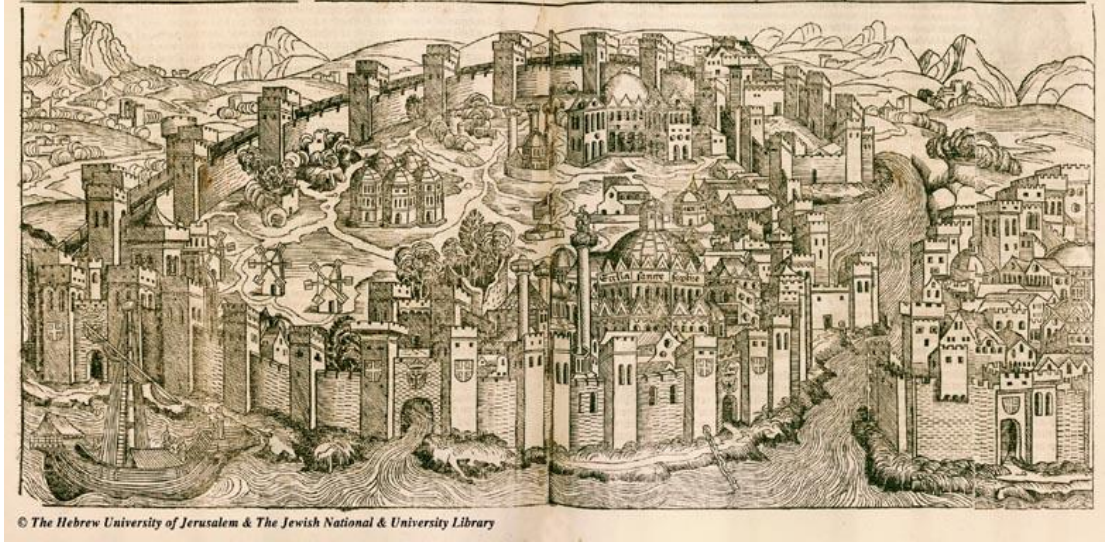
Şekil 4.4 : Konstantinopolis’in 13-15. yüzyılda konumu (Müller-Wiener, 2001).

Bizans’ın son yüz yılında imparatorluk toprakları giderek küçülür, 1321-1357 arasında beş kanlı iç savaş, şiddetli depremler (1344) ve veba (1347-1348) salgını yaşanır (Müller-Wiener, 2001). Aya Sofya çevresindeki eski kent merkezi, Hippodrom ve imparatorluk Sarayı uzun zaman ihmal edilmiştir ve bu nedenle yıkılan bölümleri olmuştur. Büyük sütunlu caddeler ise 12.-14. yüzyıllarda depremler ile yıkılmıştır. Bu nedenle kent eski parlak döneminden uzaklaşmıştır. 14. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlıların baskısı artmıştır ve IV. Andronikos ile II. Manuel Osmanlı sultanına vergi vermek zorunda bırakılmışlardır. I. Bayezid’in olası saldırısına karşı yapılan hisar sultanın emri ile yıkılır ve I. Bayezid Boğaz’da Güzelce Hisar’ı yaptırır. 1422’de Türkler kenti kuşatsalar da, ordudaki iç çekişme ve 1435’te tekrar ortaya çıkan veba salgını kuşatmayı engellemiştir. 1452’de II. Mehmed ikinci hisar olan Rumeli Hisar’ının inşasına başlamıştır. 29 Mayıs 1453’te kent Türklerin yoğun taarruzu sonucu düşer ve Romanos Kapısı ile Kharisios Kapısı’na kadar uzanan sur yıkılır.

Balat'taki Yahudiler ile Pera'daki Cenovalılar hariç halkın bir bölümü başka kentlere sürülür. 1 Haziran 1453'te ise Aya Sofya yeni başkentini yeni baş camii olarak ilan edilir (Müller-Wiener, 2001).

4.1.3. İstanbul

Kentin üçüncü dönemi Osmanlılar ile başlamıştır. Kentin adı ilk olarak Kostantiniya olarak kullanılırken, aynı zamanda İstanbul ya da İslambol olarak adlandırılmıştır. Bizans kentinden İslam kentine dönüşüm sırasında kentin geçmişi simgeleyen Surlar, Ayasofya, Havariyyun Kilisesi, anıtsal sütunlar, Hippodrom kalıntıları ve kiliseler gibi anıtsal kalıntılar bulunmaktaydı. Havariyyun Kilisesi'nin üzerine Fatih Camii Külliyesi inşa edilmiştir. Bu külliye 8 büyük 8 küçük medrese ile ek vakıf binaları bulunmaktadır. Surlar Türk döneminde kullanılmasa da korunmuşlardır. Bu dönemde kiliseler camilere dönüştürülmüş veya farklı işlevler ile kullanılmışlardır. Sukemerleri ve sarnıçlar ise yenilenerek muhafaza edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed sefer yaptığı ülkelerden çok sayıda insanı İstanbul'a göçe zorlamıştır. Bu nedenle yerleşimlerde belirli etnik gruplar oluşmuştur. 1480'de kentin artan nüfusu çok kültürlü bir toplum meydana getirmiştir. Bu dönemde kentin geniş alanları vakıf mülkü olarak Aya Sofya Camii'ne verilmiştir. Forum Tauri'de Eski Saray'ın inşası 1457'de başlamıştır. 1455-1461 yılları arasında Büyük Bedesten inşa edilmiştir. Vezirlerinde kentin yapımına katkıda bulunma durumları ile Mahmud Paşa ile Murat Paşa'nın da yaptırdıkları medrese, hamam ve camiler ile kentin görünümünü değiştirmiş, yeni bölge merkezleri oluşmuştur (Şekil 4.5). Bugünkü Topkapı Sarayı'nın inşaatı, o zamana kadar zeytinlikler, eski kiliseler ve manastırlarla kaplı bir bölgede, oldukça geç bir tarihte, 1465-1470 yıllarında başlar (Müller-Wiener, 2001). Bu saray kalın bir sur ile kentin diğer bölümlerinden ayrılmıştır. Eski Saray ve Kapalı Çarşı (Bazar-Bedesten) arasındaki bölge merkez olarak ağırlık kazanmıştır. 1509'da meydana gelen deprem ile pek çok yapı ile surların büyük bölümü tahribata uğramış ve yıkılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

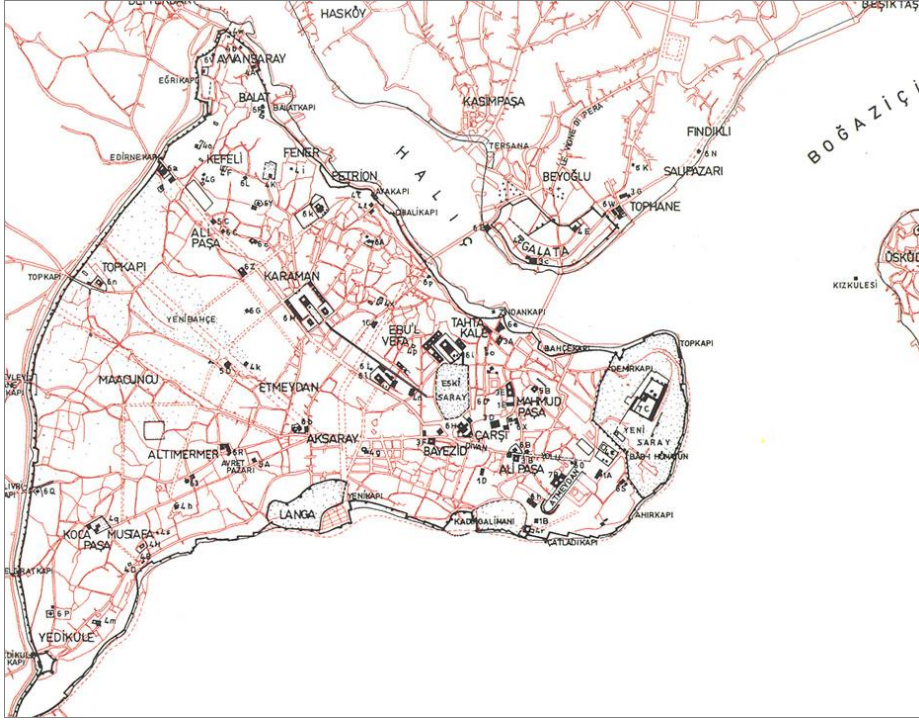
Şekil 4.5 : 1493 yılında İstanbul kentinin görünümü (The Hebrew University of Jerusalem, 2001).

I.Selim'in Suriye ve Mısır'ı alması ile halifeliğin merkezi olan kent İslam dünyasının başkenti olmuştur. Donanmanın temelini meydana getirecek tersanenin kurulduğu Haliç'in koyu Kadırga Limanı ve Kontaskalion Limanı'nın yerine geçmiştir. Haliç'in kuzeyinde bulunan bu bölge ekonomik işlevleri ile kentin kuzeye doğru gelişmesini başlatır (Müller-Wiener, 2001).

İmparatorluk seferler yaptıkça elde edilen ganimetler ile büyümekte, kentin inşası devam etmektedir. I. Süleyman döneminde camiler kentin silüetini etkileyecek önemli konumlara inşa edilirler. 16. yüzyılda Mimar Sinan'ın çalışmaları ile çok sayıda cami inşa edilir. Sultan Selim Camii, Şehzade Camii ve Süleymaniye Camii'in yanı sıra Haseki Camii ile külliye kentte yerini almıştır. Bu dönemde camiler sosyal mekânlar olarak görev üstlenmiş ve halk eğitim merkezleri olarak kullanılmışlardır. Bu yoğun inşaat dönemi I. Süleyman, II. Selim ve III. Murad döneminde devam etmiştir ancak ekonomik sıkıntılar ile 16. yüzyıl sonlarına doğru duraksamıştır (Müller-Wiener, 2001).

Bu nedenle 16. yüzyılın en görkemli yapısı Sultan I. Ahmed'in Hippodrom'da inşa ettirdiği külliye'dir. Kentte genellikle dar sokaklar görülmektedir. Yalnızca sultanların kente giriş ve çıkışlarında kullandıkları eski Mese yolu olan Topkapı Sarayı-Aya Sofya Camii'den Edirnekapı'ya giden cadde iyi koşullarda inşa edilmiştir. Oturma yerlerinde çıkmaz sokakların tercih edilmesi dönemin karakteristik özelliklerindedir. Yapılar ise büyük çoğunlukla ahşaptır.

Kentin nüfusunun artması ile kent genişlemeye başlamıştır. Bu da köy tarzı yerleşim bölgelerini ortaya çıkartmıştır. Kasımpaşa ve Hasköy bunlara örnektir. Fındıklı ve Beşiktaş'ın yanı sıra sonraki yıllarda Beyoğlu adını alacak bölgede yerleşimler artar (Şekil 4.6). Ayrıca Eyüp de bu dönemde önem kazanır. 16. yüzyılı izleyen dönemde Mihrimah Camii, Nur Banu ve Vezir Şemsi Ahmed Paşa camilerinin ve sultan sarayının yapılması Üsküdar semtini önemli kılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Şekil 4.6 : İstanbul'un 15-16. yüzyıldaki konumu (Müller-Wiener, 2001).

16. yüzyıl İstanbul'u, özellikle de Kanuni Sultan Süleyman ile onu izleyen padişahlar dönemi (1520-1603) bütün tarihçiler için Klasik Osmanlı kültürünün imgesidir (Kuban, 1996). Bu Klasik Dönem'den Barok Döneme geçiş Lale Devri ile olmuştur. Bu dönem ile Osmanlı ile Avrupa arasında kültürel eşzamanlılık meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Klasik Dönem-Lale Devri-Barok Dönemi ile Avrupa'daki Rönesans-Maniyerizm-Barok Dönemi paralellikler içermektedir. Ancak bunlar İslam kültürünü değiştirmemiştir. Klasik dönem İstanbul'u 16. yüzyılda yaratılmıştır. Bu yüzyılda imparatorluğun ekonomik, siyasal ve askeri gücünün doruğa ulaşması İstanbul'u başkent görünümüne kavuşturmuştur. Her ne kadar kentin sınırları asıl 17. yüzyılda en geniş dönemini yaşasa da, 16. yüzyıl kentin genel görünümünün oluşması bakımından oldukça önemlidir. Mimar Sinan'ın çalışmaları Osmanlı'nın anıtsal mimarlığının temelini oluşturmaktadır. İstanbul'un klasik silueti,

anıtların ve yerleşim alanlarının yoğunluğunun yanı sıra, Haliç'teki limanın hareketliliğinin bir sonucudur (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 : 1638 yılında kentin silueti ve liman hareketliliği (The Hebrew University of Jerusalem, 2001).

En ünlüleri de dâhil olmak üzere camilerin yüzde otuzu, Haliç'in güney yamaçları üzerine inşa edilmişti (Kuban, 1996). Özellikle de Mimar Sinan'ın Süleymaniye Külliyesi kent silüetine egemen bir yapıdır, 5,5 hektarlık bir alanı kaplar, dört medrese, bir darülhadis, bir tıp okulu, bir darüşşifa, bir imaret, bir küçük hamam, ahırlar, bir sübyan mektebi, dükkânlar, bekâr odaları ve sultan ile karısı Hürrem Sultan'ın türbelerini içermektedir.

Doğan Kuban'a göre Türkler, kendilerini Roma'nın somut kalıntılarının mirasçıları olarak görmekle birlikte, Roma'yı hiçbir zaman tinsel ataları olarak algılamamışlardır. Müslüman hükümdarın ya da eğitilmiş bir Müslüman'ın sahip olduğu kent kavramının birkaç özelliği vardır: İslam kurallarına uygun bir yaşam biçimi, başta güvenlik ve ekonomik refah olmak üzere bir kentten beklenen kolaylıklar, İslam egemenliğini ve hükümdarın gücünü simgeleyen bir mimari, yani camiler ve saraylar (Kuban, 1996).

Kentsel gelişim incelendiğinde özellikle 16. yüzyılda kent nüfusunun artması ile mahallelerin çoğaldığı görülmektedir. Osmanlı fetihlerinin artması ile İstanbul'un ticari önemi de artmıştır. Bu da limanların gelişimini sağlamıştır. Haliç'in karşı kıyısında Kasımpaşa ise 16. yüzyılda İstanbul'un önemli bir mahallesi olmuştur. Bunun en önemli nedeni Osmanlı donanmasının tersanesinin burada olmasıydı. Bu

şekilde Osmanlı'nın üstünlüğü arttıkça Kasımpaşa da gelişim göstermiştir. Bu yüzyılın en önemli projelerinden biri II. Selim döneminde kaptan-ı derya olan Piyale Paşa'nın 1573'te inşa ettirdiği külliyesinin bulunduğu bu mahalleye Haliç'ten bir kanal açtırtmasıdır. Bu İstanbul'un kentsel gelişimi bakımından da önem taşımaktadır. 16. yüzyılın sonunda Haliç kent ile bütünleşmiş, Kâğıthane'de ise yalılar kurulmaya başlanmıştır. Avrupa yakasında, Boğaz'ın alt kesimlerince yayılan kent kıyı şeridini zenginleştirmiştir.

16. yüzyılın özelliklerin biri olan deniz kıyısına camilerin inşa edilmesine örneklerden biri Üsküdar'da bulunan Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi'dir. Mimar Sinan'ın ilk dönem yapılarından olan bu cami Anadolu yakasında bir odak teşkil etmektedir. Üsküdar'ın Mihrimah Sultan Camii ile başlayan önemi Atik Valide Sultan Camisi ve Külliyesi ile artmıştır (Müller-Wiener, 2001). Her iki külliye de Üsküdar'ın silüetini oluşturmuşlardır. Üsküdar zamanla büyüdükçe Haydarpaşa ve Kadıköy koyu da gelişmeye başlamıştır. Kadıköy 16. yüzyılda İstanbul'un yaşadığı değişimlerin dışında bir yerleşim olmuştur. Fenerbahçe burnunda I. Süleyman tarafından inşa edilen sultan bahçesi ile kasır ile o dönemde küçük bir mahallenin bulunduğu da işaretidir.

16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için oldukça verimli bir dönemdir. Bu nedenle Avrupa'nın en kalabalık kentlerinden biri olan başkent İstanbul; surları, Yedikule Hisarı, Topkapı Sarayı ve Galata ile anıtsal bir panoramaya sahipti. İstanbul bu görünümünü 16. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıl ortalarına kadar süren dönemde kazanmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın ekonomik kaynaklarının azaldığı görülmektedir. Bu da inşaatları sekteye uğratmıştır. III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın yaptırdığı Yeni Cami'nin inşaatı I. Ahmed'in tahta çıkması ile 1603'te durdurulmuştur. Yeni Cami ancak 1663 yılında IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ın kişisel gayreti ile bitirilebilmiştir. Bu dönemde I. Ahmed kendi külliyesinin yapımına öncelik tanımıştır ve Sultan Ahmed Külliyesi Atmeydanı'nda (Hippodrom) yapılmaya başlanmıştır (Kuban, 1996). Bir yere cami yapılması o yerin çevresinin de gelişimi açısından önem taşımaktadır. 17. yüzyılda sur dışı yerleşimlerin sayısı artmıştır. Boğaz kıyılarında yerleşimler kurulmuştur. Boğazda oturanlar genellikle gayrimüslimler olsa da, sultanlar ile ileri gelen devlet yetkilileri de buralarda yerleşmişlerdir. 17. yüzyılın en önemli yapılarından biri kapalı bir arasta olan Mısır Çarşısı'dır. Mısır Çarşısı "L" şeklinde bir yapıda olup, Yeni Cami'nin batısında yer

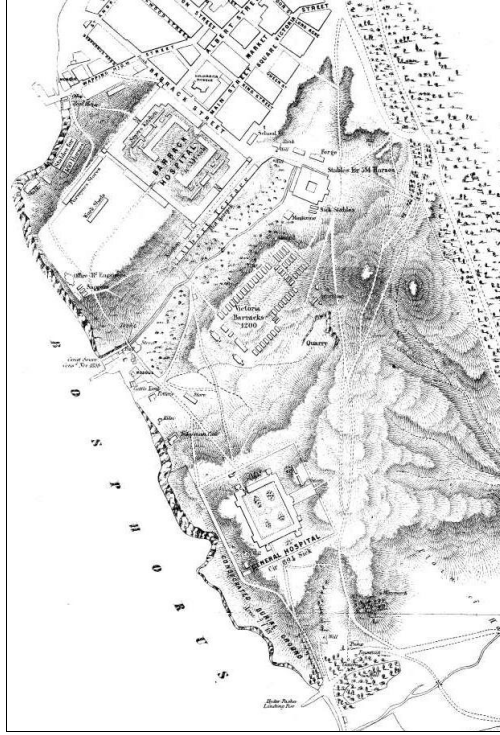
almaktadır. 1664'te cami bittikten bir yıl sonra, külliye'nin bu bölümü Hassa Başmimarı Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır. Çarşının Mısır Çarşısı olarak anılmasının nedeni, Kahire'den alınan vergilerle yapılmasıdır. Bu ad 18. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır; çarşı, bundan önce Valide Çarşısı ve Yeni Çarşı isimleriyle de anılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2010). 17. yüzyılda İstanbul'da Sokak yapısı yaya ve atlılar için düzenlenirken, toprak sokaklar ön plana çıkmaktadır. Yangınların etkili olduğu bu yüzyılda çoğunluk yapıların ahşap olduğu kent büyük zarar görmüştür, sur içinde yaşayan nüfus azalmıştır.

18. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan bir değişim sürecinin bağlandığı “Batılılaşma” kavramında Batı'nın anlaşılmayan ilerlemesinin sonuçları ve görüntüleri karşısında uyanan gecikmiş ilginin ve değişimin büyük ölçüde Sultan'ın ve yöneticilerin istek ve iradesi ile başlatılmasında iç dinamiğin belirleyici rolü, Osmanlı Batılılaşması'nın en önemli farkıdır (Batur, 1996). Osmanlı'da yaşamın değişmesinde kısa sürede en etkili olan dönem Lale Devri'dir. Lale Devri 1718 yılında başlayıp 1730 yılında sona ermiş olan bir dönemdir ve adını o dönemde İstanbul'da yetiştirilen lalelerden almaktadır. 1727'de matbaanın kurulması ise dönem içerisinde yapılan önemli gelişmelerden birisidir. Önceki imar dönemlerinde daha çok, büyük ve orta boy cami külliyesi inşaatların ağırlığını oluştururken, Lale Devri'nde kentsel ölçekte sivil mimari örnekleri, saraylar, kamuya ait ya da özel bahçeler ve halk çeşmeleri üzerinde yoğunlaşan bir yapı etkinliği vardır; içe dönük yaşamaya alışmış bir toplum ilk kez kentsel boyutlarda dışa dönük bir yaşamla tanışmıştır (Kuban, 1996). Sultan III. Ahmet, Topkapı Sarayı ile Yeni Câmii'de birer kütüphane, Ayasofya'da Sultan Üçüncü Ahmet Çeşmesi ve İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak amacıyla da Deryayı Sim adlı bir su bendi inşa ettirmiştir. Kâğıthane'de Sadabad sarayı yapılmıştır. Bu saray için Kâğıthane deresine kanal açılmıştır. Batur'a göre “Sadabad, 18. yüzyıl başında küçük bir kentsel düzenleme denemesi ve yeni bir yaşama biçimi için geliştirilmiş erken bir model olarak İstanbul'un kentsel ve toplumsal tarihinde unutulmaz izler bırakan bir uygulamadır” (Batur, 1996). İstanbul'da Yeni Postane arkasında Darülhadis, Ortaköy Camii önündeki çeşme, Üsküdar Şemsi Paşa'da Hüseyin Ağa Camii önündeki çeşme ve Çubuklu Camii yanındaki Mesire Çeşmesi gibi eserler yine bu dönemde yapılmıştır. 18. yüzyılda sur dışı yerleşimler artmıştır. Boğaz, Haliç ve Üsküdar'da kentleşme yoğunlaşmıştır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 : 1736 yılında Boğaz, Haliç ve Üsküdar’da yoğunlaşan kentleşmeden bir görüntü (Biblioteca Nazionale Marciana, 2009).

“18. yüzyılda Osmanlı başkenti, Avrupa uygarlığını başka bir gözle görmeye ve izlemeye başladı” (Ortaylı, 1995). Bu şekilde Orta Avrupa baroku ile tanışıldı. Osmanlı baroku mimaride ve süslemelerde görülmüştür. Cam, kâğıt, dokuma ve barut imalathaneleri de o dönemde İstanbul’da geniş yer tutmaktadırlar. “Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Fransa’dan celbettiği Lenoir sayesinde İstanbul’un kasırları ve saraylarının etrafı barok üslupta parklarla bezenmeye başladı” (Ortaylı, 1995). O dönemde Topkapı Sarayı’nın bahçeleri bu tarz düzenlenmiştir. Boğaziçi’nde Beykoz’a kadar uzanan barok mimari 1746 yılında yapılan İshak Ağa Çeşmesi’nde de görülebilmektedir. Kuban’a göre Vezirhan, Köprülü Kütüphanesi, Kara Mustafa Paşa Külliyesi, Çorlulu Ali Paşa Külliyesi ve III. Ahmed’in annesi Gülnuş Sultan tarafından Beyazıt’ta yeniden inşa edilen Simkeşhane geç 17. ve erken 18. yüzyılların yapılarındandır (Kuban, 1996). Bu dönemde ayrıca kışla inşaatları görülmektedir. III. Selim tarafından Nizam-ı Cedid döneminde yaptırılmış Selimiye Kışlası barok askeri mimarinin örneğidir. Selimiye Kışlası’nın önemi; camisi dışında subay lojmanları, hamamı, dükkânları, mektebi, kütüphanesi ve matbaası ile kentsel bir yerleşim birimi olarak düşünülmesinin yanı sıra İstanbul’un ızgara planlı ilk yerleşimi olmasıdır (Batur, 1996) (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 : Selimiye Kışlası ızgara planlı yerleşim düzeni 1854 yılı planı (Url-21, 2004).

Taksim'deki Halil Paşa Kışlası, Kalyoncu Kışlası, Humbaracılar Kışlası, Topçular Kışlası bu dönemde inşa edilmiş kışlalardır. 1755 yılında yapılan Nur-ı Osmaniye Cami de dönemin eserlerindedir. Cami su kaynağının üzerine yapıldığından dolayı tabanı kemerlerle desteklenmiştir. Laleli Külliyesi, Ayazma Camisi bu dönemde ön plana çıkarken, 1766 yılında yıkılıp 1771'de yenilenen Yeni Fatih Cami ise Yeni Cami'nin tipolojisinin yinelenmesi ile Fatih'in camisinden uzaklaştırılmıştır (Kuban, 1996). 18. yüzyılda kentin su sistemi üç barajdan oluşmuştur. Bunlar I. Mahmud'un Topuzlu Bendi, Valide Bendi ve II. Mahmud Bendi'dir. Kentin su dağıtım noktası ise ismini de bu işlevinden alan Taksim olmuştur. Barok döneminde ayrıca endüstrinin şekillendirdiği yapılar göz önüne çıkmaktadır. Kâğıthane'de kâğıt imalahathanesi, Selimiye'deki kışla, Haliç'teki II. Mahmut devri kışlası, iplikhane ve barut imalathaneleri İstanbul'un silüetini etkilemişlerdir.

“18. yüzyılda başlayan değişim sürecinin en önemli tarihi ve Osmanlı modernleşmesinin dönüm noktası Tanzimat'tır” (Batur, 1996). Tanzimat Dönemi ile birlikte İstanbul'da köklü değişimler yapılmıştır. Her ne kadar İstanbul bulunduğu dönemde bir başkent olarak tüm gereksinimleri sunsa da, imparatorluğun diğer kesimleri ile bunları paylaşamadığı görülmekteydi. Uzun süre “Doğunun İncisi” sıfatı ile anılan kent, dünyada yeni yolların kullanılması ve 18. yüzyıldan itibaren

farklı liman ve endüstri kentlerinin öne çıkması ile geri planda kalmıştır (Mülayim, 2004). Kelime anlamı “düzenlemeler” olan Tanzimat ile birçok alanda düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu dönemde çağdaş imar hukukunun temelleri atıldı ve kent bir batı kenti olarak geliştirildi. Bunun ilk sonuçları kent haritalarında görülmektedir (Şekil 4.10). III. Selim döneminde başlayan harita çalışmaları II. Mahmud döneminde de devam ettirilmiştir. Ancak İstanbul’un düzenlemeleri mevki ölçeği ile sınırlı kalmıştır, nazım plan yapılamamıştır. Bu nedenle kentte plansız gelişimler olmuştur. Örneğin, Tarihi Yarımada’nın dışındaki özellikle Boğaz kıyısındaki gelişimde Saray çevresinin karar ve seçimleri öncülük etmiş, II. Mahmud’un Beşiktaş Sarayı ve Dolmabahçe Sarayı bu gelişmeyi en etkin biçimde ifade eden örnekler olmuşlardır (Batur, 1996).

Şekil 4.10 : İstanbul 1789-1878 yıllarındaki kent planı (Kuban, 1996).

Tanzimat döneminde Klasikçilik’in mimaride ön plana çıkması Fossati’nin Darülfünun Binası, Mustafa Reşit Paşa’nın Baltalimanı’nda yaptığı Ruselçiliği, Hazine-i Evrak Binası’nda görülmektedir. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması’ndan sonra modern sanayi gelişmeye başlamıştır ve ilk Türk sanayi fuarı 1863’te Atmeydanı’nda açılmıştır (Kuban, 1996).

19. yüzyıl boyunca eski imparatorluk köşkleri, zevk bahçeleri ya da eski terk edilmiş saraylar yıkılarak yerlerine askeri kurumlar, yeni fabrikalar ve demiryolu terminalleri

yapılmış, kentin dönüşümü imparatorluk arazilerinin kamulaştırılması ile tanımlanmıştır (Kuban, 1996). Bu dönemde Haliç kıyılarında gıda ve dokuma endüstrileri, Eyüp'te ise yün ve iplik fabrikası yapılmıştır. İstanbul'un silüetinde egemen olan yapılar bu şekilde değişikliğe uğramış, kentsel peyzaj farklılaşmıştır. Haliç'in iki yakasındaki endüstri alanlarının plansız büyümesi ile kentin görünümü değişmiştir. Tanzimat sonrası Osmanlı reformcuları düzensiz sokak dokusu, bölünmüşlük ve köhnelik olarak İstanbul'un üç ana sorununu belirlemişlerdir (Çelik, 1998). Bu çalışmalar aynı genişlikte arterlerin yapılması, tek tip mahalle dokusunun yaratılması ve geniş rıhtımların yapılmasını içeriyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemde İstanbul transit ve finansal ticaret yapılarının egemen olduğu bir kent olmuştur ve bu görüntü Eminönü-Karaköy bölgesindeki merkezi iş alanlarının ortaya çıkması ile belirginleşmiştir (Batur, 1996). Bankalar Caddesi, Yeni Karaköy Köprüsü, Tünelin yapımı ticareti La Grande Rue de Pera'ya (İstiklal Caddesi) ulaştırdı. La Grande Rue de Pera'nın yapımı 1869'da tamamlandı. İstanbul'da Taksim Kışlası yanındaki park Fransız yeni-klasikçi tarzda yapılmıştı. O dönem kentin diğer bir parkı ise Tepebaşı'ndaki tiyatrolar bölgesi olmuştur. İstanbul tarihinde sık rastlanan yangınlar kentin yeniden düzenlenmesine katkı sağlamışlardır. Geometrik, dikdörtgen sokak blokları, çıkmaz sokakların engellenmesi ve kanalizasyon sistemi 1865'teki Hocapaşa yangınından sonra gerçekleştirilmiştir (Kuban, 1996). Divan Yolu bu yangından sonra genişletilmiş, yaya kaldırımlı geniş bir caddeye dönüştürülmüştür. Ayasofya çevresindeki binalar yıkılarak meydan oluşturulmuştur. Kentin yangın geçiren bölgelerinde ızgara planlı oluşumlara rastlanmaktadır. Toplu taşıma araçlarının İstanbul'da düzenlenmesi ile kent bütününde bağlantılar sağlanmıştır. 1845'te kurulan Şirket-i Hayriye ile deniz seferleri başlamış, 1871'de ise Avrupa demiryolu sistemi İstanbul'a ulaşmıştır. 1869'da atlı tramvay şirketi kurulmuştur. 1871-1874 arası Karaköy ile Pera arasında İstanbul metrosu açılmıştır. Galata limanı 1895'te, Sirkeci 1900'de, Haydarpaşa tesisleri ise 1903'te yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar ile deniz kent dâhilinde bağlayıcı bir etken olmuştur. II. Abdülhamit döneminde tamamlanan liman ve demiryolu altyapısı ile İstanbul'un ulaşım ağı oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte ulaşımaya yönelik yapılan tesislerde mimari üsluplar ön plana çıkmaktadır. Sirkeci Garı oryantalist üslupla, Haydarpaşa'daki Bağdat Demiryolu Garı ise Alman yeni-Rönesans üslubunda yapılmıştır (Kuban, 1996). Tüm bu çalışmalar ile İstanbul'un silüetini şekillenmiştir. II. Abdülhamit döneminde kent kozmopolitleşmiştir. 1909'da

sona eren bu dönemden itibaren İttihat ve Terakki döneminde de kentin batılılaşması yönünde adımlar atılmıştır. Bunlar kentin Cumhuriyet dönemi çalışmalarının altyapısını oluşturmuşlardır. Avrupalı uzmanlar tarafından kent planları geliştirilmiştir. Kent peyzajında düzenlemeler yapılmış, Topkapı Sarayı bahçeleri Gülhane Parkı adını almış, Atmeydanı da Sultanahmet Parkı olarak düzenlenmiştir.

Cumhuriyet Dönemine girildiğinde İstanbul'da kentin gelişiminin denetim altına alınması yönünde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1930'da Alfred Agache, Herman Elgötz, H. Lambert ve Martin Wagner'de oluşan ekip tarafından belirli çalışmalar yürütülmüş ancak uygulanamamıştır. 1936-1951 tarihleri arasında ise Fransız mimar ve planacı Henri Prost kent için proje geliştirmiştir. Prost arkeolojik alanları korumaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Ancak Prost için kentin yalnızca Antik ve Bizans dönemleri gerçek arkeolojik değere sahipti, buna bağlı olarak Ayasofya- Büyük Saray-Hippodrom bölgesini arkeolojik sit olarak saptamıştır (Kuban, 1996). Sur içinin korunmasına yönelik bina yüksekliklerinin sınırlanması ile de kent silüetinde korumaya gidilmiştir. Prost'un planında kentin tahribatına yol açan bir karar olarak sanayi bölgesinin Haliç'te toplanması ön plana çıkmaktadır. Bu şekilde denizin kirlenmesi ile eski kent zarar görmüştür. 1920'lerde Beyazıt Meydanı, sonrasında Eminönü Meydanı'nın yapılması dönemin önem arz eden çalışmalarıdır. Yücel'e göre; 1930'larda Prost Planı ile kente modern bir kimlik kazandırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle 50'lerin ortalarında hem planın öngördüğü şekilde hem de devlet yöneticilerinin kararları doğrultusunda imar programı hazırlanmıştır. Bu program kentin eski doku ve meydanını ciddi olarak değiştirmiştir. Sahil yolları, surları delen, tarihi yapıların üstünden geçen bulvarlar, meydan genişletmeleri, büyütülen limanlar ile yeni bir kent ölçeği oluşmaya başlamıştır (Yücel, 1996).

İstanbul'un hızla artan nüfusu kentin hızla genişlemesine sebep olmuştur. "Haliç ve Marmara kıyısı sanayileşmesi Eyüp sırtlarında, Taşlıtarla ve Rami yörelerinde, Zeytinburnu'nda, Ümraniye'de ilk gecekondu sitelerini yarattı ve bunlar 10-15 yıl içinde hızla çevreye yayıldı" (Yücel, 1996). 1940'lardan itibaren apartman yerleşimleri artış göstermiştir. 1970'lerde başlayan ilk Boğaz köprüsü inşaatı ile kentin büyümesi kuzeye doğru kaymıştır. Plansız yerleşimler artmıştır. 1970-1980'lerde sanayi kent dışına taşınmaya başlanmıştır. Kıyı şeritleri yeşil alana dönüştürülmüş, sahil yolları yapılmıştır. Kentin ikinci köprüsü olan Fatih Sultan

Mehmed Köprüsü ise 1988’de tamamlanmıştır. Tüm bunlar göçü hızlandırmış, kentin gelişimi hızını arttırmıştır. Bugünün İstanbul’u devasa bir alana yayılmıştır ve kent sınırları artık Teodosios Surları’yla belirlenememektedir (Çelik, 1998).

İstanbul geçirdiği tüm bu değişim ve gelişim süreçlerinden, tarihsel dönemlerden sonra günümüzde farklı kültürleri ve öğeleri içeren bir mozağe sahiptir. Farklı dönemlere ait anonim yapılar da bunun göstergesidir. Kuban’a göre; “İstanbul’un toprağının altında Konstantinus’un Yeni Roma’sının kalıntıları, bin yıllık Bizans İmparatorluk başkentinin kalıntıları, 500 yıllık Osmanlı başkentinin kalıntıları vardır. Toprağın üstü Geç Antikitenin en güçlü surları, Küçük ve Büyük Ayasofya gibi geç antik yapılar, Bizans mimarisinin en zengin mirası, Topkapı sarayı ve Osmanlı Çağının en görkemli anıtlarıyla süslüdür” (Kuban, 2005). Tüm bunları kentte bulunan kültürel ve arkeolojik mirasta görmek mümkündür.

4.2. İstanbul’da Bulunan Bizans Dönemi Yapıları

Müller-Wiener’in İstanbul’un Tarihsel Topografyası adlı kitabında yer alan bilgilere göre İstanbul’da bulunan anonim yapılar oldukça çeşitlidir. Farklı dönemler inşa edilmiş bu yapılar dönemler boyunca müdahalelere maruz kalmıştır. Günümüzde görülebilen kalıntılara sahiptirler. Müller-Wiener’in çalışmasında ve TAY Project veritabanında yer alan bilgiler doğrultusunda yapılar şu şekilde açıklanabilir:

Bizans Dönemi Anonim Yapı Kalıntıları

Gotlar Sütunu Yakınındaki Altyapı: Topkapı Sarayı’na ait bahçenin Fatih Sultan Mehmed tarafından kente bağışlanması ile günümüzde Gülhane Parkı’nda bulunan kalıntılar pek çok yapı parçalarını içermektedir. Ancak bunlar hakkındaki varsayımlar henüz doğrulanamamıştır (Müller-Wiener, 2001).

Botaneiates Sarayı: Acımusluk Sokağı’nda bulunan kalıntılar ortalama 3m yüksekliğindedir ve yapı son zamanlarda cezaevi ve eskici dükkânı olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Gülhane’deki Nişli Yapı: 1921-1923 yılları arasında yapılan çalışmalarda çeşitli kalıntılara rastlanmıştır. Rastlanan kalıntılar ışığında buranın işlevi hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi kalıntıların Theotokos Manastır’ına ait olduğu

yönündedir. İkinci görüş ise kalıntıların palatinum Placidianum, domus Marinae veya domus Placidiae Saraylarından birine ait olduğu yönündedir (Müller-Wiener, 2001).

Fuad Paşa Türbesi'ndeki Yapı Kalıntıları: Türbe yakınındaki yapıların kalıntıları tahribata uğramıştır. Bu kalıntıların hem Praetorialpraefektur'un hem de Anastasia Kilisesi'nin kalıntıları olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 2001).

Valide Han'daki Kule: Orta Bizans dönemindedir. 17. yüzyılda Cerrah Mehmed Paşa Sarayı'nın yerine Kösem Mahpeyker Sultan'ın vakfı olarak Valide Han inşa edilir (Müller-Wiener, 2001).

Topkapı Sarayı'ndaki Buluntular: Sarayın ikinci avlusunda Havariyyun Kilisesi ve Hippodrom'dan getirilmiş porfir lahit ve porfir kaide parçaları bulunmuştur. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda avlunun güneydoğu köşesinde iki sütun gövdesi, Hippodrom'dan kalma mermer basamaklar, kırmızı mermer lahit, büyük bir korint sütun başlığı ve gövdesi, dikdörtgen biçimler ve porfir kaidenin ikinci bir örneği bulunmuştur (TAY Project, 2009).

Vilayet Binasındaki Mozaik: Vilayet Binası'nın güneyindeki caddenin genişletilmesi sırasında kuzeye doğru yüksek teras duvarlarıyla desteklenmiş 4-5 metre yüksekliğinde doldurma bir sahada bir mozaik alanı ile 5. yüzyılın ilk yarısından kalma bir mekân bulunmuştur. Mozaikler 1966'da yerlerinden sökülüp bulunan kirişler ile birlikte müzeye taşınmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Karianna Portikosu: Ayvansaray semtinde Haliç suruna dikey bir yapıdır. İmparator Maurikios tarafından 5. yüzyıl sonlarında yaptırılan bir yapı grubuna ait olduğu düşünülmektedir. Son zamanlarında kömür deposu olarak kullanılmış, 1950'den önce yıkılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Bizans Dönemi Hamamları

Kalenderhane Camii Yanındaki Hamam: Eminönü ilçesinde, Kalenderhane Mahallesi'nde yer almaktadır. Valens (Bozdoğan) Kemerini ile Kalenderhane Camii arasında yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. 4. yüzyıl sonu, 5. yüzyıl başında su kemerini tam dik açı ile kesen orta büyüklükte bir hamam olarak inşa edilmiştir (TAY Project, 2009).

Özel Hamam: Yeri tam saptanamayan hamam, şimdiye kadar kentte bulunduğu varsayılan pek çok özel hamamdan kalan tek örnektir (Müller-Wiener, 2001).

Zeuxippos Hamamları: 196'da Tetrastoon ve Hippodrom ile birlikte İmparator Septimus Severus'un vakfi olarak Herakles ve Zeus Hippios Tapınakları'nın yerine yapılmıştır. 330'da Constantinus tarafından tekrar yaptırılmıştır. Tarihinde yangınlardan zarar görmüştür. İustinianos tarafından onarılmıştır. Hamamın 8. yüzyıla kadar kullanıldığı ve sonra yıkıldığı bilinmektedir. Daha sonra da bu alan konutlarla kaplanmıştır. Günümüzde hamamlara ait bir kalıntı kalmamıştır. Hamamların olduğu yerde bugün park yer almaktadır (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Anıt Sütunları

Anıt sütunlar kent dâhilinde oldukça çeşitlidir. Genellikle büyük meydanların ortasına dikilmişlerdir. Bu nedenle meydanlar kapsamında ele alınırlar.

Eudoksia Sütunu: 1847 yılında kurulması planlanan üniversite için yapılan kazı çalışmalarında Ayasofya'nın güneyinde ortalama 3 metre derinlikte sütunun kaidesi bulunmuş, Ayasofya Müzesi'nin bahçesine konulmuştur (Müller-Wiener, 2001).

Gotlar Sütunu: Eminönü ilçesinde, Topkapı Sarayı'nın kuzeyinde, Sarayburnu'ndaki parkta, yer almaktadır. Anıtın dikiliş tarihi konusunda farklı görüşler varsa da genel olarak 4. yüzyıla ait olduğu öne sürülmektedir. Anıtın toplam yüksekliği 15 m kadardır. Kaidede 9 cm boyutundaki harflerle üç satır olarak yazılmış Latince bir kitabede Gotlar'a karşı kazanılan zafer için yardımcı olan Talih'e şükran sunulmaktadır (TAY Project, 2009).

Markianos Sütunu: Bugün Kıztaşı olarak da anılan Markianos Sütunu, Fatih ilçesinde Kıztaşı olarak bilinen semtte, dört yolun kesiştiği bir meydanda bulunmaktadır. Kent valisi tatianus tarafından İmparator Markianos'un şerefine dikilmiştir. 450-452 tarihinde inşa edilen sütun 1908 yılındaki yangından sonra bir meydanın ortasında kalacak biçimde tekrar düzenlenmiştir (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Limanları

Haliç'in tümü günümüze kadar liman işlevi görmektedir bu nedenle önemli limanlar tarihte de Haliç kıyılarında yer almışlardır. Kentin güneyinde yer alan limanların tümü Constantinus dönemine aittir.

Prosporianos Limanı: Antik dönemde dalgakıranlar ve üstündeki duvarlar ile korunan liman, bugünkü Sepetçiler Köşkü'nün güneyinde bulunmaktaydı. Henüz 5. yüzyılda kentte antrepo işlevi görmüştür. Ancak liman bölgesi zamanla bataklığa dönüşür ve liman kullanılamaz hale gelir. 1457'den sonra bu alan yeni sultan sarayının çevre duvarları içine dâhil edilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Neorion: Proshorianos Limanı'nın batısında yer alır. Günümüzde Yeni Cami'nin doğusunda, gümrük halleri ve Abdülhamid Medresesi arasında bulunduğu tahmin edilmektedir (Müller-Wiener, 2001).

Bukoleon Limanı: İmparatorların kullandığı iskele olarak tarihi 5.-6. yüzyıllara dayanmaktadır. Limanın en önemli kısmı rıhtımıdır. Rıhtımın yapısı Bukoleon Sarayı ile gelişmiştir. 14. yüzyıla kadar limanın durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır ancak 14. yüzyılın ortasından itibaren İmparatorluk Sarayı'nın çöküşü ile limanın işlevi sona ermiştir (Müller-Wiener, 2001).

Eleutherios Limanı: 4. yüzyılda inşa edilmiştir. Liman bir süre sonra doldurularak bostan olarak kullanılmıştır. Liman bölgesinin dış kısımları bugünkü Yeni Mahalle arazisi, Laleli Camii yapılırken çıkan topraklarla doldurulmuştur. Eski liman surlarının birçok kısmı yıkılmış, bölge değişikliğe uğramıştır (Müller-Wiener, 2001).

Heptaskalion: Limanın günümüze ulaşan bir kalıntısı bulunmamaktadır. Ancak limanın konumunun bölgede bulunan çöküntüden yola çıkılarak Langa ve Kadırga arasında olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 2001).

Kontaskalion: Constantinus'un liman niteliği taşıyan koyu kente dâhil etmesi çalışmaları ile başlayan iskele yapımını İmparator İulianus 362 yılında bitirmiştir. Liman yangınlardan zarar görmüş, 575 yılında tekrar inşa ettirilmiştir ve adı Sophia limanı olarak değiştirilmiştir. Türklerin kenti almalarına dek işlevini sürdürmüştür. Daha sonra Kadırga Limanı adı verilmiş ve üzerine savunma kuleleri inşa ettirilmiştir. 1748'den itibaren ise Nuruosmaniye Camii'nin yapımı nedeniyle çıkan toprakların liman bölgesine boşaltılmasıyla inşaat alanına dönüşmüştür (Müller-Wiener, 2001).

Hippodrom

Septimus Severus tarafından 196'dan sonra inşa ettirilen Hippodrom esasen Constantinus tarafından Roma'daki Circus Maximus model alınarak genişletilir ve yapım bitirilir. 420-440 metre genişliğindeki yapı güneybatısında yer alan sphendone (kavisli kısım) ile tamamlanır. Mese'ye kadar uzanmaktadır. 30000 kişi kapasiteli Hippodrom, İmparatorluk Sarayı'nı belirleyen konumda olduğu için şehrin en önemli bölgesinde yer almaktadır. Konstantinopolis'in sosyal ve törensel yaşamının en önemli merkezlerinden, günlük yaşamın en önemli mekânlarından ve kentin en görkemli anıtlarından biridir. Halk ile imparatorun karşılaştığı tek yer olduğundan, siyasal olarak da önemli bir işlevi bulunan Hippodrom'da yapılan araba yarışları, hayvan avı, pantomim oyunları ve diğer gösteriler kent yaşamının en önemli sosyal aktiviteleridir. 407 yılında bir yangında zarar gören oturma sıraları İmparator Arkadios tarafından yaptırılır. 5. ve 6. yüzyıllarda birçok ayaklanmaya sahne olan ve büyük hasarlar gören Hipodrom, her defasında onarılır. 557 yılında meydana gelen depremde hasar gören sphendone kısmının tonozları onarılır ve kemerler yardımcı yapılarla desteklenir. Bu sırada oluşan kapalı mekânlar sarnıç olarak kullanılır. 1204-1261 Latin istilası döneminde Hippodrom harap olmuş ve talan edilmiştir. II. Theodosius tarafından Khios'tan getirilerek Hipodrom'un kuzey girişinin üzerine yerleştirilen quadriga (dört atlı araba) bronz heykeli Venedik'e kaçırılmış, pek çok heykel ve örme obeliskin bronzları sökülerek eritilmiştir. Palaiologoslar döneminde Hipodrom işlevini tamamen yitirmiştir. 1609-1610 yılında Hipodrom, Sultanahmet Camisi yapılırken ortaya çıkan toprak ile doldurulur. Bugün Sultanahmet Meydanı olarak bilinen alan, çevresindeki yapılaşma nedeniyle Bizans Dönemi'ndeki büyüklüğünü kaybetmiştir. Alanın bugünkü zemin seviyesi de yapıldığı döneme göre 5 m yükselmiştir. Hipodrom'un ortasındaki anıt sütunlar ve dikilitaşlardan sadece üçü günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar Theodosius Obeliski, Burmalı (Yılanlı) Sütun ve Örme Sütun'dur (Müller-Wiener, 2001).

Bizans Dönemi Kiliseleri

St.Mary Chalkoprateia Kilisesi (Acem Ağa Mescidi): Eski bir sinagogun yerine ya da civarına inşa edilen Meryem Kilisesi'nin yapımına II. Theodosios'un kızkardeşi Pulkheria tarafından başlanmıştır. İlk yapı 476'daki yangın dolayısıyla yıkılmış, daha sonra I. Leon'un eşi Verina tarafından yenilenmiştir. Aya İrini ve Aya Sofya

yapılırken patrikhane kilisesi olarak işlev görmüştür. 6. yüzyılda depremden zarar görmüş ve II. İustinos tarafından onarılmıştır. Latin döneminde Frenkler tarafından kullanılan kilise, Türklerin kenti ele geçirmesinin ardından Lala Hayreddin tarafından camiye çevrilmiştir. 1912 yılında yapılan kazı çalışmalarında Bizans yapılarına ait parçalar bulunmuştur (TAY Project, 2009).

San Paolo Kilisesi (Arap Camii): Galata semtinde bulunan cami incelendiğinde bazı duvar kalıntılarının da doğruladığı kaynaklara göre bugünkü yapının yerinde 5. yüzyılda Hagia Eirene adlı bir kilise bulunmaktadır. Latin istilası döneminde bu yerde St. Paolo adında küçük bir kilise vardı, bu nedenle kilise bazı kaynaklarda Aziz Paolo ve Domenico olarak da adlandırılmaktadır. 1475-1478 arasında kilise Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürülmüş ve Galata Camisi olarak kaydedilmiştir. 1492'de İspanya'dan göç eden Endülüs Arapları bu bölgeye yerleştirildiğinden caminin adı Arap Camisi olarak anılmaya başlamıştır (TAY Project, 2009).

Arslanhane: 971 yılında İmparator Ioannes Tzimiskes tarafından, burada var olan küçük bir kilisenin yerine yaptırılır. Kilisenin yeri tam olarak belirlenememişse de, Saray'ın Ayasofya tarafındaki Khalke kapısı yakınlarında olduğu kabul görmektedir. 15. yüzyılın sonlarında terk edilmiş olan kilisenin, Osmanlı Dönemi'nde arslanların ve vahşi hayvanların barındırıldığı bir yapı (arslanhane) ya da nakkaşhane olduğu öne sürülmüştür. 1741 yılında çıkan yangından etkilenmiştir. 1802 yangınında üst katı yanan yapı iki yıl sonra tamamen yıkılır. 1846-1848 yıllarında G. Fossati burada yeni üniversite binasını (Darülfünun) inşa eder, bu bina en son İstanbul Adliyesi olmuş ve 1933 yılında da yanmıştır (TAY Project, 2009).

Hagia Thekla Kilisesi (Atik Mustafa Paşa Camii): Kilisenin yapıldığı tarih ve dönemki adı bilinmemektedir. Ancak Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. 1729 yılında yangından zarar görmüş, tekrar onarılmıştır. 1894'te ise depremden zarar görmüştür. Onarım çalışmalarının ardından 1906'da tekrar kullanılmaya başlanmıştır (TAY Project, 2009).

Aya Sofya (Camii): Ayasofya Kilisesi'nin ilk olarak 4. yüzyılda İmparator Constantius tarafından inşa edildiği ve 360 yılında kutsanarak açıldığı öne sürülmektedir. 404 yılında bir ayaklanma sırasında tahrip olan yapı, 415 yılında II. Theodosius tarafından aynı plan tipinde yeniden inşa edilmiştir. 532 yılında çıkan

Nika İsyanı'nda tekrar yıkılan kilise, İmparator Iustinianos tarafından kubbeli bazilika olarak yeniden inşa ettirilmiş ancak 558 yılında oldukça basık olan kubbesi çökünce 6-7 metre daha yüksek olarak yeniden yapılmıştır. 8. yüzyıldaki İkonoklast dönemde içerideki figürlü mozaik bezeme, dönemin anlayışına uygun figürsüz bir bezeme ile değiştirilmiş, 843 yılında İkonoklast dönem sona erdiğinde kilise yeniden figürlü sahnelerle bezenmiştir. 989 depreminde çöken batıdaki yarım kubbe ile ana kubbenin bazı kısımları onarılmış, batı kemeri yeniden yapılmıştır. 1204-1261 arası Latin İstilasası döneminde kilise Latinler'in kullanımına geçmiştir. Bu dönemde talan edilen kilise 1261'den onarılmıştır. 1453 yılında İstanbul'un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından camiye dönüştürülür (TAY Project, 2009).

Ayakapı Kilisesi: Ayakapı yapısının haç biçiminde apsisli bir odası ve batıya bağlanan ön odaları vardır. Bu odalar günümüzde üstüne yapılmış bir evin mahzeni olarak kısmen durmaktadır (Müller-Wiener, 2001).

Balaban Ağa Mescidi: 5.-6. yüzyıllarda yapıldığı düşünülen kilise 1483 yılında Balaban Ağa Abdullah tarafından camiye çevrilmiştir. Tarihi boyunca yangınlardan zarar gören yapı çoğu kez onarılır. 1930 yılında müze yöneticiliğinin yaptırdığı tespit sonucunda yıkılır ve bazı yapı parçaları müzeye aktarılır (Müller-Wiener, 2001).

Saint Benoit: Bir Bizans kilisesinin yıkıntıları üzerine 1427 yılında bir Latin manastırı olarak kurulmuştur. Bitişine yapıldığı sarnıcın 16. yüzyıl ortalarına kadar ayakta olduğu bilinmektedir. Sütunları alınan bu sarnıcın, kilisenin avlusu olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. 1540 yılında Türklerin izniyle kilise Hıristiyan kültürüne hizmet eden bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Çoğu kez yangın ve onarım geçiren kilise 1804 yılında Lazaristler tarafından genişletilir. 1867 yılından itibaren manastır öksüzler yurdu, hastane ve başka sosyal kuruluşlara hizmet eder (Müller-Wiener, 2001).

Blach (Eflak) Sarayı: Eflak voyvodalarının mekânı olan kilise patrikhane olarak kullanılmıştır ancak 1640 yılında geçirdiği yangın sonucu harap olmuştur (TAY Project, 2009).

Myrelaion Kilisesi (Bodrum Camii): İmparator Romanos I. Lekapenos tarafında eski bir sarayda kadınlar manastırı olarak kurulmuştur. 1203 yılında çıkan yangında harap olmuştur. 13. yüzyılın sonuna doğru kilise ve manastır yeniden yapılmıştır. Kentin fethinden sonra sadrazam Mesih Ali Paşa tarafından camiye çevrilir (Müller-Wiener, 2001).

Boğdan Sarayı: Yapının 13. ya da 14. yüzyıllarda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bizans Dönemi geçmişine ilişkin yeteri kadar bilgi bulunmayan yapı, Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından alınmasından sonra, Hagios Nikolaos adı ile bölgede büyük bir arazide kendi yerleşimlerini kurmuş olan Boğdan voyvodalarının mülküne geçmiştir. Yapının Osmanlı Dönemi'nde camiye devşirildiğine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (TAY Project, 2009).

Christos Philanthropos: 1310-1320 yılları arasında yapılmış olan bu kilise Eminönü'nde yer almaktadır. Deniz surları üzerinde bir manastır kompleksinin kilisesidir. Yapı 14. yüzyılın başlarında burada önceden var olan bir manastırın üzerine yapılır. Günümüze sadece sur duvarı üzerindeki doğu cephesi kalmıştır (TAY Project, 2009).

Hagios Demetrios Kananou: Balat'ta yer alan kilise, Haliç'deki deniz surlarının hemen bitişiğinde yer almaktadır (Müller-Wiener, 2001).

Aya İrini: Eminönü ilçesinde, Gülhane Parkı'nın yanından İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne çıkan yolun sonunda, Topkapı Sarayı Müzesi'nin sınırları içinde yer almaktadır. Bizans İmparatorluğu zamanında Ayasofya Kilisesi'ne yakınlığıyla bilinen yapı, eski Ayasofya'nın inşası ve 404'den sonra yeniden yapımı esnasında şehrin katedral kilisesi olarak görev yapmıştır. İstanbul'da günümüze ulaşabilen tek atriumlu ve sythrononlu Bizans kilisesidir. Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen ilk yapı I. Constantinus tarafından genişletilmiştir ve 532 yılındaki Nika İsyanı sırasında yanan yapı, Iustinianus tarafından 564 yılında onarılmıştır. Günümüzdeki formuna 740 yılından sonra ulaşmıştır. Tarihi boyunca deprem hasarına uğrayan yapı 11. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başında onarılarak genişletilmiştir. 1464 yılından itibaren Topkapı Sarayı'na dâhil edilen yapı öncelikle sarayda görevli Hıristiyanlarca kullanılmıştır. Kilise daha sonra cephanelik olarak kullanılmıştır. Yapı daha sonra müze olarak kullanılmıştır (TAY Project, 2009).

Ese Kapı Mescidi: Kocamustafapaşa Senti'ndeki Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Adli Tıp Bölümü'nün bahçesinde bulunmaktadır. Ese Kapı ya da İsa Kapısı olarak da anılmaktadır. Mescidin bulunduğu bölgede I. Constantinus döneminde inşa edilen kara surlarının İsa Kapı olarak anılan kapısı bulunmaktaydı. 1551 yılında yapı Vezir Hadım İbrahim Paşa tarafından camiye çevrilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Pantepoptes Manastırı Kilisesi (Eski İmaret Camii): İmparator Aleksios I. Komnenos'un annesi Anna Dalassena tarafından 11. yüzyılda kadınlar manastırı olarak kurulmuştur. 12. yüzyılda sürgün yeri olarak kullanılan manastır İstanbul'un fethi ile camiye çevrilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Euphemia Kilisesi: Sultanahmet Meydanı'nda, bugünkü Adliye Sarayı'nın otopark alanında yer almaktadır. 5. yüzyılda Antiokhos'un Sarayı'nın kabul salonu (triklinium) olarak inşa edilmiş, 6. yüzyıl başlarında ise kiliseye dönüştürülmüştür. Ortaçağ süresince çeşitli onarımlar geçiren yapı, olasılıkla 16. yüzyılda çökmüş ve izleyen yüzyıllardaki yapılaşma sonucunda gözden kaybolmuştur. Bölgede bulunan cezaevi binası yıkılması ile kilisenin kalıntıları ortaya çıkmıştır (TAY Project, 2009).

Konstantinos Lips Kilisesi (Fenari İsa Camii): 907 yılında yapılan manastırın Latinler dönemine kalıp kalınmadığı bilinmemektedir. Kilisenin yanı sıra bir de hastane barındırmaktadır. 13. yüzyıl sonunda mezar kilisesi olarak kullanılan yapı, 15. yüzyılın sonunda camiye çevrilir (Müller-Wiener, 2001).

Pammakaristos Kilisesi (Fethiye Camii): Kilisenin Komnenos Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının altında bulunan sarnıçlar kilisenin şekillenmesinde rol oynamışlardır. Pammakaristos Kilisesi olarak bilinen yapı 1455 - 1586 yılları arasında Patrikhane olarak kullanılmış, III. Murad döneminde 1586 yılında camiye dönüştürülmüştür (Müller-Wiener, 2001).

Georgios Manastırı Kilisesi: Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde Philanthropos Kilisesi kalıntılarının hemen batısında yer alır. Manastır kompleksi 11. yüzyıl ortalarında İmparator Konstantinos Monomakhos tarafından yaptırılmıştır. Yapı imparator ailesi için gömü yeri olarak da kullanılmıştır. Latin istilası döneminde (1204-1261) Latinler tarafından da kullanılmıştır. Manastır dahilinde bulunan çeşitli yapılardan Georgios Manastırı avlusundaki sarnıç ise manastırla aynı dönemde yapılmış olup kompleksin su gereksinimini karşılamaktaydı.

Diğer bir yapı olan Georgios Manastırı Vaftizhanesi ise kilisenin vaftizhanesi olarak görev yapmıştır (TAY Project, 2009).

Theodosia Kilisesi (Gül Camii): Bir manastır kompleksinin kilisesi olan yapı 11. yüzyıl sonu ile 12. yüzyıl başlarında, daha erken dönemde inşa edilmiş bir yapının üzerine inşa edilmiştir. Bu ilk yapıyı değerlendirecek arkeolojik veriler bulunmamaktadır. Yapı 13. yüzyılda Latin işgalinin sona ermesinin ardından kapsamlı bir onarım görmüştür. Osmanlı dönemi boyunca onarımlar geçirmiş ve camiye çevrilmiştir (TAY Project, 2009).

Ayios İoannis Kilisesi (Hırami Ahmed Paşa Mescidi): Yapı 12. yüzyılda bir manastırın kilisesi olarak inşa edilmiştir ancak manastırın İstanbul'un fethinden önceki tarihi bilinmemektedir. 16. yüzyıl sonunda bitişiğinde bulunan Pammakaristos Manastırı ile birlikte Yeniçeri Ağası Hırami Ahmed Paşa tarafından camiye çevrilmiştir.

Studios Manastırı (İmrahor Camii): Fatih'te Yedikule'de bulunan İmrahor camii, İstanbul'da bilinen en eski dini Bizans yapısıdır. 454-463 tarihleri arasında inşa edilen yapı Latin istilası döneminde harap olmuş ve terk edilmiştir. 1293 yılında Konstantinos Palaiologos tarafından yenilenmiştir ve 1486'da camiye dönüştürülmüştür (TAY Project, 2009).

Kalenderhane Camii: Yapının yeri Tauri Forumu ile Konstantin Martyrionu arasındaki anayolun (bugünkü Beyazıt-Edirnekapı Caddesi) üzerinde bulunmaktadır. Bozdoğan Su Kemerinin hemen bitişiğinde bulunmaktadır. Geç Roma Dönemi'ne ait bir hamam arazisine inşa edilen yapı, hamamdan başlayarak önceki yapılara ait temel, duvar, örtü ögesi olarak kullanılabilir ne varsa kendi bünyesine olarak inşa edilmiş, 12. yüzyıla ait bir Komnenoslar yapısıdır. 13. yüzyılda, Latin İstilasası döneminde Katolik Hristiyanlar tarafından kullanılmış, fetih sonrası zaviye olarak kullanılmış ve 18. yüzyılda camiye dönüştürülmüştür (TAY Project, 2009).

Khora Manastırı (Kariye Camii): Bizans Dönemi'nde adı Khora olan yapı, başkentin en önemli manastırlarından biriydi. Günümüzde de müze olması nedeniyle kentin önemli turistik bölgelerinden biridir. Tarihi tam olarak aydınlanamayan yapı kompleksinden günümüze yalnızca kilise bölümü kalmıştır (TAY Project, 2009).

Kasım Ağa Mescidi: Fatih'te bulunan yapının; 10 m güneyinde Bizans Dönemi'ne ait İpek Bodrumu kapalı su sarnıcı, 20 m kuzeyinde Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Odalar Camii kalıntıları, yaklaşık 50 m güneybatısında Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Aetios Açık Su Sarnıcı, yaklaşık 160 m kuzeydoğusunda ise Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Kefeli Mescidi bulunmaktadır (Tay Project). Kesin inşa tarihi bilinmeyen ve planı itibariyle bir manastır yapısına ait olabileceği tahmin edilen Kasım Ağa Mescidi 16. yüzyılda mescide çevrilmiştir. 1894 yılında depremden zarar görür ve onarılır. Ancak 1919 yılındaki yangından sonra çökmüştür. Restorasyon çalışmaları yapılmaktadır (TAY Project, 2009).

Kefeli Mescidi: Yapının özgün adı ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. 1629-1631 yılları arasında bölgede çıkan olaylar neticesinde kilise camiye çevrilmiştir (TAY Project, 2009).

Kilise Camii: Bugün Molla Gürani ya da Molla Şemseddin Camii olarak da anılan kilise kentin Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde en yoğun iskân edilen bölgelerinden olan Vefa'da bulunmaktadır. İnşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Molla Gürani Şemseddin Ahmed Efendi tarafından camiye çevrilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Koca Mustafa Paşa Camii: Günümüzde Kocamustafapaşa külliyesinin camisi olan kilise yapısının 6. yüzyıla uzanan bir manastırın içinde yer aldığı düşünülmektedir. Manastırın ilk zamanlarına ait bilgiler belirsizdir. 1284 yılından kısa bir süre sonra manastırın kilisesi VIII. Mikhael'in yeğeni Ioannes Raul'un eşi Theodora tarafından baştan yapılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra 1486-1491 yılları arasında büyük vezir Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür ve üst yapısı ile dış cepheleri büyük ölçüde değiştirilmiştir (TAY Project, 2009).

Küçük Aya Sofya Camii: I. İustinianos tarafından 518-519 yılları arasında inşa ettirilmiştir. 527 yılında ise Büyük Saray'a dâhil edilmiştir. Yapı 14.-15. yüzyıllarda hac mekânlarından biri olmuştur. 16. yüzyılın başlangıcında ise Küçük Hüseyin Ağa tarafından camiye çevrilir. Bu dönemde genişletme çalışmaları ile kilisenin önünde zaviye, yanına ise vakıf türbesi yapılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Manastır Mescidi: Yapının eski adı bilinmemektedir. Fatih ilçesinde bulunan yapı günümüzde Millet Caddesin bulunan İETT Otobüs Garajı'nda sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır ancak yapı Fatih Sultan

Mehmed döneminde Mustafa Çavuş tarafından camiye çevrilmiştir (TAY Project, 2009).

Karpos - Papylos Kilisesi (Hagios Menas Kilisesi): Aziz Menas ve Polykarp Kilisesi olarak da bilinmektedir. Samatya Caddesi'nde yer almaktadır. Karpos-Papylos Kilisesi'nin kalıntıları günümüzde Hagios Menas Kilisesi'nin altında bulunmaktadır. 1782'de yangından tahrip olan kilise 1833 yılında ise Sultan II. Mahmud'un izni ile cemaat arasından toplanan gelir ile tekrar inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Odalar Camii: Bizans dönemindeki adı bilinmeyen yapı yaklaşık olarak 7. yüzyılda inşa edilmiştir. 15. yüzyılda Latinler tarafından kullanılmıştır. 1640 yılında ise Vezir Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın vakfi olarak camiye çevrilmiştir. Yapı 1950-1960 yılları arasında inşa edilen yapılar altında kalmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Hagios Polyuktos: Tezin 4.4 numaralı bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

Pur Kuyu Mescidi: Fatih Cibali'de bulunan yapının geçmişi bilinmemektedir ancak Katib Hüsrev Halil tarafından camiye çevrildiği bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmakta olan cami 1918 yılında yanmıştır ve kalıntıları ortadan kalkmıştır. Günümüzde bu bölgede yapılanmalar mevcuttur (Müller-Wiener, 2001).

Sancaktar Mescidi: Yapının 14. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir ve 15. yüzyılda Sancaktar Hayreddin Efendi tarafından camiye çevrildiği bilinmektedir (Müller-Wiener, 2001).

Sekbanbaşı Mescidi: Eski adı bilinmemektedir. Kilisenin 11.-12. yüzyıllarda yapıldığı düşünülmektedir. 15. yüzyılda Sekbanbaşı İbrahim Ağa tarafından camiye dönüştürülmüştür. 1918 yılında ise yangından zarar gören yapı Atatürk Bulvarı yapılırken yıkılır ve bölgede yapılaşma olur. Döneme ait bulunan kabartma bugün Aya Sofya müzesinde sergilenmektedir (TAY Project, 2009).

Sinan Paşa Mescidi: 14. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği tahmin edilen yapı hakkında yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. 16. yüzyılın ortalarında Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından mescide çevrilen yapı 19. yüzyıla dek mescid olarak kullanım görmüş, 19. yüzyılda geçirdiği yangınlar sonucu kullanım dışı kalmış ve günümüze sadece apsis kısmı gelebilmiştir (TAY Project, 2009).

Sulu Manastır: Manastırın 5. yüzyıl sonlarından beri var olduğu düşünülmektedir. 13. yüzyılda önce Rumların daha sonra da Venedikli Benedik tarikatının eline geçen manastır, 1402 yılında yangından zarar görmüştür. İstanbul'un fethinden sonra da Rumların elinde olan manastır 1458 yılında bölgeye yerleşen Ermenilere verilmiştir ve Ermeni Patriğinin yeri olmuştur. 18. yüzyılda tekrar yangından zarar gören manastır 19. yüzyılda tekrar inşa edilmiştir. Günümüzde Surp Kevork Kilisesi olarak bilinmektedir (TAY Project, 2009).

Şeyh Murad Mescidi: Fatih'te bulunan yapının tarihini ilişkin belgeler çok detaylı bilgiye sahip değildir ve ne zaman camiye dönüştürüldüğü bilinmemektedir. 19. yüzyılda çıkan yangın etkilendiği düşünülmektedir. 1950 yılında ise bölge yeniden yapılanmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Şeyh Süleyman Mescidi: Yapının bulunduğu bölgede Orta Bizans Dönemi'nde kentin en önemli manastırlarından birisi olan Pantokrator Manastırı yer almaktaydı. Yapının kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Erken Bizans Dönemi'ne ait bir mezar yapısı olarak yapıldığı genel olarak öne sürülmektedir. 1546 yılında Şeyh Süleyman tarafından mescide dönüştürülmüştür (TAY Project, 2009).

Theotokos Mukhliotissa (Mukhliotissa Kilisesi): Fatih ilçesi, Fener semtinde bulunmaktadır. Yapının bir zamanlar bulunduğu alan nekropol olarak kullanılmaktaydı. Kilise 1261'de Isaakhios Doukas tarafından kurulan manastır kompleksi içinde yer almaktadır. 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından, Fatih Camii'nin mimarı olan Khristodoulos'a verilir ve yapı baş kilise olarak işlev görür. 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl başında gördüğü yangınlardan zarar gören kilise yapılan onarımlar ile günümüzdeki halini almıştır (TAY Project, 2009).

Toklu Dede Mescidi: Yapının 11. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. Fetih sonrası Toklu İbrahim Dede tarafından camiye dönüştürülen yapı 1640 tarihinde geçirdiği yangında zarar görmüştür, 19. yüzyılın ikinci yarısında harap bir halde bulunmuş ve 1890 yılında tekrar mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1915'ten itibaren kullanım dışı kalan yapı 1929 yılında sahibi tarafından büyük ölçüde yıktırılmıştır. Yapı günümüze ulaşmamıştır (TAY Project, 2009).

Zeyrek Kilise Camii: Pantokrator manastır kompleksinin bir parçası olan yapı 1119-1124 yılları arasında İmparator İoannes II. Komnenos'un eşi İrene tarafından inşa ettirilmiştir. 1204-1261 Latin İşgali döneminde yapı büyük görmüştür ve kapsamlı bir onarım geçirmiştir. İstanbul'un fethi ile manastır kapatılmış, Sultan II. Mehmed tarafından medrese kurulmuştur. Kilise camiye çevrildikten sonra adı Zeyrek Camii olmuştur (Müller-Wiener, 2001).

Milion

330 yılında Byzantion kenti Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak imar edilirken, o dönemin sur kapısının önüne, Mese diye anılan anayolun başlangıcına, Milion Anıtı yapılır. Bu yapının işlevi, yeni başkentten diğer bütün kentlere olan uzaklığın belirlenmesi için bir başlangıç noktası oluşturması bakımından önemlidir (Tay Project). Milion anıtının saray seremonisinde önemli yeri olduğundan anıta imparatorluk boyunca eklemeler yapılmıştır. 8. yüzyıl başlarında yapı konsillerin resimleriyle donatılmıştır fakat yüzyılın ikinci yarısında İkonoklast dönemin başlamasıyla bunlar kaldırılmıştır. 1268-1271 yıllarında Augusteion ile birlikte Milion da Ayasofya'nın mülkiyetine geçmiştir. Anıtın yıkılışı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze anıttan yalnızca mermer paye kalmıştır ve bu mermer parça Sultanahmet Meydanı'nda Yerebatan Sarnıcı yakınlarında bulunmaktadır (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Antik Mezarlıkları

Müller-Wiener'e göre; kentin eski nekropollerini Antik Trakya Caddesi boyunca uzanmaktadır ve Aya Sofya'dan başlayarak batıya doğru gitmektedir. Antik mezarlık buluntuları Çemberlitaş-Süleymaniye- Laleli Camii arasında ve Beyazıt Camii bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Kazı çalışmalarında görülmektedir ki, mezar yapıları ölü gömme biçimlerine göre farklılık göstermektedir (Müller-Wiener, 2001).

Ayasofya Hipojesi: Ayasofya'nın kuzey tarafında, Vezir Bahçesi denilen kısımda bulunur. Hipojenin 4. yüzyıl sonlarında ya da 5. yüzyıl başlarında yapıldığı öne sürülmektedir (TAY Project, 2009).

Hebdomon Hipojesi: Bakırköy ilçesinde, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin bahçesinde, yönetim binasının arkasında bulunmaktadır. 1914 yılında

rastlantı eseri bulunan bu yapıdan çıkartılan altı lahitten beşi kaybolmuş, biri İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne kaldırılmıştır (TAY Project, 2009).

Silivrikapı Hipojesi: II. Theodosius suruna bitişik olarak, nekropolisin bugüne kadar bulunan en önemli mezar yapısıdır. Yapı 4. veya 5. yüzyılda bir aile mezarı olarak yapılmıştır (TAY Project, 2009).

Şehremini Hipojesi: Hipojenin bulunduğu alan, I. Constantinus surları ve günümüze de ulaşmış olan II. Theodosius surları arasında kalan bölgededir (TAY Project, 2009).

Yeşilköy Hipojesi: Erken Bizans dönemine ait bir yapıdır. 14 Haziran 1981 tarihinde Yeşilköy Havaalanı inşaatı sırasında Eğitim Tesisleri C Blok mevkiinde makinalı hafriyat çalışması sırasında ortaya çıkan kalıntılarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Sarayları

“Latince saray anlamına gelen palatium, Grekçe palation kelimesi, Roma'da imparator sarayının yer aldığı Palatine Tepesi'nden kaynaklanmaktadır. Burası 3. yüzyıla kadar Roma imparatorlarının resmi ikametgahı olmuş ve kelime literature bu şekilde girmiştir. Bizans'ta da saraylar, palation ya da hükümdar evi anlamına gelen Basileos Oikia gibi adlarla anılmıştır” (Köroğlu, 2006). İstanbul'daki Bizans Dönemi Saraylarından çok azının kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir.

Blakhernai Sarayı: Ayvansaray'da bulunan saray Theotokos Kilisesi'nin yapımından sonra 5. yüzyılda kilise çevresinden imparatorluğa ait konutlar yapılmıştır. Eski kent surlarına kadar uzanan sarayın bütün mekânları belirli değişikliklere uğrayarak Komnenos dönemine kadar kullanılmıştır. 11. yüzyılda Komnenos sarayı genişletme çalışmalarında bulunmuş, I. Manuel ise bu çalışmalarını devam ettirmiştir. Yapı inşasında kullanılmak üzere eski imparatorluk saraylarından yapı öğeleri getirtilmiştir. Anemas zindanları yeni saray bölümünün altyapısını oluşturmaktadır. Latin Dönemi'nde harap olan saray daha sonra onarımdan geçirilir ve saray politik olayların merkezi haline gelir. İstanbul'un fethinden sonra saray kullanılmaz ve çevresinde cami ile tekke inşa edilir (Müller-Wiener, 2001).

Bryas Sarayı: Tezin 4.3 numaralı bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

Bukoleon Sarayı: Bukoleon Sarayı, Konstantinopolis'te Büyük İmparatorluk Sarayı kompleksi içinde yer alan bir sahil sarayıydı. Doğrudan Marmara deniz surları üzerinde inşa edilmiş olan sarayın, merdivenlerle inilen bir limanı bulunmaktaydı. Bu liman tamamen imparatorların kullanımı için ayrılmıştı. Latin işgalinden sonra Blakhernai Sarayı ve Büyük Saray ile birlikte Latin imparatorunun konutu olan saray, Palaiologos'lar döneminde terk edilir. İstanbul'un fethi ile bölgedeki yerleşim artar. 1532 yılında depremden zarar gören saray 16. yüzyılda ortadan kalkar ve saray kalıntıları üzerine yeni binalar yapılır. Günümüzde Çatladıkapı'da sarayın deniz kıyısındaki doğu bölümüne ait duvar kalıntıları mevcuttur (TAY Project, 2009).

Büyük Saray: 4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Bizans imparatorlarının yaşadıkları Büyük Saray, 10. yüzyıl sonuna kadar sürekli ilavelerle genişletilmiş etrafı duvarlarla çevrili ve çok sayıda yapıdan oluşan bir komplekstir. Kuzey tarafında kentin en önemli meydanlarından Augusteion, yine önemli kamu yapılarından Zeuksippos Hamamları, meydanın doğusunda Senato Binası ve kuzeyinde de başkent katedrali ve dinsel merkezi olan Ayasofya ile buna bitişik Patrikhane bulunmaktaydı. Kentin ana caddesi Mese, bu meydandan başlıyordu. Saray kompleksinin batı tarafında ise, kentin en önemli yapılarından biri olan Hipodrom vardı (TAY Project, 2009). I. Constantinus tarafından 4.-5. yüzyılda yaptırılan saray, sonraki yüzyıllarda genişletilmiştir. 6. yüzyılda Nika isyanı sonucu çıkan yangından büyük zarar görmüştür ve tekrar yapımına başlanmıştır. 8. yüzyıldaki ikonakırıcılık dönemine kadar genişlemesi devam eden sarayın yapı çalışmaları bu dönemde duraklamıştır ancak 9. yüzyıl ile tekrar genişletilmeye devam edilir. 13. yüzyılda Blakhernai Sarayı'nın öneminin artması ile Büyük Saray çöküşe uğramış ve gün geçtikçe önemini yitirmiştir. Türklerin kenti almaları ile saray yerinde küçük camilerinde yer aldığı yerleşim bölgesi oluşturulmuş, 17. yüzyıl başlarında Daphne ve Kathisma kısımlarının bulunduğu yere Sultanahmet Camisi yapılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Günümüzde ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1998 yılından beri gerçekleştirilen kazılar halen sürdürülmekte ve otel ile ilişkili olan bölgede "Sultanahmet Arkeolojik Parkı" adı altında arkeolojik park çalışmaları yapılmaktadır.

Lausos Sarayı: Hadım mabeyinci Lausos tarafından 415-420 yılları arasında inşa ettirilen saray, Büyük Saray ve Konstantinos Forumu arasında yer almaktaydı. Tarihi boyunca yangınlarda büyük zarar görmüştür. Sarayın giriş salonu ve uzun, dar mekânı bilinmeyen bir tarihte sarnıca dönüştürülmüştür ve hem Bizans hem de Osmanlı dönemlerinde sarnıç olarak kullanılmıştır. 1952 yılında Adliye Sarayı yapımında kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Myrelaion Sarayı: Günümüze sağlam durumda ulaşan Myrelaion Manastır Kilisesi (Bodrum Camisi), Aksaray ile Laleli semtleri arasındaki bölgededir. 11.yüzyıl ortalarında Tarihiçi Ioannes Skylitzes, IX. bölgede Myrelaion Kilisesi ile İmparator I.Romanos Lekapenos'un özel mülkü olan bir sarayın varlığından söz eder (Köroğlu, 2006). Saray sarnıcın üzerine inşa edilmiş, sarayın bitişiğine ise alt katı büyük bir mezar şapeli olan kilise inşa edilmiştir. Bizans İmparatoru Romanos I. Lekapenos (920-944) burada bir saray ve Myrelaion Manastırını yaptırdığında, olasılıkla kubbesi yıkılmış olan yuvarlak yapıyı bir sarnıca ve üzerini de yeni yapıları için bir platforma dönüştürmüştür (TAY Project, 2009). Günümüzde sarnıç kalıntıları görülmektedir ve sarnıcın sütun araları kapatılarak mağazalar yapılmış, sarnıcın zemini betonla kaplanmıştır.

Palatium Communis: Pera'nın oluşumu sırasında inşa edilen Palazzo Comunale 1315 yılında yanınca y1316 yılında tekrar inşa edilmiştir. 4 katlı olan bu yapının cephesi 14. yüzyılın sonlarında Aziz Georg'un resmi ile süslenir. 19. yüzyılın devamında yapıya ekler yapılmıştır. Saray Hamdi Paşa Hanı olarak bilinmektedir (TAY Project, 2009).

Tekfur Sarayı: Bizans imparatorlarının 12. yüzyıldan itibaren kullandığı, Eğrikapı-Ayvasaray arasındaki Blakhernai Sarayı kompleksinden geriye bugün yalnızca "Tekfur Sarayı" olarak adlandırılan yapı kalmıştır. Osmanlı Dönemi'nde Tekfur adını alan saray, "Porfirogennetos Sarayı" olarak da bilinmektedir. Fetihden sonra çeşitli amaçlarla kullanılan saray yapısı 16. yüzyılda kısmen yıkılmıştır ve sultanın hayvanlarını barındırmak için kullanılmıştır. 1719 yılında saray avlusunda İznikli ustalar tarafından bir çini atölyesi kurulur ve 19. yüzyıl başlarında ise burada bir cam fabrikası yapılır.

Yahudi evlerinde çıkan yangın sonucu sarayın önemli bölümleri zarar görmüştür. Cam fabrikası çalışmayı devam ettirse de 1955'te fabrikanın yeri değiştirilmiş ve yapıda temizleme çalışmaları yürütülmüştür. Günümüzde Palaiologos döneminden kalan surlar görülebilmektedir (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Meydanları

Meydanlar Bizans Dönemi'nde halkın etkileşim alanları olarak büyük önem taşımaktadırlar.

Augusteion Meydanı: Bugünkü Sultanahmet Meydanı'nın bulunduğu meydandır. Konstantinopolis'in kuruluşundan bu yana kentin en önemli meydanı olmuştur. Meydanın kuzeyinde kentin katedrali ve dinsel merkezi olan Ayasofya ile Patrikhane, doğusunda Senato Binası, güneyinde imparatorluk sarayı olan Büyük Saray'ın ana girişi olan Khalke kapısı, Zeuksippos Hamamları ve Hipodrom bulunmaktaydı. Kentin ana caddesi olan Mese de buradan başlamaktaydı. Roma İmparatoru Septimius Severus'un (193-211) kenti almasından sonra revaklı bir meydan (forum) olarak yeniden inşa edilir. I. Constantinus tarafından yenilenen meydan, 459 yılında kent valisi Theodosius tarafından yeniden inşa edilir ve meydana bir sütun üzerinde Helena heykeli konur. 6. yüzyılda Iustinianus meydanı yenilerken, Theodosius tarafından yerleştirilmiş sütunu kaldırarak yerine yedi basamaklı bir altyapı üzerine 35 m yükseklikte bir sütun diktirir ve üzerine atlı heykelini koyar. 7. yüzyıldan sonra meydan Ayasofya Kilisesi'nin, dini törenler ve imparatorluk törenleri için kullanılan ön avlusu niteliğini alır. 1204-1261 arası Latin İşgali sırasında meydan harap hale gelir ve yağmalanır. 1575 yılında II. Selim Türbesi'nin yapımından önce yıkma çalışmaları ile meydana bulunan son sütun kalıntıları da kaybolmuştur (Müller-Wiener, 2001).

Forum Arcadii: Konstantinopolis'in ana caddesi Mese yolu üzerinde yer alan önemli meydanlardan birisidir. 421 yılında halka açılan Arcadius Sütunu ile çevresine yapılan galeri, heykeller ile meydan oluşturulmuştur. 550 yılında yıldırım nedeniyle zarar gören sütun 740 yılında deprem ile yıkılmıştır. Fetih sonrası sütunun çevresinde ahşap ev ve dükkânlar yapılmış ve forum kadınlar için kurulan bir pazar olan "Avrat Pazarı" olarak adlandırılmıştır.

Yapılaşma ve yol tahribatı nedeniyle forumdan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamış, Arcadius Sütunu'nun ise yalnızca kaidesi görülmektedir. Kaide günümüzde Fatih ilçesinde Haseki Kadın Sokağı'nda yer almaktadır (TAY Project, 2009).

Forum Bovis: Kentin ana caddesi Mese üzerinde 4. yüzyılda yapılmış olan forumun tam olarak yeri ve biçimi bugün belirsizliğini korumaktadır. Aksaray bölgesinde olduğu düşünülmektedir. İkonakırcılık döneminde infaz yeri olarak kullanılan meydana 9. yüzyılda hamam yaptırılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren yapılan yol ve yapılaşma nedeniyle forumdan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır (TAY Project, 2009).

Forum Constantinus: Meydan, Severus döneminden kalma sütunlu caddenin sona erdiği büyük kapının önüne I. Constantinus tarafından 4. yüzyılda yaptırılmıştır. Yuvarlak bir mekân olarak tasvir edilen meydanın ortasına 328 yılında Constantinus Sütunu dikilir. Dokuz porfir kasnaktan oluşan ve 50 metre yüksekliğinde olan sütun Konstantinopolis tarihinde büyük önem taşımaktadır fakat bulunduğu konum itibariyle çoğu kez yangınlardan zarar görmüştür. 9.-10. yüzyıllarda forumun sütunlu girişlerinden birine Meryem kilisesi inşa edilir. 12. yüzyıla değin zarar gören sütun Manuel I. Komnenos tarafından yeniden yaptırılmıştır. Latin istilasında kentin yağmalanması ile zarar gören forum ve sütun 16. yüzyılda yangından zarar görmüştür. Bu nedenle korunması amaçlı sütun demirden çemberler ile emniyete alınmıştır. Türkçe "Çemberlitaş" adı buradan kaynaklanmaktadır ancak sütun "Dikilitaş" olarak ta bilinmektedir. 16. yüzyıl sonlarına doğru tavuk pazarı olarak kullanılan forumun çevresindeki yapılar yangından büyük zarar görmüştür. Sütun ise 17. ve 18. yüzyıllarda depremlerden zarar görmesinin ardından Sultan II. Mustafa tarafından koruma altına alınmıştır. Tarihi boyunca yangınlardan harap olan sütun 1909 yılında onarılmıştır. Günümüzde ise restorasyon çalışmaları devam etmektedir (TAY Project, 2009).

Forum Theodosius / Tauri: Beyazıt semtinde bugünkü Simkeşhane, Beyazıt Hamamı, Beyazıt Külliyesi ve Beyazıt Meydanı'nı kaplayan büyük alanda yer almış olan meydan 393 yılında I. Theodosius tarafından yaptırılmıştır. Forum ve Capitolium'un birbirlerine yakın inşa edilmesi ve forumda bulunan heykeller ile Roma forumlarıyla benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Erken dönemde önemli

törenlerin yapıldığı, bazı elçilerin kabul edildiği, gezi dönüşlerinde imparatorların vali ve senatörler tarafından karşılandığı meydanın 447 yılındaki deprem ile 466 yılındaki yangında zarar gördüğü bilinmektedir. 8. yüzyıldan sonra hayvan pazarı olarak kullanılmıştır. 1204 yılında başlayan Latin işgali sırasında da meydan süsleyen metal heykeller eritilerek yok edilmiştir. 1454 yılında II. Mehmed burada Eski Saray'ı yaptırmıştır. Forum Bizans'ın son dönemlerinden başlayarak, özellikle Osmanlı Dönemi'nde şeklini kaybetmiş, alanın imara açılmasıyla da binalarla kaplanmıştır (TAY Project, 2009).

Philadelphion: Meydanın adının İmparator I. Constantinus'un ölümünden sonra oğullarının bir araya gelmesini simgeleyen iki heykelden aldığı düşünülmektedir. Forum Tauri'nin batısında Mese'nin ikiye ayrıldığı bir konumda bulunduğu düşünülen meydan, imparatorluk törenlerinin bir durağı olarak kullanılmıştır. Ancak yeri tam olarak belirlenememiştir (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Caddeleri

Constantinus tarafından kent kurulurken 4 temel yol yapılmıştır. Mese'yi çevreleyen revaklı iki yol ile kuzey ve güney sahil yollarını çevreleyen yollar bunları oluşturmaktadır. 5. yüzyılda Theodosius'un kenti genişletme çalışmalarında yeni caddeler yapılmıştır ancak bunlar kent içindeki caddeler kadar görkemli olmamıştır.

Mese: İki tarafı revaklarla kaplı olan Mese kentin ana caddesidir. I. Constantinus'un kenti inşa ve genişletme çalışmaları sırasında Mese yolu Constantinus Forumu'ndan başlanarak büyütülür. Philadelphion'da çatallaşan yol kserolophos-Eksakionion'a uzanır ve Havariyyun Kilisesi'ni kente bağlar. Theodosius döneminde kentin genişlemesi sırasında bu iki hat Porta Aurea ve Kharsios Kapısı'na kadar uzatılmıştır. Tarihi boyunca yangınlardan zarar gören cadde Latin istilası ile harap olmuştur. . Osmanlı devrinde Divanyolu denilen cadde İstanbul'un fethinde merkezi konumu nedeniyle ana aks olarak önemini korumuş ve sultanların geçit törenlerinin yapıldığı yer olarak kullanılsa da bölgede fazla yapı çalışmalarında bulunulmamıştır. 16. yüzyıldan itibaren vezirlerin vakıfları olarak mezar kompleksleri yapılmıştır. 19. yüzyılda ise kent trafiğinin artması ile cadde güzergâhı genişletilir (TAY Project, 2009).

Bizans Dönemi Su Yapıları

Kent dâhilinde suyun sağlanabileceği sarnıç ve kaynaklara her zaman gereksinim duyulmuştur. Bu nedenle kente su yolu inşa edilmiştir. İlk su yolunun Hadrianus tarafından yapıldığı düşünülmektedir. İmparatorluk sarayının su ihtiyacının giderilmesi amaçlı II. Theodosios tarafından da kullanılan bu su yolu 528 yılında İustinianos döneminde sarnıca bağlanmıştır. Kentin nüfusu ile birlikte artan su gereksinimi daha nitelikli bir su sisteminin kurulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle yapılan çalışmalar 4. yüzyılda Valentinianus tarafından yapılan su yolu ile başlamıştır. Sonraki süreçteki yetersizliklerden dolayı diğer bir su yolu I. Theodosius tarafından yapılmıştır. Suyollarının sarnıçlar ile ilişkilendirilmesi ise 5. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Açık ve kapalı sarnıçların yanı sıra sarnıç olarak inşa edilmemesine rağmen bu işlevde kullanılan yapılar da mevcuttur (Müller-Wiener, 2001).

Valens Sukemeri: Günümüzde Saraçhane semtinde, Atatürk Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Valentinianus döneminde 368 yılında yapımına başlanmıştır. Havariyyun Kilisesi ve Capitol arasında yer alan vadiden geçen su kemeri kısmen tek, kısmen iki katlıdır. II. İustinos döneminde depremde zarar gören sukemeri 576 yılında onarılır ancak 626 yılında kentin Avarlar tarafından işgali ile zarar gören yapı 758 yılında tekrar onarılır. 15. yüzyıla değin işlevini sürdüren su yolu kentin fethi ile yeniden ele alınır. Osmanlı döneminde “Bozdoğan” olarak adlandırılan Valens sukemeri, bu dönemde öncelikli olarak Eski Saray ile Topkapı Sarayı'nın su ihtiyacının karşılanması için kullanılır. II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise şebeke genişletilmiştir (Müller-Wiener, 2001).

Aetios Sarnıcı: Günümüzde Fatih ilçesi, Atikalı semtinde bulunan sarnıç, eski Praefectus Urbis Aetius tarafından 421 yılında yapılmıştır. Açık sarnıç olan Aetios'un suyu Valens sukemerine giden su yolundan temin edilmiştir. 16. yüzyılda kullanım dışı olan sarnıç uzun süre bostan olarak değerlendirilmiş, sonrasında ise spor alanı olarak kullanılmıştır. 1962'den itibaren Vefa Stadyum'u olarak kullanılmaktadır (TAY Project, 2009).

Aspar Sarnıcı: Erken Bizans Dönemi'nde şehre su sağlayan su kemerleri ve sarnıçlar sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. 459 yılında Patrikios Aspar tarafından yapımına başlanmıştır. 16. yüzyılda I. Süleyman tarafından buraya bir

camii inşa edildiğinden sarniç kurumuştur ve bostan olarak kullanılmıştır. Fatih ilçesi Çarşamba semtinde bulunan sarniç yerinde günümüzde Eğitim Gönüllüleri Vakfı'na ait bazı tesisler bulunmaktadır (TAY Project, 2009).

Binbirdirek Sarnıcı: İlk olarak I. Constantinus döneminde Romalı Philoxenus tarafından inşa ettirilen sarniç, Lausus Sarayı ve Constantinus Forumu arasında Mese'nin güneyinde bulunmaktadır. Kentin su toplama ve dağıtım sisteminin, bu bölgede bulunan iki önemli kapalı sarnıcından birisi olan sarnıcın 15. yüzyılda su barındırmadığı bilinmektedir. 16. yüzyılda iş yeri olarak kullanılmış olan yapının üzerine Vezir Fazlı Paşa tarafından saray yaptırılır. 19. yüzyılda ise tekrar iş yeri ve ambar olarak kullanılan sarniç daha sonra müze yönetiminin denetimi altına girmiştir. Günümüzde ise restoran olarak kullanılmaktadır (TAY Project, 2009).

Yerebatan (Bazilika) Sarnıcı: Erken dönem Konstantinopolis kentinin su toplama ve dağıtım sisteminin önemli bir parçası olan sarniç, Augusteion Meydanı'nın hemen kuzeydoğusunda, Milion anıtının yakınındadır. 4. ve 5. yüzyıllarda orada sivil bir bazilikanın altına İmparator Iustinianos döneminde büyük sarnıcı yaptırması ile inşa edilmiştir. Bazilika üniversite olarak kullanılırken ikonakırıcılık döneminde bu işlevi sona ermiştir. 16. yüzyılda bir çok evin inşa edildiği yapı 1940 yılında Müzeler Müdürlüğü'ne devredilmiştir ve günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından müze olarak işletilmektedir (Müller-Wiener, 2001).

Bizans Dönemi Savunma Yapıları

Kentin hızla büyümesi ve güvenlik gereksinimlerinin artması nedeniyle savunma yapıları büyük önem taşımışlardır. Saldırlardan korunmak amaçlı inşa edilen surlar kentin aynı zamanda sınırlarını da belirleyici rol üstlenmişlerdir. İstanbul'un tarihi yarımadasını üç yönden çevreleyen surlar Kara, Marmara ve Haliç Surları olarak ayrılmaktadır. Eklemelerle 6671 m uzunluğundaki Kara Surları, Marmara Denizi ve Haliç arasındaki alanı, Yedikule'den Ayvansaray'a kadar birbirine bağlamaktadır. 5420 m uzunluğundaki Haliç Surları, Blakhernai bölgesindeki Pteron Surları'ndan başlayıp Sarayburnu'ndaki Topkapısı'na kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda büyük bölümü yıkılmış olan Haliç Surları'nın günümüzde Unkapanı-Ayvansaray arasında yer yer kalıntıları görülmektedir. Bir çok bölümü yıkılmış olan Marmara Surları, Sarayburnu-Yedikule arasında, yaklaşık 8,5 km uzunluğundadır (TAY Project, 2009).

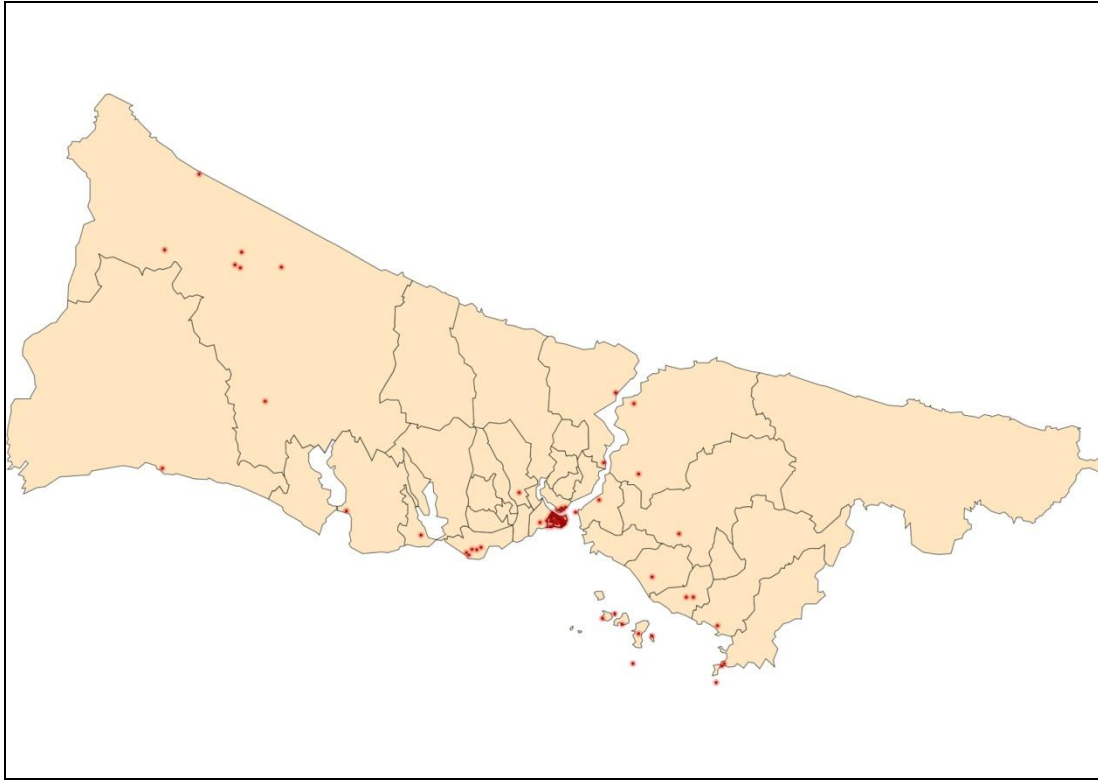
Kara Surları: 5. yüzyılda kentin tehlike altında olmasıyla Constantinus Surları'nın batısındaki kulelerin yapımına başlanmıştır. Bunlar Blakhernai'nin kalelerine kadar uzanmaktadır. 96 kule ile sağlamlaştırılan kara surlarının yapımı 412 yılından önce başlamıştır. Bu kulelerin birbirlerine olan uzaklığı 70-75 metredir. 413 yılında Rhesion Kapısı yapılmıştır. 422 yılında kaleler birlikler tarafından kullanılmaktadır. Tehlike oluşturabilecek yerlere hendekler yapılmıştır. İlk yapı döneminin surları ve kuleleri son derece düzenli şekilde inşa edilmiştir. Ana surlarda çıkış kapıları bulunmaktadır. Bu kapıların en önemlisi Yedikule'deki Porta Aurea'dır. Diğerleri ise Ksylokeros (Belgrad Kapısı), Pege (Silivri Kapı), Rhesium (Yeni Mevlevihane Kapısı), Romanos (Topkapı), Pempton (Örülü Kapı), Kharsios'dur (Edirne Kapı) (Müller-Wiener, 2001).

Haliç Surları: II. Theodosios 439 yılında deniz bölümündeki surların yapımını başlatır ve yeni surlar güneyde Constantinus surlarına kuzeyde ise Blakhernai'nin eski surlarına bağlanır. 7.-8. yüzyıllarda Arap tehdidine karşın surlarda güçlendirme çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar Latin istilasına kadar devam ettirilmiştir. 1204 yılında ise surların bazı bölümleri Latin egemenliğinde onarılır. 1261 yılında kentin yeniden ele geçirilmesi ile onarılan ve yükseltelen surlar sahil yolundaki kullanımı arttırmıştır. 1453 yılında surlar toplar ile tahrip edilmiştir. Haliç surlarının uzunluğu yaklaşık 5,2 kilometredir ve surların 14 açık kapısı bulunmaktadır. Osmanlı döneminde surlar tekrar onarılırlar ancak 19. yüzyıla gelindiğinde iki tarafına yapılan evler nedeniyle surlar kapanmıştır ve 1871 yılında demir yolu yapımı sırasında Topkapı-Sepetçiler Köşkü- Bahçekapı İskelesi arasındaki surlar yıkılmıştır (Müller-Wiener, 2001).

Marmara Deniz Surları: Sarayburnu ve kara surları ile bağlantı kuran deniz surları kentin güneyinde yer almaktadır. 8,5 kilometre uzunluğundadır. Bugün kısmen de olsa duran 36 kapı, 103 kulesi vardır. Geçirdiği tahribatlar sonrası farklı dönemlerde birbirinden farklı teknikler ile yapılan onarım çalışmaları nedeniyle renkli bir görünüme sahiptir. Deniz surlarının yapımı ilk olarak II. Theodosios tarafından 439 yılında başlatılmıştır. Arap tehdidine karşın güçlendirilen surlara kuleler ilave edilmiştir. Tarihi boyunca deprem, fırtına gibi olaylara maruz kalan surlar onarımdan geçirilmiş, güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Osmanlı döneminde 1722-1723 yıllarında Yalı Köşkü ve Narlı Kapı arasındaki deniz surları inşa edilir. Çatladıkapı ve Ahırkapı da bu dönemde inşa edilmiştir. Ancak Sultan II. Mahmud'un emri ile

Topkapı'nın kuleleri yıkılmıştır. 1871 yılında yapılan tren yolu surların çeşitli yerlerinde yıkılmasına sebebiyet vermiştir. Samatyakapı da bu nedenle 1913-1914 yıllarında yıkılmıştır. 1959 yılından itibaren ise yapılan sahil yolu çalışmalarında surların bazı bölümleri yıkılmıştır (Müller-Wiener, 2001). Günümüzde ise surlarda restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.

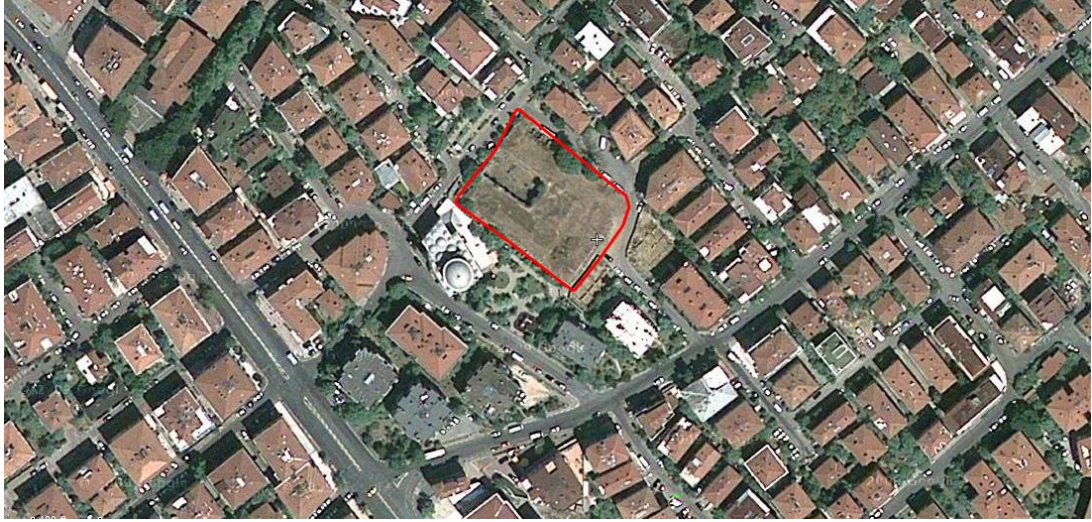
Çalışmada belirtilen Bizans dönemi kalıntıları İstanbul genelinde gösterilmiştir (Şekil 4.11).

Şekil 4.11 : İstanbul'da bulunan Bizans dönemi kalıntıları dağılımı (Derleyen: Süveyda Bayraktar).

4.3. Küçükyalı Arkeolojik Alanı

Küçükyalı Arkeolojik Alanı, İstanbul'un Anadolu yakasında Maltepe ilçesi Küçükyalı semti Çınar Mahallesi'nde yer almaktadır (Şekil 4.12). Günümüze ulaşan Bizans dönemi kalıntılarının genellikle Avrupa yakasında bulunması itibariyle, Küçükyalı'da bulunan bu kalıntılar Anadolu yakası açısından önem taşımaktadır.

Şekil 4.12 : Küçükyalı arkeolojik alanı (Wikimapia, 2010).

Küçükyalı'da yığma tepede yer alan kalıntılar, Bizans Dönemi'nde surların dışında inşa edilmiş en önemli yapı komplekslerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu kalıntıların ne olduğuna dair iki görüş mevcuttur. Bunlardan biri, söz konusu kalıntıların Bizans İmparatoru Theophilos (Teofilos) tarafından M.S. 830- 837 inşa ettirilen “Bryas sarayı” olduğu; diğeri ise adını aldığı “Satyr”e (satir) adanmış bir tapınağın üstüne, Konstantinopolis patriği İgnazius tarafından M.S. 867 -877 civarında inşa ettirilmiş, Satyros/Satyrios manastırı olduğudur (Senan, 2009). Caddeden bakıldığında görünen tümseğin ortası büyük bir çukur halindedir ve örtüsü çökmüş olan dikdörtgen biçiminde bir sarnıçtır. Bu tümseği dört taraftan çevreleyen ve toprak seviyesinden yüksek olan duvarlar binanın mahzenine aittir (TAY Project, 2009).

TAY Project sitesinde belirtildiği üzere; 1822 tarihinde J. von Hammer bu yıkıntıdan bahsetmiş ve burasını 9. yüzyılda yapılan Satyros Manastırı olarak tanımlamış, S. Eyice ise Satyros Manastırı olarak bilinen bu harabenin apsislerinin olmaması nedeniyle bir kilise olamayacağını savunarak harabenin büyüklüğünü ve planını dikkate alarak Bryas Sarayı olmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Alessandra Ricci ise 2000'li yıllarda yaptığı incelemelerde, yapının Satyros Manastırı olması gerektiğini yinelemiştir ve 2008 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri başkanlığında Alessandra Ricci danışmanlığında kazı çalışmalarına başlanmıştır (TAY Project, 2009).

Alessandra Ricci Küçükaly Arkeolojik Parkı ile ilgili yaptığı açıklamada burasının önemli bir bölge olduğunu çünkü “temenos” duvarları, ortada bir platform ve duvarların altındaysa bir sarnıç bulunduğunu belirtmiştir. Yaptıkları çalışma neticesinde ise 3 apsisli bir kilisenin ortaya çıkarıldığını, yapının eski Konstantinopolis’te 870’ler yapılmış önemli bir bina olduğunu dile getirmiştir (Ricci, 2010).

Alan günümüzde dikdörtgen biçimli bir toprak yığını görünümündedir. Arkeolojik alanın iç kısmında büyük bir sarnıca ait kalıntıların bir kısmı görülmektedir.

Çevre konut dokusu, Çınar Mahallesi semt camisi ve çocuk oyun alanı ile çevrili bu alan mahalle sakinlerince kullanılan bir kentsel açık alanın parçasıdır (Şekil 4.13). Alanın kente kazandırılması amaçlı arkeolojik park çalışmaları yapılmaktadır.

Şekil 4.13 : Küçükyalı arkeolojik alanı (Fotoğraflar Süveyda Bayraktar tarafından 30.01.2010'da çekilmiştir. Kuşbakışı fotoğraf: Url-22, 2009).

4.4. Saraçhane Arkeolojik Alanı

İstanbul Fatih ilçesinde, Saraçhane semtinde yer alan kalıntılar Bozdoğan Kemerî'nin güneybatısında yer almaktadır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 : Saraçhane arkeolojik alanı (Wikimapia, 2010).

Ayasofya inşa edilene kadar şehrin en büyük kilisesi olma özelliğini korumuş olan yapı, Tauri Forumu'ndan Havariyun Kilisesi'ne giden yol üzerinde konumlanmıştır. II. Valentinianus'un torunu Anicia Juliana tarafından 524-527 tarihleri arasında yaptırılmıştır. 10. yüzyıl sonu, 11. yüzyıl başında kısmen harap olmuştur. Kilisenin temelleri 1960 yılında yapılan altgeçit çalışmaları sırasında bulunmuştur. Bugün arkeolojik park olarak konumlandırılmıştır (TAY Project, 2009). Saraçhane arkeolojik alanında yapılan çalışmalara bakıldığında R. Martin Harrison ve Nezih Fıratlı'nın kazı raporları ön plana çıkmaktadır. Kazı çalışmalarını beş farklı süreçte ele alıp derledikleri raporlarda Polyeuktos Kilisesi ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Çalışmanın amacı mekânın orijinal planındaki mümkün olduğunca sadık kalınarak korunması ve alanın tarihinin daha yakından belirlenmesidir. Kazılarda elde edilen çanak-çömlek, cam, mozaik, küçük mimari heykel parçacıkları gibi materyaller Arkeoloji Müzesi'ne transfer edilmiştir. Arkeolojik alanı korumaya yönelik Arkeolojik Park projesi o dönemde R. E. Griswold tarafından çizilmiş ve İstanbul Belediyesi yetkililerince kabul edilmiştir

(Harrison ve Fıratlı, 1968). Pek çok yapı öğelerinin yanı sıra günümüze sadece güçlü ve derin temelleri ile kubbeli mahzeni kalmıştır.

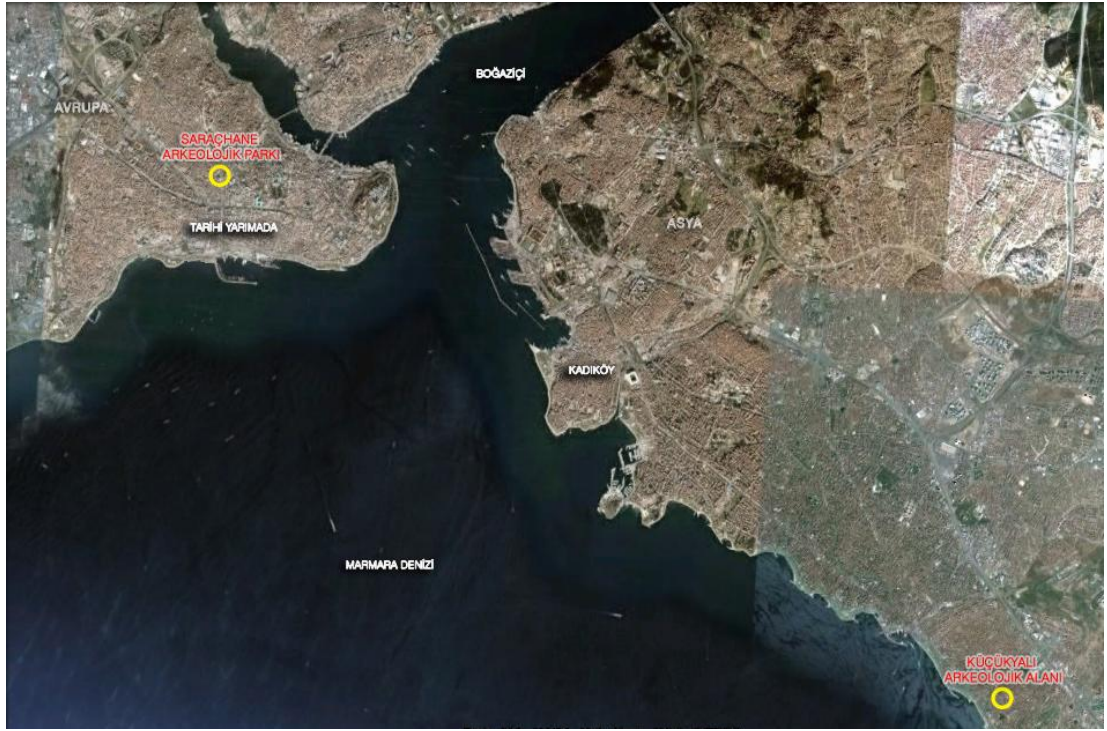
Kalıntılar kentsel açık alan dâhilinde bulunmaktadır. Park ve çocuk oyun alanı ile çevrilidir. Yakın zamana kadar evsizler tarafından kullanılan ve halk tarafından yoğun tahribata uğrayan kalıntılar tel örgü ile çevrilmiştir. Bu nedenle erişilebilir durumda olmayan alan, bakımsız bir durumdadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Sarayhanı arkeolojik “park”ı (Fotoğraflar Süveyda Bayraktar tarafından 30.01.2010 tarihinde çekilmiştir).

5. KÜÇÜKYALI VE SARAÇHANE ARKEOLOJİK PARKLARININ GELİŞTİRİLEN YÖNTEM İLE İNCELENMESİ

Bu bölümde Küçükalyalı ve Saraçhane arkeolojik alanları literatür taraması sonucunda elde edilen kriterler doğrultusunda incelenmiştir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 : Çalışma alanları konumu (İşleyen: Süveyda Bayraktar).

İnceleme doğrultusunda, Küçükalyalı'da bulunan arkeolojik alanın mevcut durumu analiz edilmiş, daha sonra bu alana yapılmakta olan Arkeolojik Park projesi önerisi doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır (Ek A.1). Çalışmanın ikinci alanı olan Saraçhane arkeolojik alanı ise mevcut durumda olan arkeolojik parkı ile incelenmiştir. Seçilen alanların arkeolojik park kriterlerine göre değerlendirilmesi ve kentsel dokuya bütünleşmeleri araştırılmış, varılan sonuçlardan her iki alanın karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmıştır.

5.1. Seçilen Alanlarda Arkeolojik Park Kriterlerinin İncelenmesi

Bu çalışmada seçilen alanlarda yürütülen arkeolojik park kriterleri dört ana başlık altında toplanmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen verilerce

derlenmiş bu kriterler kendi ana başlıkları altında alt başlıklara da ayrılmaktadır.

Bunlar:

1.Çevresel kriterler

2.İşlevsel kriterler

3.Şekil-Düzen kriterleri

4.Teknolojik kriterler olarak belirlenmiştir.

Çevresel kriterler başlığı altında; güvenlik, geri dönüşüm, açığa çıkarma, çevresi ile bütünleşme, çevresindeki yeşil alan durumu, bağlantılar/ulaşım, kent merkezine yakınlık, çevre arazi kullanımı, çevre yapı yoğunluğu alt başlıkları bulunmaktadır. Ayrıca alanların kentsel doku ile bütünleşmesi de bu başlık altında bulunmaktadır. Bütünleşme analizi *space syntax* yöntemi kullanılarak değerlendirilecektir.

İşlevsel kriterler başlığı altında; alanın üstlenmesi gereken eğitim işlevi ve rekreasyon işlevi, alanın kamusal farkındalık yaratması, yapılan araştırma-uygulama çalışmaları, alanın turizm potansiyeli, alanın yerel toplum ile ilişkisi, alanın yönetimi, alanın tanıtımı, kalıntıların sergilenmesi alt başlıkları bulunmaktadır.

Şekil-Düzen kriterlerinde; mekânın yeniden düzenlenmesi, alandaki yönlendirici elemanlar olan işaretler/tabela/levhalar, topografyanın kullanımı, alandaki vejetasyon, alandaki servis birimleri, otopark, alana giriş-çıkışlar, oluşturulan seyir noktaları ve alanın aydınlatması alt başlıkları bulunmaktadır.

Teknolojik kriterlerde ise; yerel kaynak kullanımı, uygun materyal kullanımı, tasarımda konforun sağlanması, yapay peyzajın doğal peyzaj ile bütünleşmesi ve alandaki tahribat durumu alt başlıkları bulunmaktadır.

Çalışma alanlarının arkeolojik park kriterleri doğrultusunda incelenmesi amaçlı bu kriter başlıkları ile sorular oluşturulmuştur. Bu soru-cevap yönteminde aşağıdaki sorular kullanılmıştır (Çizelge 5.1):

Çizelge 5.1 : Arkeolojik park kriterleri ve alan inceleme soru-cevapları.

A. Çevresel Kriterler
1. Alan kent merkezine yakın mı?
2. Alana toplu taşıma araçları ile ulaşım sağlanıyor mu?
3. Çevresindeki arazi kullanımını karma mı?
4. Alan çevresinde yapı yoğunluğu düşük mü?
5. Çevresinde park var mı?
6. Alan yakınında okul var mı?
7. Alan kent dokusu ile bütünleşme sağlıyor mu? (<i>Space Syntax</i> yöntemi ile değerlendirilecektir)
B. İşlevsel Kriterler
1. Sit alanı ilan edilmiş mi?
2. Alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan üniversiteler bulunuyor mu?
3. Günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılıyor mu?
4. Kentsel açık alan olarak günlük yaşamda kullanılıyor mu?
5. Ziyaretçi merkezi bulunuyor mu?
6. Kültürel etkinlik alanı var mı?
7. Alana düzenlenen turistik turlar mevcut mu?
C. Şekil-Düzen Kriterleri
1. Alanın giriş çıkışları belirgin mi?
2. Alan duvar/tel örgü gibi sınırlayıcılar ile çevrili mi?

Çizelge 5.1 : (Devam) Arkeolojik park kriterleri ve alan inceleme soru cevapları.

3. Alan temiz ve bakımlı mı?
4. Ziyaretçileri yönlendiren işaret/tabela/levhalar var mı?
5. Alanda bilgilendirme amaçlı panolar mevcut mu?
6. Alanda yeterli aydınlatma mevcut mu?
7. Alanda otopark mevcut mu?
8. Alanda bitki dokusu yoğun mu?
9. Alanda tasarıma yönelik bitkilendirme çalışması yapılmış mı?
10. Alanda oturma elemanları mevcut mu?
11. Kafe/WC gibi servis birimleri var mı?
D. Teknolojik Kriterler
1. Alanda herhangi bir düzenleme çalışması yürütülüyor mu?
2. Alanda araştırma-kazı çalışmaları yürütülüyor mu?
3. Kalıntılar yeterince korunmuş mu?
4. Alanın tanıtımı ile ilgili hazırlanan broşür/web sayfası var mı?

Evet-Hayır cevap şekline dayalı bu sorular gözleme dayalı, bireysel olarak cevaplandırılarak alanlar incelenmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

5.2. Seçilen Alanların Kentsel Doku ile Bütünleşmesinin İncelenmesi

Seçilen alanların kentsel doku ile bütünleşmesinin incelenmesinde *Space Syntax* yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile alanların öncelikle mevcut durumları değerlendirilmiş, sonrasında ise potansiyel durumları değerlendirilmiştir. Küçükyaalı Arkeolojik Alanı öncelikle mevcut durumu ile incelenmiş, sonrasında ise arkeolojik park tasarımı ile alan değerlendirilmiş ve kentsel doku ile bütünleşme değerleri

karşılaştırılmıştır. Saraçhane alanında ise mevcutta bulunan arkeolojik park durumunun kentsel doku ile bütünleşmesi incelenmiştir.

5.3. Küçükyalı Arkeolojik Alanında Mevcut ve Potansiyel Durum İncelemesi

Küçükyalı Arkeolojik Alanı'nda mevcut durum ve öngörülen arkeolojik park tasarımı ile Küçükyalı Arkeolojik Parkı ayrı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

5.3.1. Küçükyalı arkeolojik alanında mevcut durumun incelenmesi

Küçükyalı arkeolojik alanının mevcut değerlendirmesi için alan çalışması ve yerinde gözlem yapılmıştır. Bu çalışmada bir önceki bölümde belirtilen kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca alanın kent dokusu içinde mekânsal bütünleşmesinin değerlendirilmesinde *space syntax* yöntemi kullanılmıştır. Bunun sonucunda ise Küçükyalı Arkeolojik alanının mevcut durumu değerlendirilmesi tabloda ifade edilmiştir (Çizelge 5.2 ve Çizelge 5.3).

Çizelge 5.2 : Küçükyalı arkeolojik alanı mevcut durum kriter incelemesi.

A. Çevresel Kriterler	
1. Alan kent merkezine yakın mı?	Evet
2. Alana toplu taşıma araçları ile ulaşım sağlanıyor mu?	Evet
3. Çevresindeki arazi kullanımı karma mı?	Evet
4. Alan çevresinde yapı yoğunluğu düşük mü?	Hayır
5. Çevresinde park var mı?	Evet
6. Alan yakınında okul var mı?	Hayır
7. Alan kent dokusu ile mekânsal bütünleşme sağlıyor mu? (<i>Space Syntax</i> yöntemi ile değerlendirilecektir)	Hayır

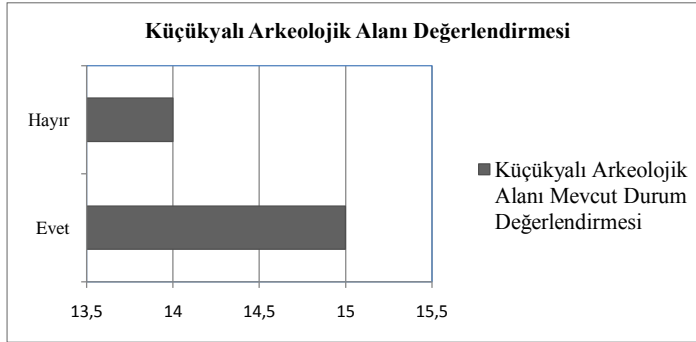
Çizelge 5.2 : (Devam) Küçükyalı arkeolojik alanı mevcut durum kriter incelemesi.

B. İşlevsel Kriterler	
1. Sit alanı ilan edilmiş mi?	Evet
2. Alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan üniversiteler bulunuyor mu?	Evet
3. Günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılıyor mu?	Evet
4. Kentsel açık alan olarak günlük yaşamda kullanılıyor mu?	Evet
5. Ziyaretçi merkezi bulunuyor mu?	Hayır
6. Kültürel etkinlik alanı var mı?	Hayır
7. Alana düzenlenen turistik turlar mevcut mu?	Hayır
C. Şekil-Düzen Kriterleri	
1. Alanın giriş çıkışları belirgin mi?	Hayır
2. Alan duvar/tel örgü gibi sınırlayıcılar ile çevrili mi?	Hayır
3. Alan temiz ve bakımlı mı?	Evet
4. Ziyaretçileri yönlendiren işaret/tabela/levhalar var mı?	Evet
5. Alanda bilgilendirme amaçlı panolar mevcut mu?	Evet
6. Alanda yeterli aydınlatma mevcut mu?	Hayır
7. Alanda otopark mevcut mu?	Hayır
8. Alanda bitki dokusu yoğun mu?	Hayır

Çizelge 5.2 : (Devam) Küçükyalı arkeolojik alanı mevcut durum kriter incelemeesi.

9. Alanda tasarıma yönelik bitkilendirme çalışması yapılmış mı?	Hayır
10. Alanda oturma elemanları mevcut mu?	Evet
11. Kafe/WC gibi servis birimleri var mı?	Hayır
D. Teknolojik Kriterler	
1. Alanda herhangi bir düzenleme çalışması yürütülüyor mu?	Evet
2. Alanda araştırma-kazı çalışmaları yürütülüyor mu?	Evet
3. Kalıntılar yeterince korunmuş mu?	Evet
4. Alanın tanıtımı ile ilgili hazırlanan broşür/web sayfası var mı?	Hayır

Çizelge 5.3 : Küçükyalı arkeolojik alanı park kriterleri yanıt değerleri.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Küçükyalı arkeolojik alanının mevcut durumunda çevresel kriterler incelendiğinde alanın kent merkezine yakın olduğu ve toplu taşıma araçları ile ulaşımının sağlanabildiği gözlemlenmiştir. Çevresindeki arazi kullanımının karma olması nedeniyle günün 24 saati yaşayan bir alan olarak gözlemlenmiştir. Konut ve ticaret kullanımının bir arada olması ile alan özellikle geceleri terk edilmiş bir yer olmaktan uzaktır. Alan çevresindeki yeşil alanlara

bakıldığında pasif ya da aktif yeşil ayrımı gözetilebilecek alanlara rastlanmamıştır. Öte yandan arkeolojik alan ve caminin bitişiğinde bulunan çocuk oyun alanı halka hizmet eden kentsel açık alan olarak ön plana çıkmaktadır. Alan yakınında okul olmaması ise kalıntıların değerlendirilmesi ve sunulmasında eğitim işlevini destekleyecek yapı eksikliğine sebep olmaktadır.

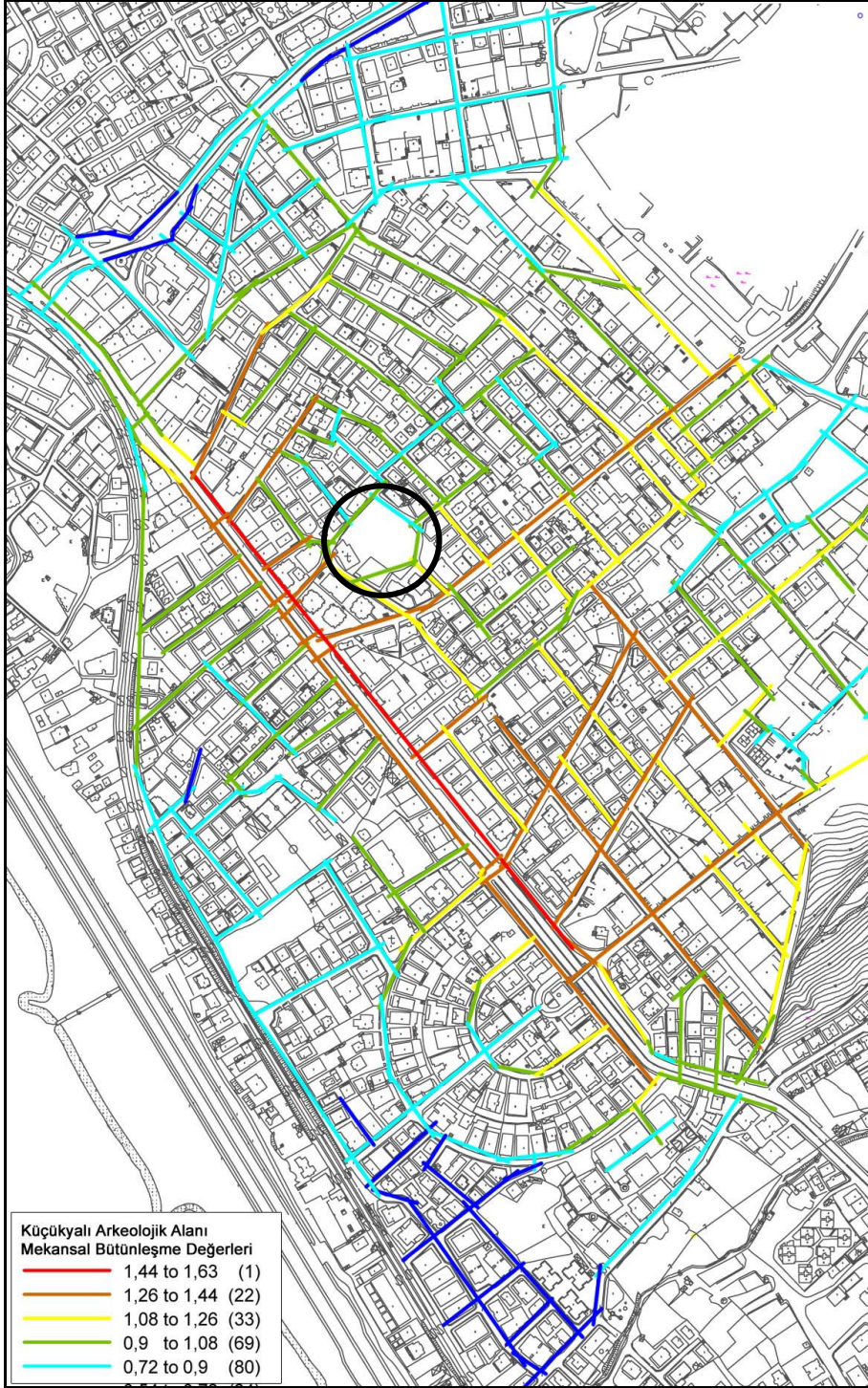
Arkeolojik alanın işlevsel kriterleri incelendiğinde ise öncelikli olarak alanın sit alanı ilan edilmiş olduğu görülmektedir. Kalıntıların korunması açısından büyük önem taşıyan bu durum, alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan üniversitelerin bulunması ile süreklilik kazanmaktadır. Yapılan literatür çalışmasından da edinilen bilgiye göre alanın korunmasında Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından yürütülen çalışmalar bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra alanın günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılması mekânın yaşaması ve kamuda farkındalık sağlaması açısından yararlıdır. Alan bitişiğinde sahip olduğu çocuk oyun alanı ve cami meydanı ile günlük yaşamda kullanılan bir kentsel açık alan olarak ta işlev kazanmaktadır. Ancak alanın ziyaretçi merkezinin bulunmaması, kültürel etkinlik alanının olmaması ve alanı düzenlenen herhangi bir turistik turun olmaması, Küçükyalı Arkeolojik Alanı'nın tanıtımını, yerel gelişime olan katkısını, arkeolojik park olarak düzenlenmesini engellemektedir.

Şekil- Düzen kriterleri incelendiğinde ise alanın giriş çıkışlarının belirgin olmadığı görülmektedir. Alanın kamuya tam anlamıyla açık olmaması nedeniyle şekil düzenlemelerinin yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte alanı çevreleyen herhangi sınırlayıcı bir eleman olmadığı, yalnızca kalıntıların sarnıç bölümüne girişi engelleyen bir kapı olduğu gözlemlenmiştir. Alanın temiz ve bakımlı olması kamunun hizmetine açık bir alan olarak buranın korunması açısından önem taşımaktadır. Özellikle çevre halkın arkeolojik alana ilgisi ile alanın temiz tutulduğu gözlemlenmiştir. Küçükyalı Arkeolojik Parkı çalışmaları dâhilinde alana ziyaretçileri yönlendirecek tabelalar Bağdat Caddesi üzerine konumlandırılmıştır. Bununla birlikte arkeolojik alanda kamuyu bilinçlendirmek esaslı panolar mevcuttur. Alana otomobil ile ulaşımında, sokak haricinde otopark bulunmamaktadır. Bitki dokusu incelendiğinde ise seyrek bitki dokusu ile karşılaşılmaktadır. Alana yönelik özel bir bitkilendirme çalışması yapılmamıştır. Alan dahilinde bulunan oturma elemanlarına bakıldığında ise, arkeolojik alan bitişiğindeki çocuk oyun alanı ile cami

meydanındaki elemanların kullanıldığı görülmektedir. Alanda mevcut durumda ziyaretçilere yönelik Kafe/WC gibi servis birimleri bulunmamaktadır.

Teknolojik kriterler incelendiğinde ise alanın gelişiminin devam etmekte olduğu görülmektedir. Alanda düzenleme çalışmalarının yapılması, araştırma-kazı çalışmalarının yapılıyor olması ve kalıntıların korunuyor olması, mevcut durumun iyileştirilerek kalıntıların kamuya sergilenmesi amaçlı yürütülen çalışmalardır. Ancak alanın tanıtımı ile ilgili belirli broşür ve internet sitesinin olmaması nedeniyle arkeolojik çalışmaların geniş kitlelere ulaşmasında eksiklik oluşmaktadır.

Küçükyalı Arkeolojik Alanı'nın mevcut durumda çevre doku ile mekânsal bütünleşmesi incelenmesinde, *space syntax* yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiş ve grafik olarak şu şekilde ifade edilmiştir (Şekil 5.2):

Şekil 5.2 : Küçükyalı arkeolojik alanı mevcut durum mekânsal bütünleşmesi (İşleyen: Süveyda Bayraktar).

Analiz genelinde en yüksek bütünleşme değerinin Eski Bağdat Caddesi üzerinde olduğu görülmekte, daha sonra Atatürk Caddesi'nin değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak arkeolojik alanı sınırlayan sokaklarda ve arkeolojik alana erişimin sağlandığı yollarda bütünleşme değerleri oldukça azdır. Arkeolojik alan kent dokusu ile bütünleşme gösterememektedir.

5.3.2. Küçükyalı arkeolojik parkında potansiyel durumun incelenmesi

Küçükyalı arkeolojik alanının potansiyel durumunun incelenmesinde halen yürütülmekte olan arkeolojik park proje önerisinin alan üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Arkeolojik alanların değerlendirilmesi, korunması ve sergilenmesi amaçlı yapılacak olan arkeolojik parkın değerlendirilmesi yapılmıştır. Kriterlerin göz önünde bulundurularak yapıldığı değerlendirmede ayrıca potansiyel durumun kent dokusu ile mekânsal bütünleşmesinin değerlendirilmesinde *space syntax* yöntemi kullanılmıştır. Küçükyalı Arkeolojik Parkı'nın değerlendirmesi tabloda ifade edilmiştir (Çizelge 5.4 ve Çizelge 5.5).

Çizelge 5.4 : Küçükyalı arkeolojik parkı kriter incelemesi.

A. Çevresel Kriterler	
1. Alan kent merkezine yakın mı?	Evet
2. Alana toplu taşıma araçları ile ulaşım sağlanıyor mu?	Evet
3. Çevresindeki arazi kullanımı karma mı?	Evet
4. Alan çevresinde yapı yoğunluğu düşük mü?	Hayır
5. Çevresinde park var mı?	Evet
6. Alan yakınında okul var mı?	Hayır
7. Alan kent dokusu ile mekânsal bütünleşme sağlıyor mu? (<i>Space Syntax</i> yöntemi ile değerlendirilecektir)	Hayır
B. İşlevsel Kriterler	
1. Sit alanı ilan edilmiş mi?	Evet
2. Alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan üniversiteler bulunuyor mu?	Evet
3. Günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılıyor mu?	Evet

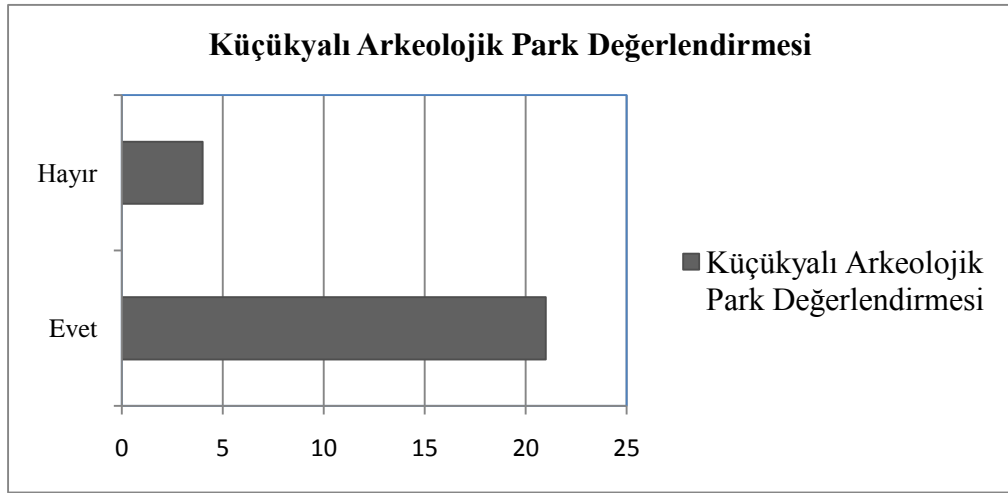
Çizelge 5.4 : (Devam) Küçükyalı arkeolojik parkı kriter incelemesi.

4. Kentsel açık alan olarak günlük yaşamda kullanılıyor mu?	Evet
5. Ziyaretçi merkezi bulunuyor mu?	Evet
6. Kültürel etkinlik alanı var mı?	Evet
7. Alana düzenlenen turistik turlar mevcut mu?	Evet
C. Şekil-Düzen Kriterleri	
1. Alanın giriş çıkışları belirgin mi?	Evet
2. Alan duvar/tel örgü gibi sınırlayıcılar ile çevrili mi?	Hayır
3. Alan temiz ve bakımlı mı?	Evet
4. Ziyaretçileri yönlendiren işaret/tabela/levhalar var mı?	Evet
5. Alanda bilgilendirme amaçlı panolar mevcut mu?	Evet
6. Alanda yeterli aydınlatma mevcut mu?	Evet
7. Alanda otopark mevcut mu?	Evet
8. Alanda bitki dokusu yoğun mu?	Evet
9. Alanda tasarıma yönelik bitkilendirme çalışması yapılmış mı?	Evet
10. Alanda oturma elemanları mevcut mu?	Evet
11. . Kafe/WC gibi servis birimleri var mı?	Evet
D. Teknolojik Kriterler	
1. Alanda herhangi bir düzenleme çalışması yürütülüyor mu?	Evet

Çizelge 5.4 : (Devam) Küçükyalı arkeolojik parkı kriter incelemesi.

2. Alanda araştırma-kazı çalışmaları yürütülüyor mu?	Evet
3. Kalıntılar yeterince korunmuş mu?	Evet
4. Alanın tanıtımı ile ilgili hazırlanan broşür/web sayfası var mı?	Evet

Çizelge 5.5 : Küçükyalı arkeolojik parkı kriterleri yanıt değerleri.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda alana yapılacak olan Küçükyalı Arkeolojik Parkı çevresel kriterleri incelendiğinde mevcut durumda da değişmeyen özelliklerden alanın kent merkezine yakın olduğu ve toplu taşıma araçları ile ulaşımının sağlanabildiği, çevresindeki arazi kullanımının karma olması nedeniyle günün 24 saati yaşayan bir alan olduğu gözlemlenmiştir. Getirilen tasarım ile yeşil alanların arttığı, kamusal alanlarda aktif yeşil alanlar oluşturulduğu görülmektedir. Arkeolojik parkın bitişiğinde bulunan cami meydanı ve çocuk oyun alanı halka hizmet eden kentsel açık alan olarak arkeolojik park dâhilinde ön plana çıkmaktadır. Ancak alan yakınında okul olmaması ise kalıntıların değerlendirilmesi ve sunulmasında eğitim işlevini destekleyecek yapı eksikliğine sebep olmaktadır.

Arkeolojik parkın işlevsel kriterleri incelendiğinde mevcut durumda da görüldüğü üzere sit alanı ilan edilmiş olduğu bilinmektedir. Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından yürütülen çalışmalar belediye ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından desteklenmektedir. Parkın günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılacak bir mekân

oluşturması kamusal farkındalık sağlayacak olması önem arz etmektedir. Bu şekilde alan günlük yaşamın bir parçası olan kentsel bir açık alan niteliği kazanacaktır. Ayrıca parkın ziyaretçi merkezinin bulunması, kültürel etkinlik alanının olması ve alana turistik turların düzenlenecek olması Küçükyalı Arkeolojik Parkı'nın tanıtımını, yerel gelişime olan katkısını arttıracaktır.

Şekil- Düzen kriterleri incelendiğinde ise getirilen tasarım ile parkın giriş çıkışlarının belirginleştirildiği, alanın kamuya açılması ile şekil düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir. Parkı çevreleyen herhangi sınırlayıcı bir eleman olmadığı, kalıntıların sarnıç bölümüne girişinin düzenlendiği ve arkeolojik parkın bir parçası haline dönüştürüldüğü görülmektedir. Alanın temiz ve bakımlı olması kamunun hizmetine açık bir alan olarak buranın korunması açısından önem taşımaktadır. Mevcut durumda çevre halkın arkeolojik alana ilgisi ile alanın temiz tutulduğu gözlemlerine dayanarak arkeolojik park yapıldıktan sonra da alanın temiz ve bakımlı olacağı ön görülmektedir. Küçükyalı Arkeolojik Parkı çalışmaları dâhilinde alana ziyaretçileri yönlendirecek tabelalar Bağdat Caddesi üzerine konumlandırılması, arkeolojik alanda kamuyu bilinçlendirmek amaçlı panoların yerleştirilmesi mevcut durumdan daha fazla işaret ve levhaya sahip olacağı düşünülmektedir. Arkeolojik park çevresinde otopark düzenlemesi yapılmıştır. Bu şekilde otomobil ve turlar eşliğinde alana ulaşımında kolaylık sağlanmıştır. Arkeolojik parkta düşünülen bitki dokusu incelendiğinde mevcut durumun aksine bitkilendirmede artış gözlemlenmektedir. Kamusal alanlarda büyük önem teşkil eden gölgelik mekânların oluşturulması kullanımda konforu sağlayacaktır. Alanı çevreleyici bitkilerde duvar formu kazandırılması amaçlı *Cupressocyparis leylandii*, sınırlayıcı çit bitkilerinde ise *Ligustrum ovalifolium*, *Atriplex halimus*, *Buxus sempervirens* ve *Lonicera nitida* kullanılmıştır. Bununla birlikte sınırlayıcı eleman olarak tercih bitkisel elemanlardan yana yapılmıştır. Dikenli bitkilerin kullanıldığı sınır elemanları geçişlerde yumuşak sınırlar oluşturmaktadır. Alanda bu yumuşak sınırların oluşturulmasında dikenli bir bitki türü olan *Berberis thunbergii atropurpurea* kullanılmıştır. Konfor düzeyinin arttırılmasında oturma elemanları da ayrıca önem taşımaktadır. Arkeolojik park dahilinde kent mobilyaları arttırılmış, ziyaretçilere yönelik Kafe/WC gibi servis birimleri konumlandırılmıştır.

Teknolojik kriterler incelendiğinde ise parkın planlanan durumunda düzenleme çalışmalarının yapılmış olması, araştırma-kazı çalışmalarının yapıyor olması ve

kalıntılarının korunuyor olması, mevcut durumun iyileştirilerek kalıntıların kamuya sergilenmesi amaçlı yürütülen çalışmalar görülmektedir. Parkın tanıtımı ile ilgili belirli broşür ve internet sitesinin olması öngörülmektedir.

Öngörülen Küçükyalı Arkeolojik Parkı'nın çevre doku ile mekânsal bütünleşmesi incelendiğinde, *space syntax* yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiş ve grafik olarak şu şekilde ifade edilmiştir (Şekil 5.3):

Şekil 5.3: Küçükyalı arkeolojik parkı (öngörülen tasarım ile) mekânsal bütünleşmesi (İşleyen: Süveyda Bayraktar).

Öngörülen tasarım ile arkeolojik alan analiz edildiğinde alan çevresindeki yollarda bütünleşme değerlerinin arttığı ancak arkeolojik alanda bütünleşme değerlerinin azaldığı görülmektedir. Mevcut durumda en yüksek bütünleşme değerini gösteren Eski Bağdat Caddesi'nin etkisi Karayolları Caddesi'ne kaymış ve arkeolojik alana birebir erişim sağlayan Sosyal Sokak'ın bütünleşme değerini arttırmıştır. Arkeolojik parkı sınırlayan sokaklarda da bütünleşme değerleri mevcut duruma göre daha yüksektir. Arkeolojik alana getirilen park tasarımı ile kalıntılar erişilebilir kılınmıştır. Bu erişilebilirlikte kullanılan tasarım arkeolojik parkın bütünleşme değerlerini azaltmıştır.

5.4. Saraçhane Arkeolojik Parkının İncelenmesi

Saraçhane Arkeolojik Parkı'nın incelenmesinde alan çalışması ve yerinde gözlem yapılmıştır. Bu çalışmada arkeolojik park kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca alanın kent ile mekânsal bütünleşmesinin değerlendirilmesinde *space syntax* yöntemi kullanılmıştır. Bunun sonucunda ise Saraçhane Arkeolojik "Parkı"nın mevcut durum değerlendirmesi tabloda ifade edilmiştir (Çizelge 5.6 ve Çizelge 5.7).

Çizelge 5.6 : Saraçhane arkeolojik parkı kriter incelemesi.

A. Çevresel Kriterler	
1. Alan kent merkezine yakın mı?	Evet
2. Alana toplu taşıma araçları ile ulaşım sağlanıyor mu?	Evet
3. Çevresindeki arazi kullanımı karma mı?	Hayır
4. Alan çevresinde yapı yoğunluğu düşük mü?	Evet
5. Çevresinde park var mı?	Evet
6. Alan yakınında okul var mı?	Hayır
7. Alan kent dokusu ile mekânsal bütünleşme sağlıyor mu? (<i>Space Syntax</i> yöntemi ile değerlendirilecektir)	Hayır

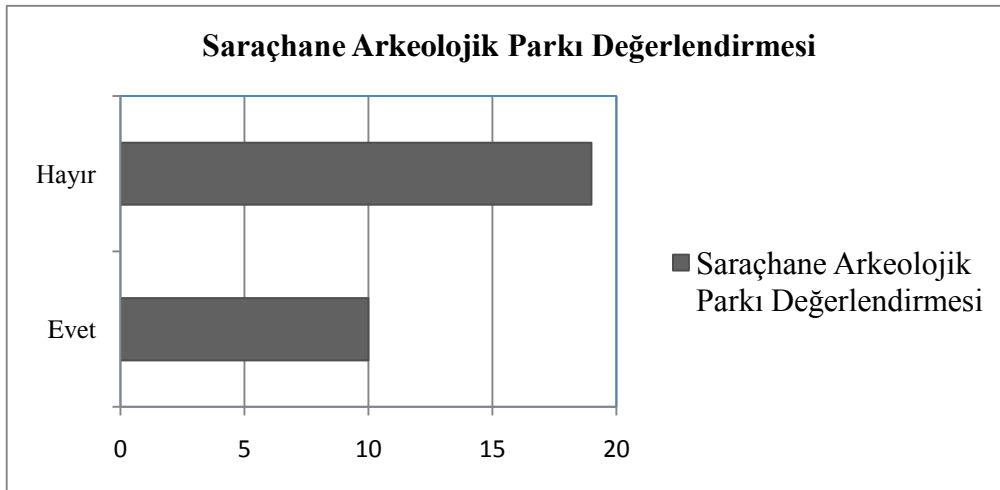
Çizelge 5.6 : (Devam) saraçhane arkeolojik parkı kriter incelemesi.

B. İşlevsel Kriterler	
1. Sit alanı ilan edilmiş mi?	Evet
2. Alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan üniversiteler bulunuyor mu?	Hayır
3. Günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılıyor mu?	Hayır
4. Kentsel açık alan olarak günlük yaşamda kullanılıyor mu?	Hayır
5. Ziyaretçi merkezi bulunuyor mu?	Hayır
6. Kültürel etkinlik alanı var mı?	Hayır
7. Alana düzenlenen turistik turlar mevcut mu?	Hayır
C. Şekil-Düzen Kriterleri	
1. Alanın giriş çıkışları belirgin mi?	Hayır
2. Alan duvar/tel örgü gibi sınırlayıcılar ile çevrili mi?	Evet
3. Alan temiz ve bakımlı mı?	Hayır
4. Ziyaretçileri yönlendiren işaret/tabela/levhalar var mı?	Hayır
5. Alanda bilgilendirme amaçlı panolar mevcut mu?	Hayır
6. Alanda yeterli aydınlatma mevcut mu?	Hayır
7. Alanda otopark mevcut mu?	Evet
8. Alanda bitki dokusu yoğun mu?	Evet
9. Alanda tasarıma yönelik bitkilendirme çalışması yapılmış mı?	Hayır
10. Alanda oturma elemanları mevcut mu?	Evet

Çizelge 5.6 : (Devam) Saraçhane arkeolojik parkı kriter incelemesi.

11. Kafe/WC gibi servis birimleri var mı?	Evet
D. Teknolojik Kriterler	
1. Alanda herhangi bir düzenleme çalışması yürütülüyor mu?	Hayır
2. Alanda araştırma-kazı çalışmaları yürütülüyor mu?	Hayır
3. Kalıntılar yeterince korunmuş mu?	Hayır
4. Alanın tanıtımı ile ilgili hazırlanan broşür/web sayfası var mı?	Hayır

Çizelge 5.7 : Saraçhane arkeolojik parkı kriterleri yanıt değerleri.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Saraçhane Arkeolojik “Parkı”na, çevresel kriterler incelendiğinde, alanın kent merkezine yakın olduğu ve toplu taşıma araçları ile ulaşımının sağlanabildiği gözlemlenmiştir. Ancak çevresindeki arazi kullanımının ticaret ağırlıklı olması nedeniyle günün her saatinde kullanımının elverişli olmadığı, özellikle geceleri terk edilmiş bir yer olmasına sebebiyet vermektedir. Alan çevresindeki yeşil alanlara aktif yeşil alanlar görülmektedir. Bunlar kentsel açık alanlar olarak park işlevi ile değerlendirilmiştir. Alan yakınında okul olmaması ise kalıntıların değerlendirilmesi ve sunulmasında eğitim işlevini destekleyecek yapı eksikliğine sebep olmaktadır.

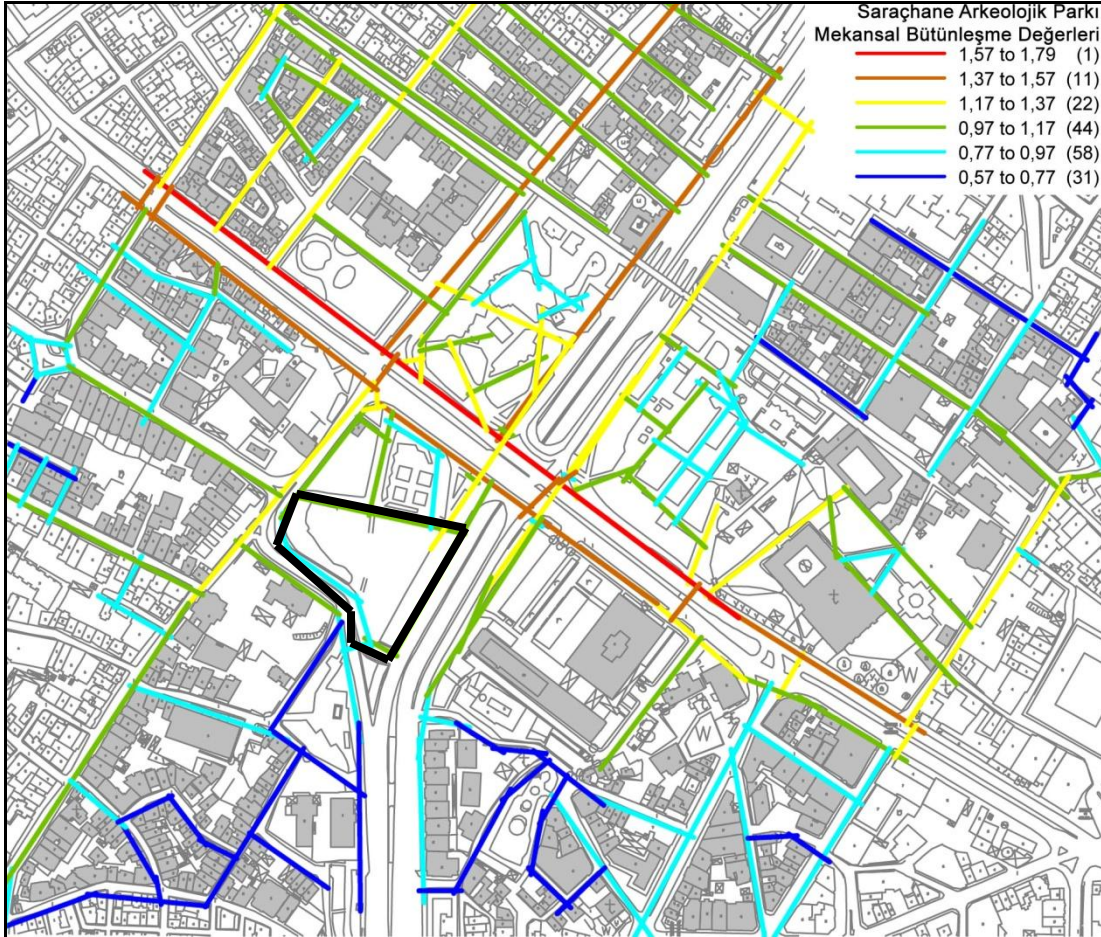
Arkeolojik alanın işlevsel kriterleri incelendiğinde ise öncelikli olarak alanın sit alanı ilan edilmiş olduğu görülmektedir. Kalıntıların korunması açısından büyük önem taşıyan bu durum, alanın değerlendirilmesi ile ilgili çalışan kurumların bulunmaması nedeniyle sekteye uğramaktadır. Kalıntıların çevresinin tamamen tel örgüler ile çevrilmesi, mevcut durumda tahribata karşı korunmasını sağlamaktadır ancak bunların yanı sıra alanın günlük yaşamda yayalar tarafından geçiş alanı olarak kullanılmasını engellemektedir. Bu nedenle mekânın yaşaması ve kamuda farkındalık sağlanması açısından negatif etki yapmaktadır. Arkeolojik park dahilinde ziyaretçi merkezinin bulunmaması, kültürel etkinlik alanının olmaması ve alanı düzenlenen herhangi bir turistik turun olmaması, Saraçhane Arkeolojik Parkı'nın tanıtımını, yerel gelişime olan katkısını ve alanın arkeolojik park işlevlerini yerine getirmesini engellemektedir.

Şekil- Düzen kriterleri incelendiğinde ise alanın giriş çıkışlarının belirgin olmadığı görülmektedir. Alanın kamuya tam anlamıyla açık olmaması nedeniyle şekil düzenlemelerinin yapılmadığı görülmektedir. Parkı çevreleyen tel örgülerin bulunması erişilebilirliği engellemektedir. Ayrıca parkın bakımsız olması kamunun hizmetine açık bir alan olarak buranın korunması açısından ters etki yapmakta, konfor düzeyini düşürmekte ve tahribata neden olmaktadır. Saraçhane Arkeolojik Parkı'nda alana ziyaretçileri yönlendirecek herhangi bir işaret ya da tabela ve arkeolojik alanda kamuyu bilinçlendirmek elemanları bulunmamaktadır. Öte yandan alana otomobil ile ulaşımında belediye otoparkı bulunmaktadır. Bitki dokusu incelendiğinde ise alanın çevresinin aktif yeşil alanlardan oluşması nedeniyle yoğun bir bitki dokusu ile karşılaşmaktadır. Bu da gölgelik alanların oluşmasını sağlamaktadır. Ancak arkeolojik alana özel olarak tasarlanmış bir bitkilendirme çalışması yoktur. Arkeolojik park dâhilinde bulunan oturma elemanlarına bakıldığında ise, arkeolojik alan bitişiğindeki yeşil alanlarda bu tarz kent mobilyalarının kullanıldığı görülmektedir. Bu yeşil alanlarda hizmet eden Kafe/WC gibi servis birimleri alan dâhilinde bulunmaktadır.

Teknolojik kriterler incelendiğinde ise alanda mevcut durumda iyileştirme çalışması görülmemektedir. Alanda düzenleme çalışmalarının yapılması, araştırma-kazı çalışmalarının yapılmaması ve kalıntıların korunması amaçlı yalnızca tel örgülerin kullanılması, arkeolojik kalıntıların halka sunulması ve değerlendirilmesindeki eksiklikler ön plana çıkartmaktadır.

Bununla birlikte parkın tanıtımı ile ilgili belirli broşür ve internet sitesinin olmaması arkeolojik parkın geniş kitlelere ulaşamamasına neden olmaktadır.

Saraçhane Arkeolojik “Parkı”nın çevre doku ile mekânsal bütünleşmesi incelendiğinde, *space syntax* yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiş ve grafik olarak şu şekilde ifade edilmiştir (Şekil 5.4):

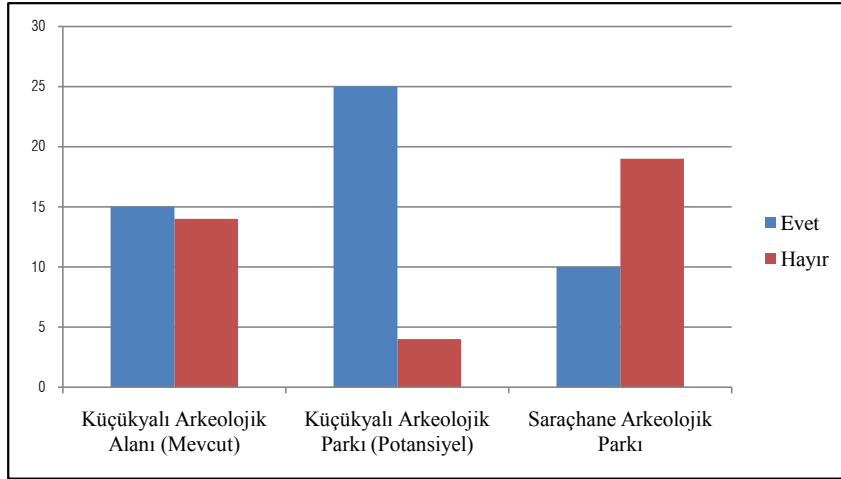
Şekil 5.4: Saraçhane arkeolojik parkı mekânsal bütünleşmesi (İşleyen: Süveyda Bayraktar).

Saraçhane Arkeolojik “Parkı” bütünleşme analizi incelendiğinde alanın kent dokusu ile bütünleşme sağlamadığı görülmektedir. Mevcut durumda en yüksek bütünleşme değerini Şehzadebaşı Caddesi göstermektedir. Arkeolojik park özellikle tel örgüler ile çevrili olması nedeniyle erişilebilir durumda olmamasından çevresinden izole bir alan teşkil etmekte, kent dokusu ile bütünleşmemektedir.

5.5. Çalışma Alanlarının Elde Edilen Veriler ile Karşılaştırılması

Arkeolojik alanlarda yapılan değerlendirmeler sonucunda elde edilen veriler ile çalışma alanları karşılaştırılmıştır. Önerilen yöntem dâhilinde alanlara 29 adet soru yöneltilmiştir. Her arkeolojik alanın farklı yanıtlara sahip olduğu ve kriterlere farklı yaklaşımlar sağlandığı görülmektedir (Çizelge 5.8).

Çizelge 5.8 : Çalışma alanlarının kriter incelemelerine yanıtları.

Küçükalyalı Arkeolojik Alanı'nın mevcut durumu incelenmiş ve tez dâhilinde oluşturulan kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Alana yöneltilen 29 sorudan 15'inde olumlu yanıt alınmış, 14'ünde ise olumsuz yanıt alınmıştır. Olumlu yanıtların olumsuz yanıtlardan fazla olması alanın çeşitli kriterlerinin alan bitişiğinde yer alan çocuk oyun alanı ve caminin üstlendiği işlevlerden dolayı olduğu görülmektedir. Bu yanıtlar dâhilinde yapılan bütünleşme analizi sonucunda alanın kent dokusu ile bütünleşme değerlerinin az olduğu görülmektedir. Bu nedenle alan mevcut durumu ile çekim merkezi oluşturamamaktadır. Mevcut durumdaki arkeolojik alanın, arkeolojik parkın üstlenmesi gereken eğitim, rekreasyon ve turizm işlevlerini yerine getiremediği gözlemlenmektedir.

Küçükalyalı Arkeolojik Park projesi incelendiğinde ise, alana yöneltilen 29 sorudan 25'sinden olumlu yanıt aldığı, 4'ünden ise olumsuz yanıt aldığı görülmektedir. Bu yanıtlar dâhilinde yapılan bütünleşme analizi sonucunda alanın kent dokusu ile bütünleşme değerlerinin mevcut duruma göre azaldığı görülmektedir (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.9 : Küçükalyalı arkeolojik alanı ve Küçükalyalı arkeolojik parkı bütünleşme değerleri.

Bütünleşme Değerleri	En düşük	Ortalama	En yüksek
Küçükalyalı Arkeolojik Alanı (Mevcut)	0,548484	0,953884	1,62707
Küçükalyalı Arkeolojik Parkı (Potansiyel)	0,356223	0,829483	1,43064

İncelenen kriterler göz önüne alındığında öngörülen arkeolojik parkın, eğitim, rekreasyon ve turizm işlevlerini yerine getirdiği ve arkeolojik park kriterlerini desteklediği ancak çevre dokuyla bütünleşmediği görülmektedir.

Saraçhane Arkeolojik “Parkı” ise alana yöneltilen 29 sorudan 11’inden olumlu yanıt alınmış, 18’inden ise olumsuz yanıt alınmıştır. Bu yanıtlar dahilinde yapılan bütünleşme analizi sonucunda alanın kent dokusu ile bütünleşmediği, incelenen kriterler göz önüne alındığında alan çevresinde aktif yeşil alanlar olması alana arkeolojik park olarak potansiyel sağlasa da, arkeolojik parkın mevcut durumu ile eğitim, rekreasyon ve turizm işlevlerini yerine getirmediği ve arkeolojik park kriterlerini sağlamadığı görülmektedir.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada arkeolojik kalıntıların korunmasında arkeolojik parkların rolü incelenmiş ve arkeolojik parkların planlama ve tasarım kriterleri belirlenmiştir. Arkeolojik parkların planlama ve tasarımında peyzaj mimarının rolü araştırılmış, arkeolojik parklar hakkında literatür çalışması gerçekleştirilmiştir. Bundan sonraki arkeolojik park çalışmaları için kaynak oluşturulmuştur. Arkeolojik park kavramına ilişkin arkeolojik miras kavramı incelenerek günümüzde arkeolojik miras kavramı ele alınmıştır. Bu doğrultuda kent arkeolojisi araştırılmış ve kentsel arkeolojik araştırmaların prensipleri belirtilmiştir. Daha sonra arkeolojik bulguların değerlendirilme çeşitleri açıklanmıştır. Arkeolojik park ve alan çalışmalarının dünyadaki ve Türkiye'deki örnekleri incelenmiştir.

Çevresel koşulları, kullanım durumları ve kullanıcı profilleri ile birbirleriyle farklılık gösteren Küçükalyalı ve Saraçhane arkeolojik alanları çalışma alanları olarak seçilmiş ve seçilen bu alanlar belirlenen kriterlere göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Alanların mevcut durumunun ortaya konabilmesi için yerinde gözlemler, incelemeler, araştırmalar yapılmış, alan fotoğrafları ile tespit yapılmıştır. Arkeolojik parkların değerlendirilmesi amaçlı yöntem geliştirilmiştir.

Literatür çalışmasından elde edilen veriler dâhilinde geliştirilen yöntemde arkeolojik park kriterleri dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar Çevresel Kriterler, İşlevsel Kriterler, Şekil-Düzen kriterleri ve Teknolojik kriterlerdir. Bu kriterlerin incelenmesi için iki seçenekli sorular oluşturulmuş ve alanların bu sorulara yanıtları değerlendirilmiştir. Alanlara yöneltilen sorular bireysel olarak, gözleme dayalı olarak cevaplandırılmıştır. Ayrıca çevresel kriterler başlığı altında alanların kent ile bütünleşmesinin incelenmesinde *Space Syntax* yönteminden faydalanılmıştır. Bu alanların arkeolojik parkların temel özelliği olan eğitim, rekreasyon ve turizm ile ilişkisi de ayrıca analiz edilmiştir.

İstanbul genelinden başlayan literatür araştırması sonucunda Avrupa ve Anadolu yakasından iki farklı çalışma alanı seçilmiştir. Seçilen alanların İstanbul'da bulunan Bizans dönemi kalıntıları olması, korunması ve sunulması amaçlı arkeolojik park

dâhilinde düzenlenmelerini gerektirmektedir. Çalışmalar Küçükyalı arkeolojik alanında ve Saraçhane arkeolojik “parkı”nda yürütülmüştür. Küçükyalı arkeolojik alanında iki farklı durum değerlendirmesi yapılmıştır. İlk olarak alanın mevcut durumu incelenmiştir daha sonra alanda yürütülmekte olan arkeolojik park önerisi sorgulanmıştır. Bu incelemeler sonucunda değerlendirme yapılmıştır. Saraçhane arkeolojik “parkı” ise mevcut olan park durumu ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz ve değerlendirme çalışmalarında Küçükyalı arkeolojik alanının mevcut durumu ile kalıntıların korunması ve sunulması yönünden yetersiz olduğu, alanın kent ile entegrasyonunun düşük olduğu görülmüştür. Alanda yürütülen Küçükyalı Arkeolojik Park projesinin etkileri araştırıldığında ise getirilecek öneri ile kalıntıların korunması ve sunulmasında arkeolojik park kriterlerinin sağlandığı görülmüştür. Öte yandan öngörülen arkeolojik park tasarımı ile alanın kent ile entegrasyonunun düştüğü ancak alan çevresinin entegrasyon değerlerinin yükseldiği görülmektedir. Bu da alanın kent içerisinde çekim noktası oluşturacağını, alana bağlantı sağlayan yolların bütünleşme değerlerinin yükseleceğini göstermektedir. Avrupa yakasında bulunan Saraçhane kalıntıları incelendiğinde ise alanın mevcut durumu olan “arkeolojik park” içeriğinin arkeoloji park kriterlerini sağlamadığı, alanın mevcut durumu itibari ile kent ile bütünleşmesinin olanaksız olduğu görülmektedir. Alanın tel örgüler ile çevrilerek bırakılmış olması kent ile entegrasyonunu engellemektedir. Ayrıca tel örgüler ile çevrili alanın ziyaretçilerce kullanılamaması arkeolojik park kriterlerinin temeli olan alanın turizm, eğitim ve rekreasyon fonksiyonlarını sağlamasını engellemektedir. Analiz sonrası görülmektedir ki, mevcut durumunda “arkeolojik park” olarak nitelenen Saraçhane arkeolojik alanı “arkeolojik park” vasıflarını taşımamaktadır. Küçükyalı arkeolojik alanına getirilen arkeolojik park önerisi incelenip, arkeolojik parkların turizm, eğitim ve rekreasyona yönelik katkıları göz önünde bulundurulduğunda Saraçhane arkeolojik “parkı”na da bu işlevleri yükleyebilecek bir önerinin hazırlanması alanın değerlendirilmesi, korunması ve kamunun bilinçlendirilmesi amaçlı sunulması bakımından pozitif etkilere sahip olacaktır.

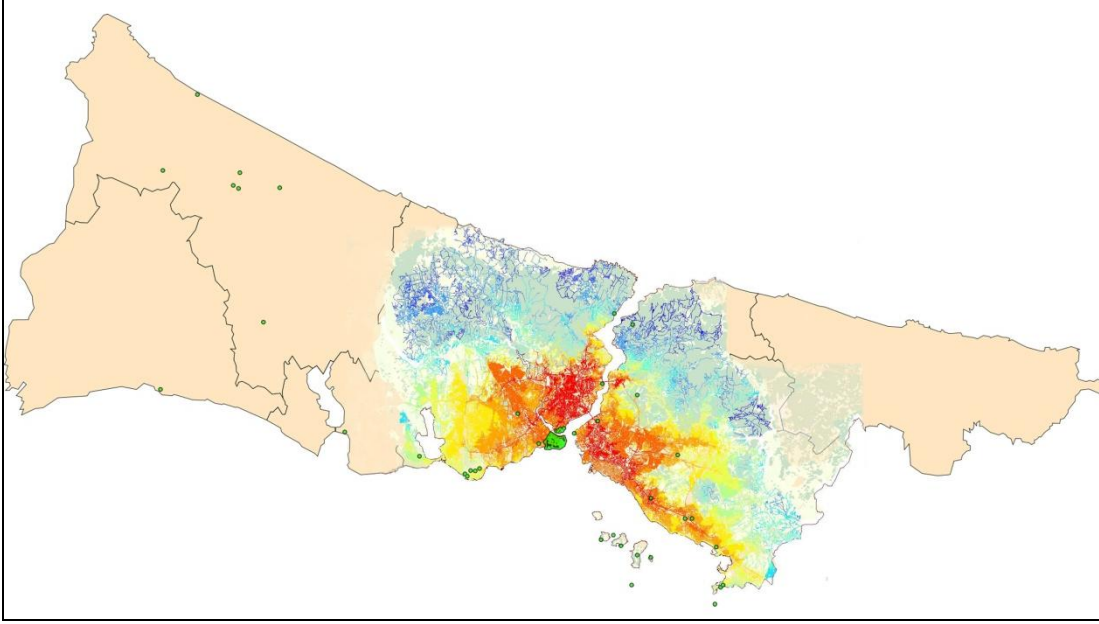
Sonuç olarak; arkeolojik alanların değerlendirilmesi için arkeolojik parkların mirasın korunması ve sunulması amaçlı bir çözüm olduğu ve kamusal farkındalık yaratmakta bir araç olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile kentsel alanda arkeolojik park konusuna katkı sağlanmıştır.

Bu çalışma ile arkeolojik parkların tasarım ve planlamasına ışık tutulacak, arkeolojik parklar ile ilgili literatüre katkı sağlanacaktır. İstanbul'un kültürel, tarihi ve arkeolojik mirasının değerlendirilmesinde bir yöntem olarak arkeolojik park yaklaşımının olası etkilerinin sınanması mümkün olacaktır.

Çok katmanlı bir kent olarak İstanbul, farklı dönemleri modern kent dokusunda barındırmakta ve bu kalıntılar İstanbul'un kültürel ve arkeolojik mirasında deneyimlenebilmektedir. Geçmişin kamuya sunulmasında bir araç olarak arkeolojik parklar; özellikle İstanbul'da mirasın korunması, uygulamalı eğitici fırsatlar sunulması ve rekreasyonel bir ortam sağlanması amaçlı gelişmekte olan bir kavramdır.

Kalıntıların arkeolojik park olarak değerlendirilmesi çalışmaları günümüzde Küçükalyalı ve Sultanahmet arkeolojik park çalışmalarında önplana çıkmaktadır ancak bu alanlardaki yapım çalışmaları henüz sonuçlanmamıştır. Çalışmanın literatür bölümünde derlenen İstanbul'daki Bizans kalıntıları ile ilgili bilgiler göz önünde bulundurulduğunda görülmektedir ki kentte korunması gereken eserler oldukça fazla sayıdadır. Ancak buna karşılık korunan eserlerin sayısı yetersizdir. İstanbul şehri barındırdığı tarihsel ve arkeolojik varlıkların değerlendirilebileceği bir yerdir. Bu çalışma bu nedenle İstanbul'da bulunan kalıntıların arkeolojik park olarak değerlendirilmesine, arkeolojik kalıntıların bu denli yoğun olduğu bir kentte arkeolojik parkların bir sistem dâhilinde ele alınmasına yönelik çalışmalara ışık tutacaktır.

Arkeolojik alanların kent bütünü içinde entegrasyonlarını araştırmak üzere, 2007 yılında Kubat ve diğ. tarafından oluşturulmuş *syntax* haritasının üzerinde bu alanlar irdelenerek, bundan sonraki çalışmalarda İstanbul'un yeşil sistemi üzerine yürütülecek araştırmalarda arkeolojik parkların kentsel ölçekte peyzaj planlama ile ilişkilendirilmesi sağlanabilecektir.

Şekil 6.1. İstanbul'da bulunan Bizans dönemi kalıntılarının, İstanbul mekânsal bütünleşmedeki konumları (Mekânsal bütünleşme analizi: (Kubat ve diğ., 2007).

Arkeolojik alanların kent ölçeğinde ele alınmasında İstanbul'da Henri Prost'un tarihi yarımada arkeolojik park önerisi, yeşil alanlar ile arkeolojik parkların bütünleşmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Kentsel tasarım dâhilinde yapılan bu çalışma ileri safhalarda arkeolojik parkların planlama ve tasarımı, arkeolojik parkların kent bütününde ele alınması ve park olarak önerilecek İstanbul yeşil sistemine entegrasyonu ile peyzaj planlama konusundaki çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKLAR

- Argenberg.** (2005, Ağustos). *Chersonesos' ancient ruins*. Nisan 28, 2010 tarihinde Flickr: <http://www.flickr.com/photos/argenberg/186673833/in/set-72157594194474352/> adresinden alındı.
- Atölye Mimarlık.** (2004). *KAP*. Mayıs 4, 2010 tarihinde Atölye Mimarlık: <http://www.atolyemimarlik.com> adresinden alındı.
- Batur, A.** (1996). Geç Osmanlı İstanbul'u. A. Batur (Dü.) içinde, *Dünya Kenti İstanbul* (s. 154-176). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Belge, M.** (2003). *İstanbul Gezi Rehberi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Belt, A. G.** (1998). *Petra: An Ancient City of Stone*. Nisan 28, 2010 tarihinde National Geographic: <http://photography.nationalgeographic.com.au/staticfiles/NGS/Shared/StaticFiles/Photography/Images/POD/p/petra-tombs-525239-sw.jpg> adresinden alındı.
- Bergama Belediyesi.** (2009). *Bergama*. Nisan 28, 2010 tarihinde Bergama Belediyesi: <http://www.bergama.bel.tr/IcerikListeler.aspx?kd=59> adresinden alındı.
- Biblioteca Nazionale Marciana.** (2009). *OPAK Geoweb*. Nisan 27, 2010 tarihinde OPAK Geoweb: <http://geoweb.venezia.sbn.it/geoweb/ods/index.aspx?s=25d2324%2fC%2f&i=27578&n=94&p=01&t=CP> adresinden alındı.
- Bilgin Altınöz, A. G.** (1996). *Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi*. Eylül 10, 2009 tarihinde Metropol:İstanbul: <http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=&mid=13> adresinden alındı.
- Catalhoyuk Research Project, UCL.** (2008, Aralık 9). *Çatalhöyük Site Management Plan*. Nisan 20, 2010 tarihinde Çatalhöyük: Excavations of a Neolithic Anatolian Höyük: <http://www.catalhoyuk.com/smp/index.html> adresinden alındı.
- Cultural Heritage Division, C. o.** (2002, Eylül). *Archaeological Heritage*. Nisan 28, 2010 tarihinde Archaeology Brochure_EN: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Publications/Archaeology_brochure_EN.pdf adresinden alındı.

- Çelik, Z.** (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*. Nisan 28, 2010 tarihinde İstanbul Yazıları:
http://www.istanbul.net.tr/istanbul_istanbul_yazilari_detay.asp?id=16
adresinden alındı.
- Daniel, G. E.** (1967). *The origins and growth of archaeology*. New York: Crowell.
- Delaunay, C.** (1984). Collaboration Between Planners and Archaeologists. *Architectural heritage reports and studies, No.5: Archaeology and planning* (s. 76-80). Strasbourg: Council of Europe, Publications Section.
- Doyduk, S.** (2009). *Kentsel Korumada Süreklilik Kavramına Tamamlayıcı Bir Bilgi Üretme Aracı Olarak Kentsel Arkeoloji Disiplinine Yenikapı Limanı Örneği Üzerinden Bir Bakış*. Kasım 25, 2009 tarihinde Metropol:İstanbul:
<http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=&mid=12>
adresinden alındı.
- Ducasse, H., & Sintes, M.** (1984). Computerised Documentation and Cartography. *Architectural heritage reports and studies, No.5: Archaeology and planning* (s. 18-26). Strasbourg: Council of Europe, Publications Section.
- Harrison, R. M., Firatli N., Hayes J.** (1968). "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary Report, with a Contribution on A Seventh-Century Pottery Group," *Dumbarton Oaks Papers* 22: 195-216.
- Hillier, B., & Hanson, J.** (1984). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B., & Vaughan, L.** (2007, Nisan). The city as one thing. *Progress in Planning* , 67 (3), s. 205-230.
- Hoffman, T. L., Kwas, M. L., & Silverman, H.** (2002, Mart). *Heritage Tourism and Public Archaeology*. Ekim 1, 2009 tarihinde Society for American Archaeology:
http://www.saa.org/publicFTP/PUBLIC/Education_Documents/Mar0230-32.pdf adresinden alındı.
- Institute of Classical Archaeology.** (2009, Nisan 2). *ICA/UT: Chersonesos Archaeological Park*. Nisan 20, 2010 tarihinde Institute of Classical Archaeology University of Texas: http://www.utexas.edu/research/ica/chersonesos/10ch_park.htm
adresinden alındı.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi.** (2010). *Mısır Çarşısı*. Nisan 27, 2010 tarihinde 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti: http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/1-Gezi-Ulasim/tarihi_carsilar/Pages/misir-cars%C4%B1s%C4%B1.aspx adresinden alındı.

- Köroğlu, G.** (2006, Aralık 13). *İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları*. Nisan 23, 2010 tarihinde Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi: http://www.obarsiv.com/pdf/vct_0607_gulgunkoroglu.pdf adresinden alındı.
- Kuban, D.** (1996). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kuban, D.** (2005, Kasım 1). İstanbul Müze-Kent Projesi Üzerine: İstanbul 1600 yıllık bir müzedir. *Yapı Dergisi* , s. 8.
- Kubat ve diğ.** (2007). The Effects of Proposed Bridges on Urban Macroform of Istanbul: A Syntactic Evaluation. *6th International Space Syntax Symposium Proceedings*, (s. 003-01-12). İstanbul.
- Kubat, A.** (1997). Morphological Characteristics of Anatolian Fortified Towns. *Environment & Planning B: Planning & Design* , 20, s. 95-123.
- Kubat, A., Çıracı, H., & Aydınli, S.** (1990). The Design Criteria of Public Spaces in Historical Environment : Beyazıt Square as a Case Study. *International Journal for Housing Science and its Applications* , 14 (3), s. 197-209.
- Kubat, A., Eyüboğlu, E., Ertekin, Ö., & Özer, Ö.** (2003). *Space Syntax Modelinin Kentsel Dönüşüm Projelerinde Kullanılması için Galata kulesi çevresi ve Hendek caddesinin yeniden geliştirilmesi, yeni bir işlev yüklenerek şehirselleştirilmesine kazandırılması- I. Rapor*. İstanbul: İTÜ Çevre ve Şehircilik UYG-AR Merkezi.
- Kwas, M. L.** (Dü.). (1986). *Archaeological Parks Integrating Preservation, Interpretation, and Recreation*. Nashville, Tennessee: Department of Conservation Division of Parks and Recreation.
- Lynch, A.** (1984). The Council of Europe: Its Role in the Protection of the Architectural Heritage. *Architectural heritage reports and studies, No.5: Archaeology and planning* (s. 8-10). Strasbourg: Council of Europe, Publications Section.
- Martin-Bueno, M.** (1984). Conservation of Archaeological Sites and Development. *Architectural heritage reports and studies, No.5: Archaeology and planning* (s. 69-76). Strasbourg: Council of Europe: Publications Section.
- Mülayim, S.** (2004). XIX. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'u. Ş. K. Akar (Dü.) içinde, *İstanbul: Şehir ve Medeniyet* (s. 81-97). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Müller-Wiener, W.** (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- National Trust for Historic Preservation.** (2009, Nisan 1). *2009 Cultural Heritage Tourism Fact Sheet*. Ağustos 30, 2009 tarihinde National Trust for Historic

Preservation: <http://www.preservationnation.org/issues/heritage-tourism/additional-resources/2009-CHT-FactSheet.pdf> adresinden alındı.

- Ortaylı, İ.** (1995). *İstanbul'dan Sayfalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Z.** (2006, Aralık). Planlamada Disiplinler Arası İlişkiler Ve Kentsel Arkeolojinin Yeri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* , s. 681-687.
- Özcan, Z., & Okcuoğlu, Y.** (1993). Koruma Amaçlı İmar Planlarında Kentsel Tasarımın Yeri: Divriği Örneği. 2. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu* (s. 215-220). İstanbul: MSÜ Yayınları.
- Özdoğan, M.** (1996). Tarihöncesi Çağlarda İstanbul. A. Batur (Dü.) içinde, *Dünya Kenti İstanbul* (s. 88-102). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özer, Ö.** (2006). *Yaya Hareketleri ve Mekan İlişkisi İstanbul-Galata Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Peponis, J., Wineman, J., Bafna, S., Rashid, M., & Kim, S. H.** (1998). On the generation of linear representations of spatial configuration. *Environment and Planning B: Planning and Design* , 25 (4), s. 559 – 57.
- Repiso, L. I.** (2007). *Heritage, Tourism and Sustainability: An Archaeological Park as a Tool for Local Sustainable Development*. Buenos Aires: CONICET: National Council of Scientific and Technological Research.
- Ricci, A.** (2010). *Küçükyalı Arkeolojik Parkı Tanıtım Sunumu*. 29 Nisan 2010 tarihinde Mimdap: <http://www.mimdap.org/w/?p=15609> adresinden alındı.
- Rizzo, D.** (2007, Eylül 13). *Athens-Today*. Eylül 15, 2009 tarihinde Athens 21st Century, the most contemporary views of Athens: <http://www.athens-today.com/> adresinden alındı.
- Rogers, J. D., & Korn, R.** (1986). Interpretive Development at the Spiro Mounds Site. M. L. Kwas (Dü.) içinde, *Archaeological Parks Integrating Preservation, Interpretation, and Recreation* (s. 23-27). Nashville, Tennessee: Department of Conservation division of Parks and Recreation.
- Rowe, H.** (2008). *Chromesun toltec mounds*. 28 Nisan 2010 tarihinde Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Chromesun_toltec_mounds_photo01.jpg adresinden alındı .
- Schiffer, M. B.** (1976). *Behavioral Archaeology* (Cilt 64). New York: N.Y.: Academic Press.

- Senan, E.** (2009, Mart 27). *Küçükyalı Arkeoloji Parkı, Satyros Manastırı*. Mart 20, 2010 tarihinde Erkmensenan: <http://erkmensenan.blogspot.com/2009/03/kucukyal-arkeoloji-parksatyros-manastr.html> adresinden alındı.
- Side Belediyesi.** (2009). *Side'nin Tarihi*. 28 Nisan 2010 tarihinde Side Belediyesi Resmi Web Sayfası: <http://www.side.bel.tr/tr/sidemiz-tarih.asp> adresinden alındı.
- Sommella, P.** (1984). The Methodology of Archaeological Research in Urban Areas. *Architectural heritage reports and studies, No.5: Archaeology and Planning* (s. 26-34). Strasbourg: Council of Europe, Publications Section.
- Space Syntax Laboratory.** (2009). *Space Syntax*. Mart 20, 2010 tarihinde Space Syntax Laboratory: <http://www.spacesyntax.org> adresinden alındı.
- Space Syntax Limited.** (2002-a). *West Bromwich Town Centre – Pedestrian Activity and Strategic Design (an evaluation of current development proposals and recommendations for redesign strategy)*. Yaya Hareketleri Çalışması Raporu.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.** (2009). *Aspendos*. Nisan 27, 2010 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF060F3652013265D660A59C2B880054A5> adresinden alındı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.** (2009). *Çatalhöyük*. Nisan 27, 2010 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF060F3652013265D644378E39D910E761> adresinden alındı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.** (2009). *Ephesos (Efes, Selçuk)*. Nisan 20, 2010 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF060F3652013265D689593F297AD6282C> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.** (2009). *Priene (Güllübahçe - Söke)*. 28 Nisan 2010 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF060F3652013265D67232BC6DECEDE6EA> adresinden alındı.
- TAÇDAM.** (2007). *Urban Archaeology*. Nisan 27, 2010 tarihinde TAÇDAM: Center for Research and Assessment of the Historic Environment: http://www.tacdham.metu.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=96&Itemid=38 adresinden alındı.

TAY Project. (2009). *TAY Projesi Veri Tabanları*. Ocak 10, 2009 tarihinde Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi: <http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm> adresinden alındı.

The Hebrew University of Jerusalem. (2001, Ekim 20). *Historic Cities: Maps & Documents*. Nisan 28, 2010 tarihinde The Hebrew University of Jerusalem: <http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/istanbul.html> adresinden alındı.

Trotzig, G. (1984). Some Thoughts on the Architectural Heritage. *Architectural heritage reports and studies No.5: Archaeology and planning* (s. 2-8). Strasbourg: Council of Europe, Publications and Documents Division.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. (1996, Mart 31). *Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations*. 3 Aralık 2009 tarihinde ICOMOS International Council on Monuments and Sites: <http://www.icomos.org/unesco/delhi56.html> adresinden alındı.

Url-1 <http://www.ametro.gr/files/photogallery/AM_Stathmos_Evangelismos_LG.jpg>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-2 <<http://www.newcastle.edu.au/Resources/Schools/Humanities%20and%20Social%20Science/Events/RECONSTRUCTING%20ROME.pdf>>, alındığı tarih 27.06.2010.

Url-3 <<http://www.butrint.org>>, alındığı tarih 23.04.2010.

Url-4 <http://www.visitpafos.org.cy/Archaeological_Park.aspx>, alındığı tarih 01.09.2009.

Url-5 <<http://phoenix.gov/parks/pueblo.html#museum>>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-6 <http://www.azmuseums.org/images/ml_pueblo_grande.jpg>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-7 <<http://www.petrpark.com>>, alındığı tarih 20.04.2010.

Url-8 <<http://www.encyclopediaofarkansas.net/encyclopedia/entry-detail.aspx?entryID=1257>>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-9 <<http://cast.uark.edu/home/research/archaeology-and-historic-preservation/archaeological-geomatics/archaeological-laser-scanning/spiro-mounds-survey.html>>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-10 <<http://www.ntimages.net/Turkey/Aspendos/maps-diagrams/aspendos-site-plan.gif>>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-11 <<http://www.shoretotechnology.com/tgeweb/images/Photos/AspendosTheater4.jpg>>, alındığı tarih 29.04.2010.

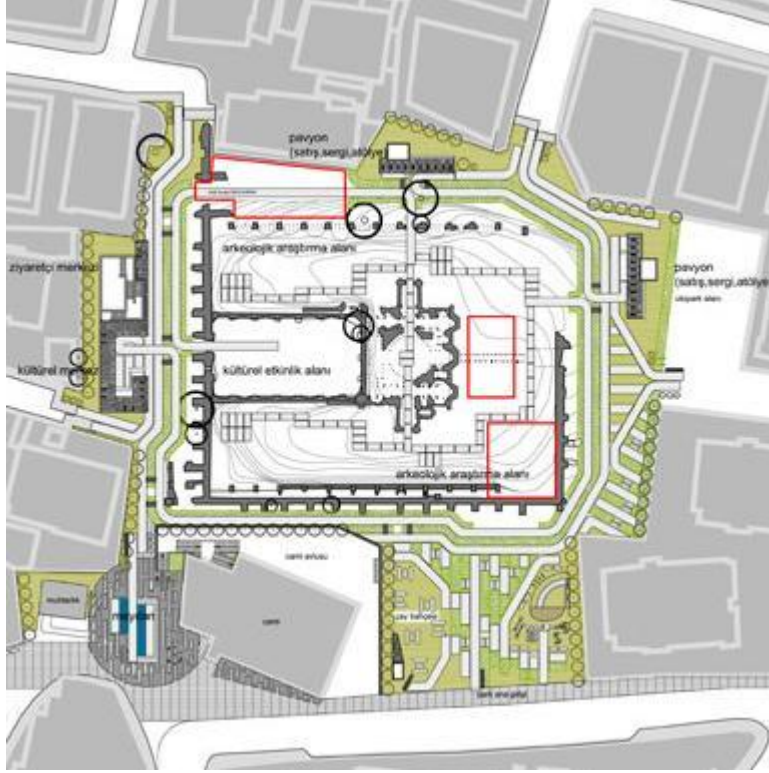
Url-12 <http://makingmaps.files.wordpress.com/2008/09/catal_excavations.png>, alındığı tarih 28.04.2010.

Url-13 <<http://www.flickr.com/photos/catalhoyuk/3063563193> alındığı tarih>, 27.04.2010.

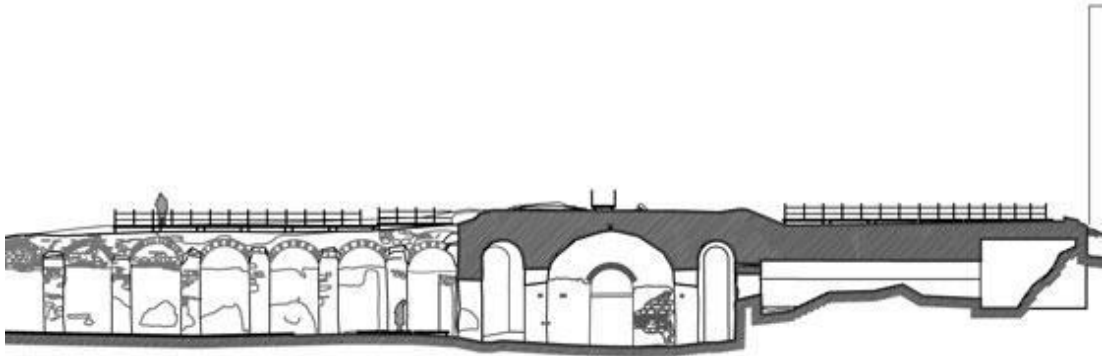
- Url-14** <<http://www.travellinkturkey.com/aegean/priene/priene5.jpg>>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-15** <http://www.artchive.com/artchive/g/greek/greek_priene.jpg>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-16** <<http://www.travellinkturkey.com/aegean/miletus/miletus-plan.jpg>>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-17** <<http://www.shoretechnology.com/tgeweb/images/Photos/MiletusTheater.jpg>>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-18** <<http://www.utexas.edu/courses/classicalarch/images3/pergamon-plan.jpg>>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-19** <<http://www.eontours.com/img/si-Pergamon1.jpg>>, alındığı tarih 27.04.2010.
- Url-20** <<http://marvaoguide.com/images/stories/telepulesfotok/turkey/Olympos%20Theatre.jpg>>, alındığı tarih 28.04.2010.
- Url-21** <<http://www.florence-nightingale-avenging-angel.co.uk/OldScutariMap.jpg>>, alındığı tarih 28.04.2010.
- Url-22** <http://www.yapi.com.tr/Haberler/2010da-arkeoloji-halkin-hizmetinde_74978.html>, alındığı tarih 27. 06.2010.
- Wikimapia.** (2010). *Wikimapia*. 28 Nisan 2010 tarihinde Wikimapia: <http://www.wikimapia.org> adresinden alındı.
- Wikipedia.** (2010, Nisan 22). *Roman Forum*. 28 Nisan 2010 tarihinde Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Forum adresinden alındı.
- Yücel, A.** (1996). Cumhuriyet Dönemi İstanbul'u. A. Batur (Dü.) içinde, *Dünya Kenti İstanbul* (s. 189-208). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

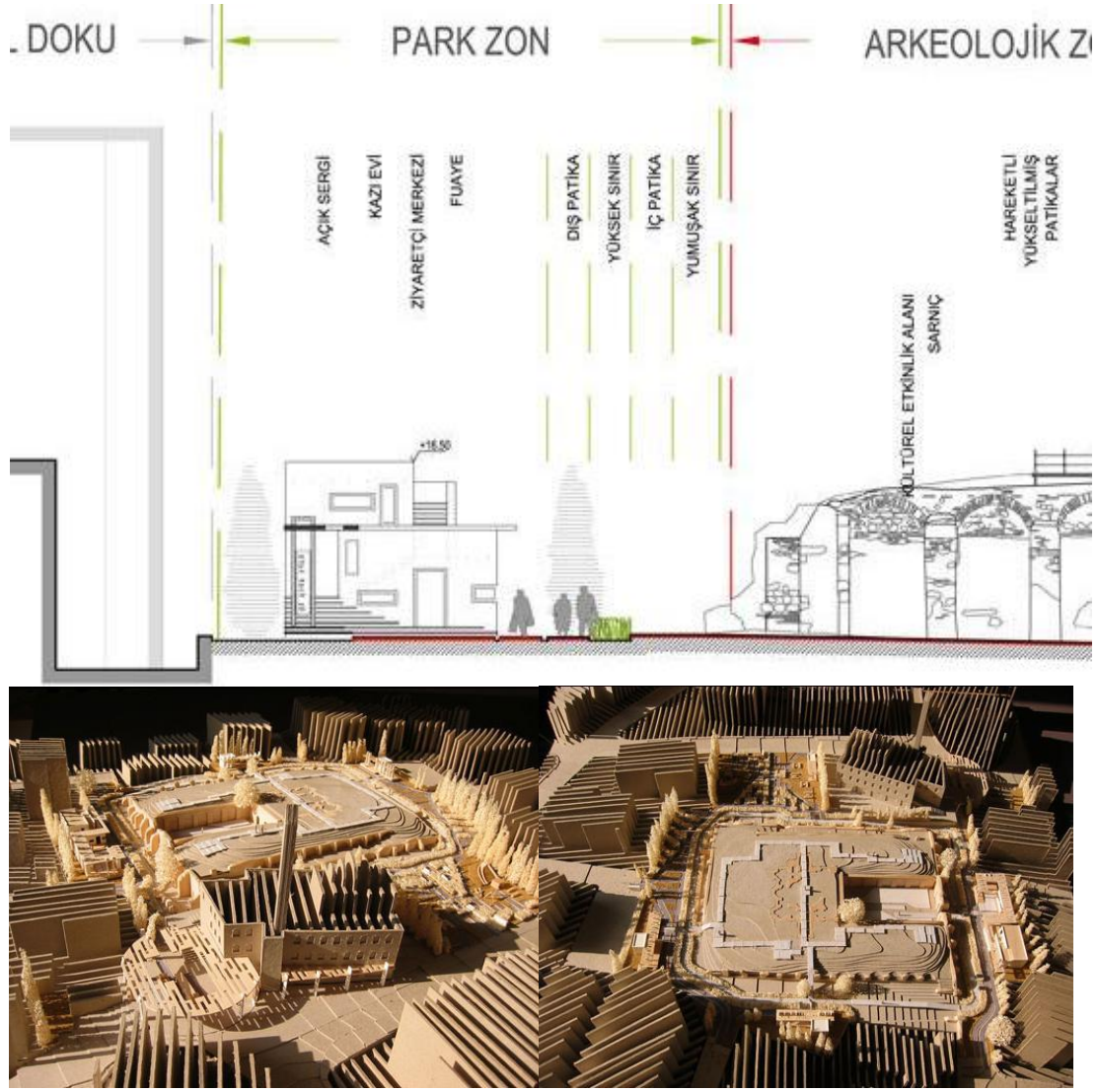
EKLER

EK A.1

ARKEOLOJİK ZON

Şekil A.1: Küçükyalı Arkeolojik Parkı (Atölye Mimarlık, 2004).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Süveyda Bayraktar

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1985

Lisans Üniversitesi: İstanbul Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'07

Yayın Listesi:

- Kubat, A.S., İnce Güney, Y., Özer, Ö., Topçu, M., **Bayraktar S.** (2009). The Effects of the New Development Projects on the Urban Macroform of Dubai: A Syntactic Evaluation. *7th Uluslararası Space Syntax Sempozyumu*, İsveç